

LĪVŌ KĪEL OPTŌBRŌNTŌZ

LIIVI KEELE ŌPIK

LĪVÕ KĪEL OPTÕBRÕNTÕZ
LIIVI KEELE ÕPIK

Miina Norvik

Tuuli Tuisk

TARTU ÜLIKOOL
kirjastus

Keeletoimetaja Piret Norvik

Kujundaja ja küljendaja Kalle Paalits

Toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi hõimurahvaste programm, Emakeele Selts,
Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, Liivi Sõprade Selts

Õpik ilmub liivi pärandi aasta väljaandena

Veebimaterjalid on leitavad aadressil livonian.tech

Tartu Ülikooli Kirjastus

Autoriõigus: Liivi Sõprade Selts ja autorid, 2023

ISBN 978-9916-27-214-5

Sisukord

Eessõna	8
Sissejuhatuseks õpiku kasutajale	10
1. optõbkabāl / õppetükk	13
1.1. Kītõmiži / Väljendeid	14
1.2. Kūld / Kuula	14
1.3. Alfabēt / Tähestik	16
1.4. Īžkillijid / Täishäälikud	16
1.5. Diftongõd ja triftongõd / Kaksiktäishäälikud ja kolmiktäishäälikud.....	17
1.6. Īņõzkillijid / Kaashäälikud	18
1.7. Tūoņ / Toon	19
1.8. Sõnād nōrka ja viš astām / Sõnade nōrk ja tugev aste	19
1.9. Mīngiži ki'lmõitõkši / Mõningaid häälikumuutusi.....	20
1.10. Īlzandõkst / Ülesanded	20
1.10.1. Mis se u'm? Kis se u'm? / Mis see on? Kes see on?.....	20
1.10.2. Valst, ro'vz ja kēļ / Riik, rahvas ja keel.....	21
1.10.3. Kis sa ūod? / Kes sa oled?	22
1.10.4. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe.....	23
2. optõbkabāl / õppetükk	25
2.1. Kītõmiži / Väljendeid	26
2.2. Pārsõn azūmsõnād / Isikulised asesõnad	26
2.3. Tīemizsõnā paldīņāiga / Tegusõna olevik	28
2.4. Tīemizsõnād nēļa gruppõ / Tegusõnade neli pöördkonda	29
2.5. Īlzandõkst / Ülesanded	31
2.5.1. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi	31
2.5.2. Vēļ õigi variant / Vali õige variant	32
2.5.3. Kērat paldīņāiga formõd / Kirjuta olevikuvormid.....	32
2.5.4. Tulk līvõ kīeldõ / Tõlgi liivi keelde.....	33
2.5.5. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe.....	34
3. optõbkabāl / õppetükk	35
3.1. Nõtkūd / Käänded.....	36
3.2. Ä'bproduktīvīz nõtkūd formõd / Ebaproduktiivsed käändevormid	38
3.3. Nominatīv ja genitīv formõd / Nominatiivi ja genitiivi vormid	38
3.4. Ki'zsõņđi ja ki'zzimiži / Kūsisõnu ja kūsimusi.....	40
3.5. Īlzandõkst / Ülesanded	41
3.5.1. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi	41

3.5.2. Vīṭ ikšlu'g genitīv ja pāgiṇlu'g nominatīv/genitīv formõd / Moodusta ainsuse genitiivi ja mitmuse nominatiivi/genitiivi vormid.....	42
3.5.3. Kērat kōlbatõb ki'zsõnā / Kirjuta sobiv kūsīsõna.	42
3.5.4. Lu'g, tulk ja kērat kuolm ki'zzimizt / Loe, tõlgi ja kirjuta kolm kūsimumst	43
3.5.5. Tulk līvõ kīeldõ / Tõlgi liivi keelde.....	44
3.5.6. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe	45
4. optõbkabāl / õppetūkk	47
4.1. Datīv / Daativ	48
4.2. Partitīv formõd / Partitiivivormid	48
4.3. Kūoṣ nõtkud, kūoṣ adverbõd ja tagāsõnād / Kohakāanded, -māarsõnad ja tagasõnad.....	51
4.4. U'mmitsõnād / Omadussõnad	53
4.5. I'lzandõkst / Ülesanded	55
4.5.1. Lu'g, tulk ja vastāt ki'zzimiztõn / Loe, tõlgi ja vasta kūsimumstele	55
4.5.2. Vīṭ ikšlu'g partitīv formõd / Moodusta ainsuse partitiivi vormid.....	56
4.5.3. Tulk līvõ kīeldõ / Tõlgi liivi keelde.....	56
4.5.4. Līvõd plagā / Liivi lipp.....	58
4.5.5. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi	58
4.5.6. Mīngi se u'm? / Milline see on?.....	59
4.5.7. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe	60
5. optõbkabāl / õppetūkk	61
5.1. Irdzi lā'ndāiga / Lihtminevik.....	62
5.2. Lā'ndāiga ī'tāigad / Mineviku liitajad.....	65
5.3. Lu'gsõnād / Arvsõnad.....	67
5.4. Nādīlpāvad, kūd ja āigastāigad / Nādalapāevad, kuud ja aastaajad.....	68
5.5. I'lzandõkst / Ülesanded	69
5.5.1. Līeda tekstõst irdziz lā'ndāiga formõd / Leia tekstist lihtminevikuvormid	69
5.5.2. Kērat irdziz lā'ndāiga formõd / Kirjuta lihtminevikuvormid.....	69
5.5.3. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi	70
5.5.4. Kī'z ja vastāt / Kūsi ja vasta.....	70
5.5.5. Profesor Tiit-Rein Viitso līvlizt / Professor Tiit-Rein Viitso liivlased.....	71
5.5.6. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe.....	73

6. optõbkabäl / õppetükk	75
6.1. Kītõmiži / Väljendeid	76
6.2. Imperatīv / Kāskiv kõneviis.....	76
6.3. Modālkonstruktsijid / Modaalstruktsioonid	77
6.4. Konditsionāl / Tingiv kõneviis	78
6.5. I'lzandõkst / Ülesanded	80
6.5.1. Jelājid / Loomad	80
6.5.2. Sīemnäigad ja jūomnäigad / Söögid ja joogid.....	81
6.5.3. Mis u'm tīemõst? / Mida tuleb teha?.....	82
6.5.4. Kes sīeb, mis sīeb ja missõks sīeb? / Kes sööb, mida sööb ja millega sööb?	83
6.5.5. Kērat tīemizsõnā tā'ntõks ja õigi imperatīv agā konditsionāl form / Kirjuta tegusõna tähendus ja õige imperatiivi- või konditsionaalivorm vorm	83
6.5.6. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi	85
6.5.7. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe	85
7. optõbkabäl / õppetükk	87
7.1. Leṭkīel mõ'jjimi / Lāti keele mõju.....	88
7.2. Jussīv / Mõõnev kõneviis	88
7.3. Kvotaīv / Kaudne kõneviis.....	89
7.4. I'lzandõkst / Ülesanded	91
7.4.1. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi	91
7.4.2. Kērat õigizt formõd / Kirjuta õiged vormid	92
7.4.3. Kis ta u'm agā mis ta tī'eb? / Kes ta on või mis ta teeb?	93
7.4.4. Lu'g, mõttõl i'ḷ tekst ja tulk / Loe, mõtle teksti üle ja tõlgi	93
7.4.5. Irdõkst ja ēḷdõd / Tavad ja uskumused	95
7.4.6. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe.....	97
8. optõbkabäl / õppetükk	99
8.1. Partitsipõd ja nänt kõlbatõmi / Kesksõnad ja nende kasutus.....	100
8.1.1. Paldīnāiga partitsipõd / Oleviku kesksõnad	100
8.1.2. Lā'ndāiga partitsipõd / Mineviku kesksõnad	101
8.2. Passīv ja impersonāl / Passiiv ja impersonaal	101
8.3. Konverbkonstruktsijid / Konverbikonstruktsioonid	102
8.4. I'lzandõkst / Ülesanded	103
8.4.1. Ī'tsõnād sādimi / Liitsõnade moodustamine.....	103
8.4.2. Līvõd kuodā nustāmi / Liivi rahvamaja ehitamine.....	104
8.4.3. Tī'edsõ agā tī'emõt / Tehes või tegemata	107
Kõlbatõd ovātõd / Kasutatud allikad	108
Lisa 1. Sõnārõntõz / Sõnastik	110
Lisa 2. Īrtamizõks / Harjutamiseks	119

Eessõna

Käesoleva liivi keele õpiku eesmärk on jõuda iga huviliseni, kellele see eesti keele lähedane sugulaskeel võiks huvi pakkuda. Õpiku trükis väljaandmine võimaldas ära vormistada enam kui kümne aasta jooksul koostatud õppematerjali. Nimelt on õpiku aluseks olev materjal algselt kokku pandud 1. rahvusvahelise liivi suveülikooli jaoks 2013. aastal. Sealt edasi oleme seda kasutanud nii Tartu Ülikoolis õpetatavatel liivi keele kursustel kui ka kahes järgmises rahvusvahelises liivi suveülikoolis 2017. ja 2021. aastal. Aastate jooksul oleme pidevalt materjali täiendanud ja parandanud. Viimastel õppeaastatel oleme käsilehti juba üle vaadanud selle pilguga, et need oleksid sobilikud õpikuna avaldamiseks.

Ennekõike on õpik mõeldud kõrgkooliõpikuks ja kasutamiseks õpetaja juhendamisel, kuid see sobib ka iseõppijale. Õpikus on kaheksa õppetükki ning minisõnastik, mis sisaldab õppematerjali tekstides esinevaid sõnu. Iga õppetükk koosneb teooriaosast ja ülesannetest. Õpik koondab eriilmelist näitematerjali: on valitud katkendeid liivikeelsetest tekstikogumikest, liivi keelejuhtide lindiustest ja professor Tiit-Rein Viitso ilmumata õppematerjalist, lisaks on kasutatud ka uuemat liivikeelset loomingut. Harjutused oleme enamjaolt ise välja mõelnud. Pöörame õpikus palju tähelepanu liivi keele grammatikale ja selle eripärade selgitamisele, kuna tänapäevast põhjalikku liivi keele grammatikat veel pole.

Meie jõudmisel Kuramaa liivi keele juurde on oluline roll professor Tiit-Rein Viitsol, kelle käe all me Tartu Ülikoolis esimest korda liivi keelega kokku puutusime. Temaga koos said tehtud ka esimesed sammud liivi keele õpetamisel. Oleme liivi keelt õpetanud Eestis Tartu Ülikoolis, Soomes Turu Ülikoolis, Ungaris Debreceni Ülikoolis ja Budapestis ELTE Ülikoolis jm. Õpetamise kõrvalt oleme tegelenud ka liivi keele uurimisega. Meie doktoriväitekirjad (kaitstud 2015. aastal) käsitlevad samuti liivi keelt – Miina Norviku väitekirj „Future time reference devices in Livonian in a Finnic context“ tuleviku väljendamise vahendeid liivi keeles läänemeresoome keelte taustal, Tuuli Tuisu väitekirj „Livonian word prosody“ liivi sõnaprosoodiat. Liivi keele õpetamis- ja uurimistöös on meil olnud hea koostöö kolleegidega Läti Ülikooli liivi instituudist. Liivi Sõprade Seltsi liikmetena oleme seotud mitmete liivi keele ja kultuuri alaste ettevõtmistega.

Oleme õpiku koostamisel saanud palju abi ja head nõu. Soovime siiralt tänada Karl Pajusalu, Rogier Bloklandi, Valts Ernštreitsi, Triin Todeskit ja Milda Kurpniecet, kes õpiku käsikirja põhjalikult üle vaatasid ja väärtuslikku tagasisidet andsid. Olulisi tähelepanekuid jagasid ka Renāte Blumberga, Külli Habicht ja Piret Norvik. Õpiku jaoks andsid oma hääle Valts Ernštreits, Ulla

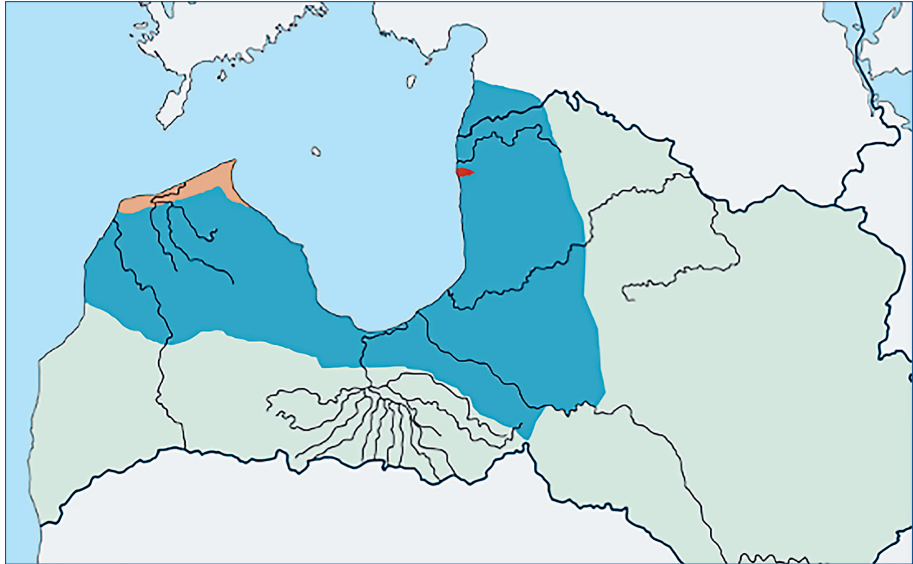
Fraser, Ģirts Gailītis, Gita Kūla, Julgī ja Lelū Stalte. Suur aitāh kõigile neile, kes aitasid õpiku fotodega ilmekaks muuta: Rogier Blokland, Zane Ernštreite, Andris Kūla, Eva Saar, Baiba Šuvcāne ja Reet Vääri. Audiovisuaalse materjali ja veebikeskkonna eest oleme tänulikud Lāti Ūlikooli liivi instituudile. Tāname ka kōiki oma tudengeid, kes on aastate jooksul liivi keele kursustel osalenud ja õppematerjalidele tagasisidet andnud. Ūpiku vāljaandmisele panid ōla alla Haridus- ja Teadusministeeriumi hōimurahvaste programm, Emakeele Selts, Tartu Ūlikooli eesti ja ūldkeeleteaduse instituut ja Liivi Sōprade Selts.

Ūpiku ilmumisaasta on mõnes mõttes ka tāhenduslik. 2023. aasta on kuulutatud liivi pārandi aastaks, mil tāhistatakse Liivi Liidu ja Liivi lipu 100. sūnnipāeva. Liivi keel on ka UNESCO maailma ohustatud keelte nimekirjas. Liivi keele õpiku laiem eesmārk on anda vōimalus liivi keelega tutvumiseks ning tekitada huvi selle keele vastu. Samavōrd aga on eesmārgiks jāādvustada liivlaste pārandit.

*jūrikuu 2. pāeval 2023. aastal
Miina Norvik ja Tuuli Tuisk*

Sissejuhatuseks õpiku kasutajale

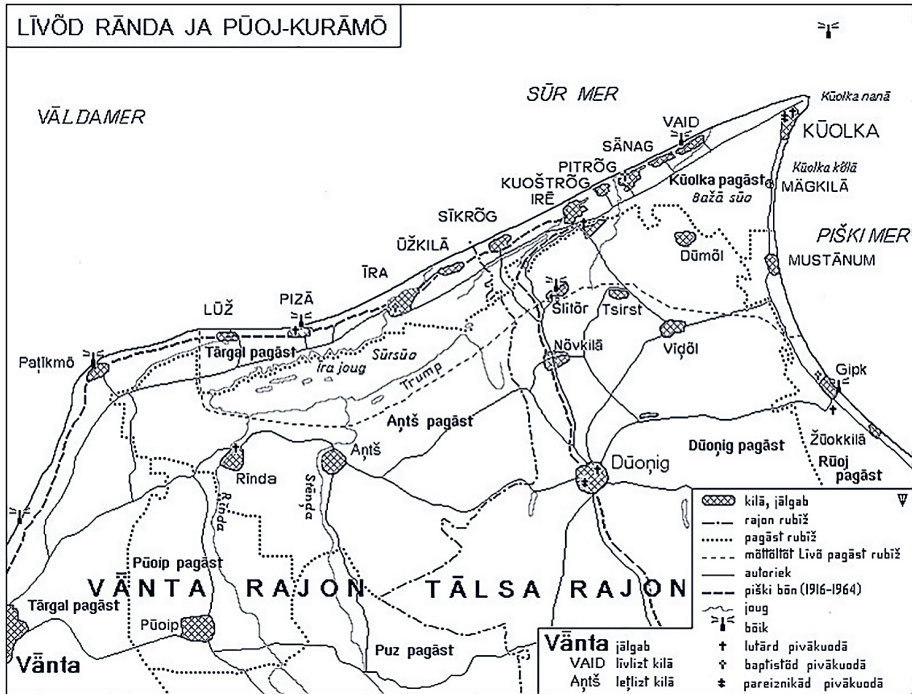
Liivi keel kuulub uurali keelkonna soome-ugri haru läänemeresoome lõunarühma. Seda on kõneldud ennekõike praegusel Läti alal mõlemal pool Liivi lahte, kuid asustus on ulatunud ka tänapäeva Eesti ala edelanurka.

- *Liivlaste asuala 12. sajandil*
- *Salatsi liivlaste asuala 19. sajandil*
- *Kuramaa liivlaste asuala 20. sajandil*

Liivlaste asualad (kaart: Läti Ülikooli liivi instituut)

Liivimaa liivi keelt esindab Salatsi liivi keel, mille viimased üleskirjutused rahvasuust pärinevad 19. sajandi teisest poolest. Seda ajaloolist liivi keelekuju on eriti viimasel ajal põhjalikult uuritud ja tutvustatud (kõige hiljutisem ülevaade on Karl Pajusalu ja Eberhard Winkleri „Salatsi liivi keele teejuht“, 2023). See liivi keel, millel ajaloo keerdkäikudest hoolimata leiab kõnelejaid ka 21. sajandil, on Kuramaa liivi keel. Just seda keelekuju tutvustab siinne õpik. Kuramaa liivi keelt on tavaks jagada idaliivi ja lääneliivi murdeks. Kuramaa tuntud liivi külad läänepoolseimast alates on Paṭikmõ (läti Oviši), Lūž (Lūžņa), Pizā (Miķeļtornis), Īra (Lielirbe) – neis on kõlanud lääneliivi murre. Īra jõe kaldal asuvas Īra külas kõneldud keelt on mõnikord peetud ka keskmurdeks või siirdealaks lääne- ja idaliivi vahel. Idaliivi murdealale on kuulunud Ūžkilā (Jaunciems), Sīkrõg (Sīkrags), Irē (Mazirbe), Kuoštrõg (Košrags), Pitrõg (Pitrags), Sānag (Saunags), Vaid (Vaide), Kūolka (Kolka), Māgkilā (Uši), Mustānum (Melnšils), Gīpk (Ģipka).

Liivi rand ja Põhja-Kuramaa (kaart: Tiit-Rein Viitso)

Liivi kirjakeele arenemist on võimalik jälgida alates 19. sajandist. Siis ilmusid trükis esimesed liivikeelsed raamatud, mis olid sisult vaimulikud. Tänapäeva liivi kirjakeele õigekiri põhineb idaliivi murdel ja keele kirjapanekul toetatakse nii eesti kui ka läti õigekirjale. Lätipäraselt märgitakse liivi keeles pikka täishäälikut horisontaalkriipsuga tähemärgi peal ja palatalisatsiooni ehk peendust komaga tähemärgi all. Õppe-eesmärgil tähistatakse käesolevas õpikus liivi keeles esinevat katketooni ülakomaga (˘) ja pikka madalat täishäälikut o diakriitikuga põhitähe all (ō). Lähtume põhimõttest, et õpik võiks ühilduda liivi-eesti-läti sõnaraamatuga (vt Viitso ja Ernštreits 2012 ja selle sõnaraamatu hilisemad veebiversioonid), kus liivikeelse ainestiku reeglipäraselt kirja pilti on täiendatud nende kahe hääldust ilmestava lisamärgiga. Liivi õigekirjutuses neid tavapäraselt siiski ei märgita. Selle näiteks on kas või Kõrli Stalte (vt nt lk 27) aabitsa tekstid, mille paar katkendit on ka õpikusse sisse võetud. Need ja teised tekstikatked, mis pärinevad ilmunud allikatest, on tähistatud halli taustaga ning juures on ka viide algallikale. Kui pole öeldud teisiti, siis algallika ortograafiat pole muudetud.

Liivi keelest on hulganisti kuuldelist materjali, mida säilitatakse näiteks Eesti Keele Instituudis, Eesti Kirjandusmuuseumis ja Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis. Samuti on tehtud videoülesvõtteid, mille põhjal

on vändatud filmid, nagu „Liivi rannal“ (1966) ja „Professor Viitso liivlased“ (2011). Liivikeelset uusloomingut lisandub pidevalt tänapäevalgi. Selle õpiku tarvis on eri õppetükkides asjakohane audiovisuaalne materjal ja veebilingid koondatud Läti Ülikooli liivi instituudi liivi keele ja kultuuri ressursside platvormile livonian.tech. Veebiõpiku materjalile osutab harjutuse ees olev märk . Ühtlasi on veebiõpikusse koondatud muid asjakohaseid linke ja materjale.

Lühendite loetelu ja muu oluline taustainfo

Õpikus on kasutatud järgmisi lühendeid:

- ains – ainsus
- ela – elatiiv
- gen – genitiiv
- mitm – mitmus
- nom – nominatiiv
- pl – pluural
- prt – partitiiv
- sg – singular

Grammatikaosas olevates tabelites ja näidetes on nii tegusõnade kui ka nimisõnade puhul kasutatud püst- või kaldkriipsu sõnatüvede ja tunnuste eristamiseks, nt *jel/īz/mõ* (tüvi-mineviku tunnus-pöördelõpp) 'elasime', *mīer/da* 'merd' (tüvi-partitiiv).

Õpiku lisas 1 on minisõnastik, kuhu on koondatud eeskätt õppetükkide tekstides esinevaid sõnu. Nimisõnade puhul on toodud ainsuse nominatiivi, genitiivi ja partitiivi vormid. Mitmuslike sõnade puhul on esitatud vastavad mitmusevormid. Tegusõnade juures esitatakse *da*-tegevusnimi ja ainsuse 3. isiku vorm (liivi keeles langeb kokku 1. isiku vormiga). Liivi keelt on kirja pandud erinevatel põhimõtetel. Sel ja muudelgi põhjustel on sõnastikust ühteist välja jäetud (mõned läti laenud, tuvastamata algallikaga sõnad jm).

1

optõbkabāl / õppetükk

- Ulzõkītõmi / Häädus
- Kis sa ũod? / Kes sa oled?
- Valst, ro'vz, kēļ / Riik, rahvas, keel

*Alā mõttõl s̄e pāl, mis ve'l ä'b ũo k̄a'ds.
Jegāikš īrgandõks u'm lālam.*

Kuoštrõg rānda / Kuoštrõgi rand

1.1. Kītõmiži / Väljendeid

<i>Jõvā pāva! Jõ'vvõ päuvõ!</i>	Tere päevast!
<i>Jõvā ūomõg! Jõ'vvõ ūomõgt!</i>	Tere hommikust!
<i>Jõvā õ'dõg! Jõ'vvõ õ'dõgt!</i>	Tere õhtust!
<i>Tēriņtš!</i>	Tere! Tervitus!
<i>Īe tēriņtš!</i>	Jää terveks! Head tervist!
<i>Jõ'vvõ īedõ!</i>	Head ööd!
<i>Nēmiz pāl! Nēmiz sõņ!</i>	Nägemiseni!
<i>Jumālõks!</i>	Jumalaga!
<i>Jõ'vvõ riekkõ!</i>	Head teed!
<i>Jõ'vđi pi'vđi!</i>	Häid pühi!
<i>Tīeratõks!</i>	Terviseks!
<i>Tienū! Ma tienūb!</i>	Aitäh! Tänu! Ma tänan!
<i>Ma tienūb sidāmõst!</i>	Ma tänan südamest!
<i>Põlaks!</i>	Palun!

Kuula väljendeid veebiõpiku 1. osast.

1.2. Kūld / Kuula

Kuula teksti veebiõpiku 1. osast. Pööra tähelepanu hääldusele ja ürita tuvastada tuttavaid sõnu.

Si'ņņizt nī'emõd / Sinised lehmad

Vanāst va'nnõ, a'mni'ggõks je'dsõ e'žmizt Kūolka bõikõ, mä'd rānda vò'ļ võnd pāgiņ tuoistim ä'b ku paldīņ. Si'z ve'l ä'b ūo võnd paļļidi jõugõkõnkidi, mis paldīņ katābõd a'mmõ randõ, kus midēgõst ä'b kazā. Si'z knaššõd nītõd ja sangdõd lī'edpū mõtsād, tādõd võ'điri, peņni, tõmidi, kazzõnd mie'rmaigāst sõņõ ja pū oksād, tūlsõ likkõs, ra'bbõnd vastõ lāinidi. Pūd võnnõd ne'i sūrd, ku t'dstõ āinagist tõ'vstõ u'm sõdõt lõja. Pūd allõ ka'zzõn pī'emdõ, sangdõ rõ'v ja mie'rjemā sõtõn mie'rneitsidi kaitsõm randõ eņtš nī'emidi ūomõgõd varāld ja pāvasidām āigal, ku ro'vžti ä'b ūo võnd rāndas. Si'z mie'rneitsõd tunnõd nī'emõdõks mõ pālõ ulzõ ja ne nī'emõd võnnõd si'ņņizt kui mie'r ve'iž.

Si'z su'ggõn, ku ikškõrd ikš t'd pivāpāva ūõņdžõl ikš nai lā'nd Kūolka pūolõ agā – ne'iku kītõb – sūrst rāndast piškiz randõ maņriļ. Lā'dsõ ta nānd

Kuolka nanā mõtsās si'ņņizt nī'emõd kaŗõ ja külõn vä'ggi knaššõ lõlamizt arūsõmõt sõnädõks. Ta nānd ka lõlajizt õņtšta tam allõ vaņkõ pāļštam. Se u'm võnd nõõ neitst, liti pu'nnistrīplimi gūngaserk ja pu'nmi jak sālgas, paļļõd jālgadõks, vī'rlikizt, kāranizt ibükst vāldiņ likkõnd tūlsõ. Ikš tuoi, mie'rrõ iend paint, nānd nāizta tu'lmõ le'žgõl ja nuttõn tuoizõn sieldõ līvõ kīelkõks: „Grīet, Grīet, ajā nī'emõd mie'rrõ!“ Mõlmõd nera'bbõnd kuolm kõrd kādud t'dõku'bbõ ja nuttõnd võridi sõ'ņđi. Nī'emõd ildīņ nustõnd pād ilzõ ja rūoikõnd mie'rrõ, kus ka'ddõnd jarā.

Set ikš nī'emõ siend tuoizist rõz aigāmõl. Se ä'b õo lā'nd muntkõks t'dsku'bs mie'rrõ ja a'ilõn kuo'đõn tuoizõ puolõ, mõtsõ si'zzõl. Kõřaneitst ki'l ũkšõn nī'emõn tagān, bet ä'b õo sõnd jemīņ kā'ddõ ja lā'nd ve'žžizt sīlmadõks mie'rrõ munt nī'emõdõn tagān. Ve'l kõgiņ neitšõd pīlõnd vie'd pīnda pāl, venkõs ke'žži ja danktõs pēđi. Perīzõks nūzõnd ve'l jõvīst kuordiz vie'dstõ ulzõ ja nā'gđõnd mõtsā puolõ. Si'z ka'ddõnd vie'd si'zzõl jarā. Mitikš ka nēđi jemīņ pie'rrõ siedā ä'b õo nānd.

Ku se nai tund mõřad kuořřimizõst tā'giž, si'z ta lieudõn sīe mõtsõ iend nī'emõ. Ta ä'b õo mittõ mõtlõn ka a'jjõ siedā kuodāj, a'lgõ ki'l tā'm õņtšõn nī'emõ võnd, bet se tund t'ž jū'rõ, laskõn õņtšta silāstõ. Si'z nai pand kīzđõg nī'emõn immar ka'ggõl, ja se lā'nd tā'mmõn knaššõ t'ņõ kuotā sõņõ. Ne'i si'z si'ņņizt nī'emõd su'ggõnd ka tānõ kūja mõ pālõ. Ka Grīet ni'm pie'rrõ siedā tund vä'ggi mūdõ.

→ Teksti loeb tuntud liivi kultuuri- ja haridus-tegelane Pētõr Damberg (1909–1987), kes on loonud olulisi liivikeelseid tekste ja õppematerjale. Tal on tähtis roll liivi rahvaluule kogumisel ja talletamisel.

1.3. Alfabēt / Tähestik

Liivi tähestikus on 31 tähte:

a ä b d d e f g h i j k l l m n ŋ o ó õ p r r s š t t u v z ž

Kuula hääldust veebiõpiku 1. osast.

1.4. I'žkillijid / Täishäälikud

Liivi keeles on 8 täishäälikut ehk vokaali, mis esinevad nii lühikeste kui ka pikkadena: *a ä e i o ó õ u*. Pikkust tähistab horisontaalkriips tähe peal. Vastavalt keele asendile suus on need võimalik jagada kõrgeteks, keskkõrgeteks ja madalateks, millest osa hääldub suuõõne eesosas, osa tagaosas.

Keele asend suus	Ees		Taga			
Kõrge	i	<i>kilā</i> 'küla'	õ	<i>sõbrā</i> 'sõber'	u	<i>sukā</i> 'sukk'
	ī	<i>sīlma</i> 'silm'	ō	<i>võrõz</i> 'võõras'	ū	<i>sū</i> 'suu'
Keskkõrge	e	<i>dek</i> 'tekk'	ó	<i>võŋ</i> 'õnn'	o	<i>sovā</i> 'kepp; sau'
	ē	<i>tēriŋš</i> 'tere'	ō	<i>võlda</i> 'olla'	ō	<i>kõvõd</i> 'kaevud'
Madal	ä	<i>käbā</i> 'käbi'	a	<i>kalā</i> 'kala'	õ	<i>mõ</i> 'maa',
	ā	<i>pāva</i> 'päev'	ā	<i>rānda</i> 'rand'	õ	<i>rõntõz</i> 'raamat'

Idaliivis, millel põhineb ka kirjakeel, eristuvad keskkõrge *õ* ja madal *õ* (lühikest vastet *õ*-l pole). Madalale *õ*-le, nt sõnas *mõ* 'maa', vastab kesk- ja lääneliivis sageli *ā*, nt *mā* 'maa'. Kõrge *õ* seevastu esineb kõigis liivi murretes ja vaheldub diftongiga *ou*, nt *kouv* 'kaev' : *kõvõd* 'kaevud', *tõvaz* 'taevas; torm' : *touvõd* 'taevad; tormid'. Õigekiri küll kahel *o*-häälikul vahet ei tee, kuid sõnaraamatutes ja õppematerjalides on vastav eristus üldiselt välja toodud, mistõttu on ka selles õpikus seda tava järgitud (nt *lõda* 'laud', aga *tõla* 'talv').

Kõik tabelis toodud täishäälikud on võimalikud esisilbis. Seevastu järgsilpides esinevad üldiselt vaid *a i u* ja *õ*, nt *võlda* 'olla', *kaŋki* 'katki', *tõurõz* 'kallis'. Erandiks on võõrsõnad, nt *fotõ* 'foto'. Pikkadest täishäälikutest on järgsilpides võimalikud *ā ē ī ja ū*, nt *sidām* 'süda', *kuŋē* 'kurat', *kadīz* 'kadus', *jānū* 'janu', kusjuures pikkust märgitakse siin samuti horisontaalkriipsuga tähemärgi peal.

Häälik *õ* on olemas kõigis läänemeresoome lõunarühma keeltes, st põhjaeesti, lõunaeesti, vadja ja liivi keeles. Liivi keeles tehakse vahet kahel *õ*-l. Häälik, mida märgitakse *õ*-ga, hääldub veidi kõrgemalt kui eesti *õ*. Seevastu

õ hääldub mõnevõrra madalamalt kui eesti *õ* ja esineb ainult sõnaalguliste kaashäälikute *p m ja v* järel, nt *põis* 'poiss', *mõizõ* 'mõis', *võigõ* 'ujuda', *võlda* 'olla'.

Varem olid liivi omasõnades ka *õ* ja *ü*, millele tänapäeval vastavad sageli *e* ja *i*. Näiteks 19. sajandi lõpu ja 20. sajandi ülestähendustest leiab sõna 'püha' kujul *püva/pyva*, mis hiljem fikseerus kujul *pivā* (vt häälikumuutuste kohta ka osast 1.9).

1.5. Diftongõd ja triftongõd / Kaksiktäishäälikud ja kolmik- täishäälikud

Liivi keeles on rikkalikult mitmiktäishäälikuid ehk polüftonge. Esindatud on

- a) kaksiktäishäälikud ehk diftongid, nt *kierdõ* 'ruttu', *kTerdõt* 'keeratud', *tierā* 'tera', *luini* 'luine', *tāuž* 'täis', *tū'ontõ* 'tuhat', *laigā* 'lai';
- b) kolmiktäishäälikud ehk triftongid, nt *kieuž* 'kõis', *tieudõ* 'teada', *ruoikõ* 'kiirustada', *suoimõ* 'sõimata', *sūoimõb* 'sõimab', *kuoigīd* 'laevad'.

Nagu näidetest ilmneb, võivad mõlemat tüüpi mitmiktäishäälikud olla nii pika kui ka lühikese algusosaga, vrd nt *ie* sõnas *kierdõ* 'ruttu' ja *te* sõnas *kTerdõt* 'keeratud', *uoi* sõnas *suoimõ* 'sõimata' ja *ūoi* sõnas *sūoimõb* 'sõimab'. Pikk võib olla ka lõpuosa. Näiteks kui teises silbis on lühike täishäälik, on *i* ja *u* pikad sellistes ühendites nagu *ai ei ui ou õu* jm. NB! Õigekirjutuses vastavatel puhkudel pikka täishäälikut horisontaalkriipsuga siiski ei märgita, nt *aigõ* 'mõõta', *tõurõz* 'kallis'. Kui aga teises silbis esineb pikk täishäälik, siis on esimese silbi mitmiktäishäälikud lühikesed, nt *liestād* 'lestad', *jougūd* 'jõed'. Hääldamisel võivad kaksiktäishäälikuid moodustada ka vokaalistunud *j* ja *v*, mis häälduvad sellistel juhtudel *i* ja *u* sarnaselt, nt *kōj* 'lusikas', *sā'v* 'savi', *pi'vdi* 'pühi'.

1.6. Ìñõzkillijid / Kaashäälikud

Järgnevalt on kirjeldatud liivi keele kaashäälikuid ehk konsonante hääldusviisi, häälduskoha ja helilisuse järgi.

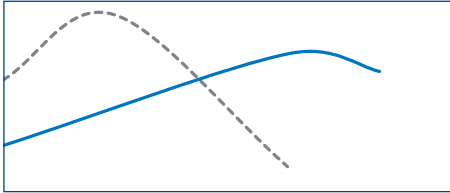
	Bilabiaal	Labiodentaal	Alveolaar	Postalveolaar	Palataliseeritud	Palataal	Velaar	Larüngaal
Klusiil	p b		t d		ʧ ʤ		k g	
Nasaal	m		n		ɲ			
Tremulant			r		ɽ			
Frikatiiv		f v	s z ts ds dz	š ž tš dž	ʤʃ			h
Lateraal			l		ɭ			
Poolvokaal						j		

- Helitud konsonandid on *p t ʧ k s š*, nt *padā* 'pada', *tubā* 'tuba', *kak* 'kakk, kukkel'. Heliliste häälikute vahel ning helilise hääliku järel sõna lõpul häälduvad need alati tugevalt, nt *võfim* 'võti', *tasūd* 'tassid'.
- Helilised konsonandid on *b d ʤ g ɭ ŋ r z ž*, nt *sadā* 'sada', *vózā* 'liha', *ažā* 'asi'. Kuigi heliliste häälikute vahel häälduvad need alati heliliselt, nt *tabār* 'saba', siis sõna lõpul ja *p t ʧ k s š* ees häälduvad need helitult, kuid nõrgalt, nt *aig* 'haug', *rūož* 'roos', *blēʤ* 'kelm'.
- Palataliseeritud ehk peenendatud konsonandid on *ʤ ɭ ŋ r ʧ*, nt *paʤā* 'padi', *nōʤa* 'nali', *skuʧk* 'piiga, neiu'.
- *f* ja *h* on tugevad helitud häälikud, mida kohtab ainult võõrsõnades, nt *film* 'film', *hartsog* 'hertsog', *himn* 'hümn'.
- *ts tš dz dž* on afrikaadid, mis esinevad enamasti läti laensõnades, deskriptiivsetes ja onomatopoeetilistes sõnades, nt *tsepļā* 'ahi', *tšūžō* 'sositada', *tāʤi* 'tähtis' ja *dadžā* 'takjas'. Harvemini tuleb ette *ds* ja selle palataliseeritud variant *ʤš*, nt *jeʤsō* 'ees', *kūʤšīō* 'kohut mõista'.
- Pikka kaashäälikut tähistav täht kirjutatakse sõna lõpul ja teise kaashääliku kõrval ühekordselt, nt *kik* 'kukk', *andō* 'anda', *maksō* 'maksta'. Siit tulevad ka õigekirjutuslikud kaashäälikuvaheldused, nt *kik* : *kikkō* 'kukk : kukke', kusjuures pikkus on konsonantidel mõlemal juhul sarnane.
- Paeaegu kõik konsonandid võivad esineda lühikeste ja pikkade geminaatide ehk kaksikkonsonantidena, st jaguneda kahte silpi, nt *tappō*

'tappa', *tapāb* 'tapab'. Liivi keeles leidub ka helilisi geminaate, nt *tu'bbō* 'tuppa', *ka'ddō* 'kaduda', *i'zzō* 'isa' (prt).

1.7. Tūoŋ / Toon

Liivi keeles eristatakse sõnades kaht tooni: püsitooni ja katketooni. Püsitooni puhul on sõna rõhulise silbi põhitoon kergelt tõusev, katketooni puhul tõusev-langev või langev (vt juuresolevat joonist). Katketooni puhul kaasneb põhitooni tipuga larüngalisatsioon, st kõrilihaste pingutus ja häälekurdude ebaregulaarne võnkumine, harukordadel kõrisulghäälik. Katketooniga sõnades kostub hääli justkui rohkem pingul olevat. Spontaanses kõnes on katketooni raskem kuulda kui näiteks loetud kõnes.

Püsitoon (joonisel pideva kontuuriga) ja katketoon (katkendliku kontuuriga) liivi sõnades

Õigekirjas katketooni ei märgita, sõnaraamatutes ja õppematerjalides tähistatakse ülakomaga. Katketoonil on liivi keeles oluline roll sõnade tähenduse eristamisel:

<i>kallō</i>	'saart'	<i>ka'llō</i>	'kala' (prt)
<i>joud</i>	'jõud'	<i>jo'ud</i>	'jahud'
<i>kuonnō</i>	'konna' (prt)	<i>kuo'nnō</i>	'kodus'
<i>lēḑ</i>	'kuul'	<i>lē'ḑ</i>	'leht'

Kuula hääldusnäiteid veebiõpiku 1. osast.

1.8. Sõnād nōrka ja viš astām / Sõnade nōrk ja tugev aste

Liivi keele astmevaheldus hõlmab sõnade muutmisel aset leidvaid regulaarseid tüvevaheldusi rõhulises silbis ja sellele järgnevas silbis. Seda vaheldust on tavaks käsitada nõrga ja tugeva astme vaheldusena. Astmevaheldusele alluvad nii nimi- kui ka tegusõnad, nt

Nõrk aste

kalād 'kalad'
kikīd 'kuked'
liepād 'lepad'
kīraz 'kirves'
võtāb 'võtab'
siegūb 'segab'

Tugev aste

ka'llõ 'kala' (prt)
kik 'kukk'
lieppõ 'leppa'
kirrõ 'kirve'
võttõ 'võtta'
sie'ggõ 'segada'

1.9. Mingiži ki'lmõitõkši / Mõningaid häälikumuutusi

Kui teada mõningaid häälikumuutusi, mis liivi keeles on aset leidnud, võib kohati olla lihtsam liivikeelseid sõnu ära tunda. Järgnevalt on eesti keele kõrval mõnikord võrdlusesse võetud ka soome keel, mis on sageli säilitanud algsema kuju ning aitab seega toimunud muutusi paremini tuvastada.

- *i* või *j*-i ees *s* > *š* (*ž*), nt *kakš* 'kaks' (vrd soome *kaksi*).
- *h* on kadunud kõigis asendites, ka esimese ja teise silbi piiril, kus teda asendab katketoon, nt *rõ* 'raha'. *h* esineb siiski võõr- ja laensõnades ning mõningates hüüdsõnades.
- Esimese silbi täishäälik on pikenenud, juhul kui sellele järgneb *l r n* või *m*, nt *jālgā* 'jalg', *nālgā* 'nālg', *ārma* 'härm(atis)'.
• Sõna algul *o* > *võ* ja *e* > *je*, nt *võtšõ* 'otsida', *jemā* 'ema'.
- On toimunud muutus *a* > *o*, juhul kui sellele järgneb *v* või *u*, nt *lovā* 'voodi, lava'.
- Algupärased keskkõrged täishäälikud (tähistatud tärniga) on diftongistunud, sh ka lühikesed: **e* > *ie*, **õ* > *üõ*, **o* > *uo*, **ē* > *īe*, **ō* > *ūō*, **ō* > *ūo*, nt **seppā* > *sieppā* 'sepp', **solmi* > *suoļm* 'sõlm'; *õ* ja *ü* on asendunud *e* ja *i*-ga.
- Esimeses silbis on teise silbi *i* või *j* mõjul *a o u* > *ä ö ü*, nt *tām* 'tamm' (vrd soome *tammi*).

1.10. P'izandõkst / Ülesanded

1.10.1. Mis se u'm? Kis se u'm? / Mis see on? Kes see on?

Uuri eesti- ja soomekeelseid sõnu ning leia õige liivikeelne vaste allolevate sõnade hulgast. Millised häälikumuutused on toimunud?

ūž, je'ddõ, ārga, läpš, tē, vòlg, vòn, mī'ed, vò'l

liivi									
eesti	hārg	uus	õlg	ette	õnn	mehed	õlu	laps	töö
soome	härkä	uusi	olki	eteen	onni	miehet	olut	lapsi	työ

lõda, ra'j, loul, kuo'd, rõntõz, ki'v, sõnā, rānda

liivi								
eesti	laul	laud	rand	tool	sõna	kodu	kivi	raamat
soome	laulu	pöytä	ranta	tuoli	sana	koti	kivi	raamattu (Piibel) kirja

põis, neitst, izā, jemā, ve'l, pūoga, sõzār, tidār

liivi								
eesti	isa	ema	õde sõsar	neiu tüdruk	tütär	poiss	poeg	vend veli
soome	isä	äiti emä	sisko sisar	neiti tyttö neitsyt	tytär	poika	poika	veli

1.10.2. Valst, ro'vz ja kēļ / Riik, rahvas ja keel

Valst, vald	Ro'vz	Kēļ
Dēņmō	dēņli	dēņ kēļ
Englišmō	englišmaņ ~ engõlmaņ	engliš kēļ
Ēstimō	ēstli	ēsti kēļ
Krī'evmō	krī'evõz	krī'evõ kēļ
Leiš(õ)mō	leiš	leiš kēļ
Leļmō	leļli	leļkēļ
Līvõd rānda, Līvõmō, Ku'rmō, Kurāmō	līvli, rāndali, ku'rmõnikā, kurāli	līvõ kēļ, rāndakēļ
Pūoļmō	pūoļõk, pūoļõz	pūoļ kēļ
Rūotšmō	rūotšli	rūotš kēļ
Saksāmō	saksā	saksā kēļ
Sūomõmō	sūomli	sūomõ kēļ
Ungarmō	ungar	ungar kēļ

Täida lüngad.

Līvlizt agā rāndalizt jelābõd Līvõd rāndas Pū’oj-Kurāmõl. Ne rōkāndõbõd līvõ kīeldõ agā rāndakīeldõ, bet ne rōkāndõbõd ka leṭkīeldõ.

Saksād jelābõd ja rōkāndõbõd

....., bet ne rōkāndõbõd jõvīst ka

.....

..... jelābõd ja rōkāndõbõd

.....

1.10.3. Kis sa ūod? / Kes sa oled?

Joonista või kleebi enda pilt siia.

Kis sa ūod?

Kis sa ūod? / Mīs si’n ni’m u’m?

A: Minā u’m Miina.
Ma u’m ēstli.

.....

.....

Agā kis sa ūod?

B: Mi’n ni’m u’m Tuuli.
Ma u’m ka ēstli.

Kus sa jelād?

Kus sa jelād?

A: Ma jelāb Ēstimõl.

.....

B: Ma jelāb Dēņmõl,
bet ma u'm Ēstimõld perīņ.**Mis kēļ u'm si'n jemākēļ?**

Mis kēļ u'm si'n jemākēļ?

A: Mi'n jemākēļ u'm ēsti kēļ.

.....

B: Mi'n jemākēļ u'm ka ēsti kēļ.

Mis kīeldõ sa ve'l mūoštad?

Mis kīeldõ sa ve'l mūoštad?

A: Ma mūoštāb nā'gṭõbõks
leṭkīeldõ ja rūotš kīeldõ.

.....

B: Ma mūoštāb ka krī'evõ kīeldõ
ja rōz dēņ kīeldõ.**Või sa ūod opātiji?**

Või sa ūod līvõ kīel opātiji?

A, B: Nā, ma u'm opātiji.

Äp,

1.10.4. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe**Pētõr:** Jõ'vvõ ūomõgt, opātiji!**Opātiji:** Jõ'vvõ ūomõgt, Pētõr! Põlaks, tāsā u'm si'n ūž līvõ kīel optõbrõntõž!**Pētõr:** Sūr tienū! Se u'm knaš rõntõž.

**

Opātiji: Tēriņtš, Irma!**Irma:** Tēriņtš, opātiji!**Opātiji:** Või sa ūod ēstli ja jelād Ēstimõl?**Irma:** Äp, ma u'm līvli ja ma jelāb Kurāmõl Pizā kilās.

**

Irma: Pētõr, või sa tulād mūpõ ka skūolõ?**Pētõr:** Nā, ma tulāb.**Irma:** Jõvīst! Nēmiz pāl!**Pētõr:** Nēmiz sõņ, Irma!

Kuula dialogue veebiõpiku 1. osast.

Dialoge loevad liivlased Valt Ernštreit ja Gita Kūla.

Valt Ernštreit on liivi kirjanik, keeleteadlane, tõlk(ija) ja Läti Ülikooli liivi instituudi juhataja. Tema liivi juured on Pizā külas ja üks tema esivanemaid oli esimene liivi luuletaja Jāņ Prints. Valdil on oluline roll viimaste emakeelsete liivlaste perekonnalugude, mälestuste ja sõnavara talletamisel.

sõpradega liivi keeles. Praegu kõneleb Gita liivi keelt enamasti oma emaga.

Gita perekonna juured on Sīkrõgi külas. Ta elab aga Liepājas ja tegeleb käsitõõga kohalikus tarbekunsti-studios. Liivi keelt õppis ta oma vanaemalt Elfriida Žagarelt. Ta mäletab lapsepõlvest, kuidas vanaema rääkis oma

2

optõbkabāl / õppetükk

- Pārsõn azūmsõnād / Isikulised asesõnad
- Tīemizsõnā paldīņāiga / Tegusõna olevik

*I'bbi a'ilõb, ū'oļmõd pāikal? (jo'ug)
Pāgiņ tieudõ, veitõ røkāndõ.*

Īra jo'ug / Īra jõgi

2.1. Kītõmiži / Väljendeid

<i>Kui si 'nnõn lā 'b?</i>	Kuidas sul läheb?
<i>Kui sa jelād?</i>	Kuidas sa elad?
<i>Kui sa ī 'ž jelād?</i>	Kuidas sa ise elad?
<i>Kui tēg jelāt?</i>	Kuidas te/Te elate?
<i>Sūr tienū, jõvīst!</i>	Suur tänu, hästi!
<i>Tienū, ä 'b ūo vi 'ggõ.</i>	Tänu (tänan), ei ole viga.
<i>Slikṭi ~ sliṭṭõ.</i>	Halvasti.
<i>Või ne 'i?</i>	Või nii?
<i>Ak ne 'i!</i>	Ah nii!
<i>Mis sa tṭ 'd?</i>	Mis sa tahad?
<i>Või tēg tṭ 'tõ midāgõst?</i>	Kas te tahate midagi?
<i>Nā, pṭlaks.</i>	Jah, palun.
<i>Tienū, āp.</i>	Tänu (tänan), ei.
<i>Ma tienūb sidāmõst.</i>	Ma tänan südamest.
<i>Nā agā āp?</i>	Jah või ei?

Kuula väljendeid veebiõpiku 2. osast.

2.2. Pärsõn azūmsõnād / Isikulised asesõnad

Liivi keele isikulistel asesõnadel eristub kolm ainsuslikku ja kolm mitmuslikku isikut. Nominatiivis ja daativis on asesõnal üldiselt nii pikk kui ka lühike vorm. NB! Asesõna *ne* puhul pole tegu *nāmād* lühivormiga, vaid hoopis näitava asesõnaga (vrd eesti *need*), mis on sisenenud isikuliste asesõnade paradigmasse. Alates omastavast käändest langevad *nāmād* ja *ne* vormid täielikult kokku. Nominatiivi mitmuse 1. ja 2. isiku vorm on toodud sulgudes, sest neid võiks pigem lugeda kiirkõnele omasteks vormideks.

Kääne	Ainsus			Mitmus		
	1. isik	2. isik	3. isik	1. isik	2. isik	3. isik
Nominatiiv (Kes?)	minā, ma	sinā, sa	tāmā, ta	mēg (meg)	tēg (teg)	nāmād, ne
Genitiiv (Kelle?)	mi'n	si'n	tā'm	mā'd	tā'd	nānt
Daativ (Kellele?) (Kelle?)	mi'nnōn ~ mi'n	si'nnōn ~ si'n	tā'mmōn	mā'ddōn ~ mā'n	tā'ddōn ~ tā'n	nāntōn
Partitiiv (Keda?)	mīnda	sīnda	tānda	mēḡi	tēḡi	nēḡi
Instrumentaal (Kellega?)	mi'nkōks	si'nkōks	tā'mkōks	mā'dkōks	tā'dkōks	nāntkōks
Illatiiv (Kellesse?)	mi'nnō ~ mi'nnōz	si'nnō ~ si'nnōz	tā'mmō ~ tā'mmōz	mē'zi	tē'zi	nē'zi
Inessiiv (Kelles?)	mi'nsō	si'nsō	tā'msō	mēši	tēši	nēši
Elatiiv (Kellest?)	mi'nstō	si'nstō	tā'mstō	mēšti	tēšti	nēšti

Nominatiivis ehk nimetavas käändes tarvitatakse asesõna pikka vormi üldiselt lauserõhuliseses positsioonis, kus sellel on vastandav või rõhutav funktsioon. Lühike vorm on enamasti lauserõhutu. Uuri asesõnade nimetavalisi vorme (alla joonitud) järgnevas katkendis:

Kazīz mōtsās piški kūzō. Ta vōļ kūoḡi ja knaš. Pāvaļiki pēstiz tām aļļidi okšti. Tūļ āltiz tām laddō. Ikškōrd ta kizīz eņtš vanātōḡiz kādst: „Sinā ūod pitkā ja vōid kōgaz vaņtlō, kīt, mis sa sāl nād?“ Ja vanātōḡi vastātiz: „Ma nāb īd piškiz jōra meņšt tagān. Aga jōra tagān ma nāb kōrandt ja sāld kilūb ḡdōḡiņ lapst lōlami“.

Kasvas kord metsas väike kuusk. Ta oli sirge ja ilus. Päike soojendas tema rohelisti oksti. Tuul kiigutas tema latva. Ükskord küsis ta oma vanataadi käest: „Sina oled pikk ja saad kaugele vaadata, ütles, mis sa seal näd?“ Ja vanataat vastas: „Ma näen üht väikest järve männiku taga. Aga järve taga näen ma talu ja sealt kostab õhtuti laste laulmist.“

(Katkend tekstist „Piškiz kūzō igā“, Stalte 2011: 61)

2.3. Tīemizsõnā paldīṅāiga / Tegusõna olevik

Liivi keeles muutub tegusõna kõneviisis, ajas ja kõneliigis. Siinne osa annab ülevaate kindla kõneviisi oleviku jaatavate ja eitavate vormide moodustamisest.

Jaatavas kõneliigis on pöördelõpud kasutusel kõigis isikuis, kusjuures ainsuse 1. ja 3. isik langevad kokku. Tabelis on toodud oleviku tavapärased lõpud ning näited sõnade *nā'dõ* 'näha' ja *rõkändõ* 'rääkida' pööramisest.

Ains	1. isik	-b ~ -õb	Nt	ma nāb , rõkändõb
	2. isik	-d ~ -õd		sa nād , rõkändõd
	3. isik	-b ~ -õb		ta nāb , rõkändõb
Mitm	1. isik	-mõ ~ -m ~ -õm		mēg nāmõ , rõkändõm
	2. isik	-tõ ~ -t ~ -õt		tēg nātõ , rõkändõt
	3. isik	-dõb ~ -õbõd		ne nābõd , rõkändõbõd

Pöördelõpu valik oleneb ennekõike tüve lõpuhäälikust. Kui tüvi lõpeb kaashäälikuga, lisandub *õ*-line variant (nt *rõkänd/õb*), täishäälikuga lõppeva tüve puhul ilma *õ*-ta variant (nt *nā/b*). Mitmuse 1. ja 2. isiku lõpu valik sõltub silpide arvust: ühesilbilisele vokaaltüvele liitub vastavalt *-mõ* ja *-tõ*, enamasilbiliste sõnade puhul on pöördelõpud vastavalt *-õm* ja *-õt*. Erandiks on astmevahelduslikud *a/ā*-tüvelised tegusõnad, mil on kasutusel *-m* ja *-t* (vt täpsemini III pöördkonna juurest).

Eitava kõneliigi olevikuvormid on liitvormid, mis koosnevad pöörduvast eitustegusõnast ning põhisõnast. Ainsuse isikuis on põhisõna vormid lõputa (tähistatud märgiga *ø*), mitmuses aga lisanduvad ka pöördelõpud. NB! Mitmuse 1. ja 2. isiku vormid kattuvad jaatava kõneliigi vormidega, kusjuures mitmuse 2. isiku vorm on üldistunud ka 3. isikusse.

Ains	1. isik	ä'b	ø	Nt	ma ä'b <i>nā</i> , <i>rõkänd</i>
	2. isik	ä'd	ø		sa ä'd <i>nā</i> , <i>rõkänd</i>
	3. isik	ä'b	ø		ta ä'b <i>nā</i> , <i>rõkänd</i>
Mitm	1. isik	ä'b	-mõ ~ -m ~ -õm		mēg ä'b <i>nāmõ</i> , <i>rõkändõm</i>
	2. isik	ät	-tõ ~ -t ~ -õt		tēg ät <i>nātõ</i> , <i>rõkändõt</i>
	3. isik	ä'b	-tõ ~ -t ~ -õt		ne ä'b <i>nātõ</i> , <i>rõkändõt</i>

2.4. Tīemizsõnād nēļa gruppõ / Tegusõnade neli pöördkonda

Vastavalt tegusõna muuttüübile, võib liivi keeles eristada nelja pöördkonda. Selleks, et teada, millisesse pöördkonda sõna kuulub, tuleb ennekõike vaadata seda, mitu silpi on sõnas, kas tegu on astmevaheldusliku sõnaga või mitte ning kas tüvi lõpeb täishäälikuga (vokaaltüveline) või kaashäälikuga (konsonanttüveline). Astme poolest võib sealjuures eristada nõrka ja tugevat astet (vt lähemalt osa 1.8). Järgnevalt tähistab tabelites tugevat astet tumedam värv. Tüvehääliku leiab, kui eraldada sõnavormist tunnused ja lõpud.

I pöördkond

Sellesse pöördkonda kuulub kolm tegusõna: *võl̄da* 'olla', *pānda* 'panna' ja *tūl̄da* 'tulla'. Infinitiivvorm on neil nõrgaastmeline. Erinevalt tavalistest *ā*-tüvelistest tegusõnadest (vt III pöördkond), on *pānda* ja *tūl̄da* oleviku mitmusevormid ja eitusvormid tugevaastmelised.

	võl̄ da 'olla'	pān da 'panna'	tūl̄ da 'tulla'
ma	u'm	panā b	tulā b
sa	ūo d	panā d	tulā d
ta	u'm	panā b	tulā b
mēg	ūo mō	pa'n mō	tu'l mō
tēg	ūo tō	pa'n tō	tu'l tō
ne	ātō ~ attō ~ āt ~ at ~ umāt	pa'n bōd	tu'l bōd

ma	ā'b ūo	ā'b pa'n	ā'b tu'l
sa	ā'd ūo	ā'd pa'n	ā'd tu'l
ta	ā'b ūo	ā'b pa'n	ā'b tu'l
mēg	ā'b ūo mō	ā'b pa'n mō	ā'b tu'l mō
tēg	āt ūo tō	āt pa'n tō	āt tu'l tō
ne	ā'b ūo tō	ā'b pa'n tō	ā'b tu'l tō

Tegusõna *võl̄da* mitmuse 3. isiku vormid *ātō*, *attō*, *āt* ja *at* on algselt nn kiirkõnevormid, mis on välja tõrjunud vormi *umātō* ja suurel määral ka vormi *umāt*.

Hea teada. Lääneliivis on *võl̄da*-teguõna ainsuse 1. isiku vormiks *ūo* ja keskliivis *ūob*. Tegusõna *tūl̄da* on nii lääne- kui ka keskliivis, idaliivis Vaidi külas ja isikuti Sīkrõgi külas ainsuses *ū*-tüveline, viimasega samamoodi muutub *pānda*

’panna’. Ka 1930. aastate liivi kirjakeele tekstides üritati juurutada vorme *ūob*, *panūb* ja *tulūb*.

II pöördkond

Siia kuuluvad ühesilbilise vokaaltüvega tegusõnad. Infinitiivvormis täheldatav katketoon ei pruugi olevikutüves alati esineda (vt *tī’edõ* ’teha’).

	sõ dõ ’saada’	vī dõ ’viia’	tī’e dõ ’teha’	tõ’ dõ ’tahta’	lā’ dõ ’minna’
ma	sõ b	vī b	tīe b	tõ’ b	lā’ b
sa	sõ d	vī d	tīe d	tõ’ d	lā’ d
ta	sõ b	vī b	tīe b	tõ’ b	lā’ b
mēg	sõ mõ	vī mõ	tīe mõ	tõ’ mõ	lā’ mõ
tēg	sõ tõ	vī tõ	tīe tõ	tõ’ tõ	lā’ tõ
ne	sõ bõd	vī bõd	tīe bõd	tõ’ bõd	lā’ bõd

ma	ä’b sõ	ä’b vī	ä’b tīe	ä’b tõ’	ä’b lā’
sa	ä’d sõ	ä’d vī	ä’d tīe	ä’d tõ’	ä’d lā’
ta	ä’b sõ	ä’b vī	ä’b tīe	ä’b tõ’	ä’b lā’
mēg	ä’b sõ mõ	ä’b vī mõ	ä’b tīe mõ	ä’b tõ’ mõ	ä’b lā’ mõ
tēg	ät sõ tõ	ät vī tõ	ät tīe tõ	ät tõ’ tõ	ät lā’ tõ
ne	ä’b sõ tõ	ä’b vī tõ	ä’b tīe tõ	ä’b tõ’ tõ	ä’b lā’ tõ

III pöördkond

Selle pöördkonna moodustavad kahesilbilised astmevahelduslikud tegusõnad. Olenevalt ainsuse olevikutüve lõpuvokaalist jagunevad astmevahelduslikud verbitüved *a/ā-*, *ū-* ja *õ-*tüvelisteks.

	je’ lõ ’elada’	pall õ ’paluda’	lu’gg õ ’lugeda’	opp õ ’õppida’	tund õ ’tunda’
ma	jelā b	põla b	lugū b	opū b	tündõ b
sa	jelā d	põla d	lugū d	opū d	tündõ d
ta	jelā b	põla b	lugū b	opū b	tündõ b
mēg	jelā m	põla m	lu’gg õm	opp õm	tund õm
tēg	jelā t	põla t	lu’gg õt	opp õt	tund õt
ne	jelā bõd	põla bõd	lu’gg õbõd	opp õbõd	tund õbõd

ma	ä'b jelā	ä'b pōla	ä'b lu'g	ä'b op	ä'b tund
sa	ä'd jelā	ä'd pōla	ä'd lu'g	ä'd op	ä'd tund
ta	ä'b jelā	ä'b pōla	ä'b lu'g	ä'b op	ä'b tund
mēg	ä'b jelā m	ä'b pōla m	ä'b lu'gg õm	ä'b opp õm	ä'b tund õm
tēg	ät jelā t	ät pōla t	ät lu'gg õt	ät opp õt	ät tund õt
ne	ä'b jelā t	ä'b pōla t	ä'b lu'gg õt	ä'b opp õt	ä'b tund õt

Tuleb tähele panna, et *a/ā*-tüvede puhul on nõrgas astmes nii jaatava kui ka eitava kõneliigi olevikuvormid. *ū*- ja *ō*-tüvelistes sõnades on kõik jaatava kõneliigi ainsuse vormid nõrgas astmes ning kõik mitmuse vormid tugevas astmes.

IV pöördkond

Siia pöördkonda kuuluvad astmevahelduseta konsonanttüvelised tegusõnad.

	kīt õ 'õelda'	kūld õ 'kuulata'	salānd õ 'varastada'	arr õ 'arvata'	mōtl õ 'mõelda'
ma	kīt õb	kūld õb	salānd õb	arr õb	mōtl õb
sa	kīt õd	kūld õd	salānd õd	arr õd	mōtl õd
ta	kīt õb	kūld õb	salānd õb	arr õb	mōtl õb
mēg	kīt õm	kūld õm	salānd õm	arr õm	mōtl õm
tēg	kīt õt	kūld õt	salānd õt	arr õt	mōtl õt
ne	kīt õbõd	kūld õbõd	salānd õbõd	arr õbõd	mōtl õbõd

ma	ä'b kīt	ä'b kūld	ä'b salānd	ä'b ar	ä'b mōtlõ
sa	ä'd kīt	ä'd kūld	ä'd salānd	ä'd ar	ä'd mōtlõ
ta	ä'b kīt	ä'b kūld	ä'b salānd	ä'b ar	ä'b mōtlõ
mēg	ä'b kīt õm	ä'b kūld õm	ä'b salānd õm	ä'b arr õm	ä'b mōtl õm
tēg	ät kīt õt	ät kūld õt	ät salānd õt	ät arr õt	ät mōtl õt
ne	ä'b kīt õt	ä'b kūld õt	ä'b salānd õt	ä'b arr õt	ä'b mōtl õt

2.5. P'zandõkst / Ülesanded

2.5.1. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi

Minā u'm ēstli. Ma jelāb Ēstimõl. Sinā ūod leṭli. Sa jelād Leṭmõl. Kis se u'm? Se u'm Pētõr, ta u'm līvli. Kus ta jelāb? Ta jelāb Leṭmõl. Vāldamie'r immõr ät Ēstimõ, Leṭmõ, Leišmõ, Pūoļmõ, Saksāmõ, Dēņmõ, Rūotšmõ, Sūomõmõ

ja Krī'evmõ. Sā'l jelābõd ēstlizt, ležlizt, līvlizt, lēšõd, pūoļõd, saksād, dēņlizt, rūotšlizt, sūomlizt ja krī'evõd. Kus sa jelād?

Minā u'm kuo'nnõ. Ma lugūb rõntõzt. Sinā ka ūod kuo'nnõ. Sa ā'd lu'g rõntõzt, sa kēratõd kerrõ. Kus si'n ve'ļ u'm? Mi'n ve'ļ u'm tāsā. Mis ta tīeb? Ta ka lugūb. Kui si'n sōzār lugūb? Ma mõtlõb, ku ta lugūb jõvīst. Tāmpõ mēg ūomõ kuo'nnõ. Tēg tu'ltõ tāmpõ tānõ ja rōkāndõt. Mēg tu'lmõ mūpõ sīņõ. Mi'n ūd sōbrād ka ātõ sā'l. Ne rōkāndõbõd ēsti kīeldõ. Ne attõ studentõd. Ne oppõbõd iļzskūolsõ.

Ma u'm tāsā. Ma īrgõb oppõ līvõ kīeldõ. Sa ka opūd līvõ kīeldõ. Mēg lu'ggõm ja kēratõm. Tēg āt jelāt Ēstimõļ, tēg jelāt Sūomõs. Või tēg rōkāndõt jõvīst sūomõ kīeldõ? Tēg lu'ggõt jõvīst. Sūr tienū! Sa lugūd ka jõvīst. Ma tienūb. Põlaks!

2.5.2. Vēļ õigi variant / Vali õige variant

a. Mēg tu'lbõd/tu'lmõ tā'giž pivāpāva õ'dõn.	(tūlda)
b. Irma lā'b/lā'tõ kuodāj, bet ma lā'mõ/lā'b randõ.	(lā'dõ)
c. Ma u'm/ūomõ kuo'nnõ. Või tēg ātõ/ūotõ ka kuo'nnõ?	(võlda)
d. Pētõr ja Jõņ lā'bõd/lā'b Rīgõ.	(lā'dõ)
e. Mi'n sōbrā nād/nāb mīnda.	(nā'dõ)
f. Mis sa tāmpõ tīed/tīeb? Mis ne tāmpõ tīebõd/tīemõ?	(tī'edõ)
g. Ma sõmõ/sõb tūlda.	(sõdõ)
h. Ta ūod/u'm student. Kis sinā ūomõ/ūod?	(võlda)
i. Või ne nāmõ/nābõd kuo'igõ?	(nā'dõ)
j. Mi'n sōzār tõ'b/tõ'd ka randõ tūlda.	(tõ'dõ)
k. Mēg lā'bõd/lā'mõ sīņõ, bet tēg tu'ltõ/tulād tānõ.	(lā'dõ, tūlda)

2.5.3. Kērat paldīņāiga formõd / Kirjuta olevikuvormid

jūodõ 'juua', *ārmaztõ* 'armastada', *u'nnõ* 'unustada', *loulõ* 'laulda', *kēratõ* 'kirjutada'

Kirjuta iga tegusõna juurde ka põordkonna number, kuhu vastav sõna kuulub.

.....

.....

.....

2.5.4. Tulk līvõ kīeldõ / Tõlgi liivi keelde

Moodusta ka eitav kõneliik

Sa loed.

Nad loevad hästi.

Mina räägin ja sina kuulad.

Tema hakkab kirjutama.

Nemad on seal.

Meie oleme siin.

Nad tulevad täna siia.

Meie läheme homme sinna.

Ma elan Eestis.

Teie õpite ülikoolis.

Liivlased räägivad liivi keelt.

Mina ka õpin liivi keelt.

Kivi on kõva.

Meie ema on hea.

Sinu isa on vana.

Ta palub kodus jumalat.

2.5.5. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe

Rāndaliz loul / Randlase laul (Kõrli Stalte)

Rāndakēļ, mi'n jemākēļ
pivā mi'nnõn u'm si'n ēļ.
Kis võib rāndakīeldõ u'nnõ,
unüb ka eņš jemā sõ'nnõ.

Rāndakīelsõ rōkāndizt
vanād līvõd, rāndalizt.
Rāndakīelsõ lōlõd lōlizt,
rāndakīelsõ jumālt pōlizt.

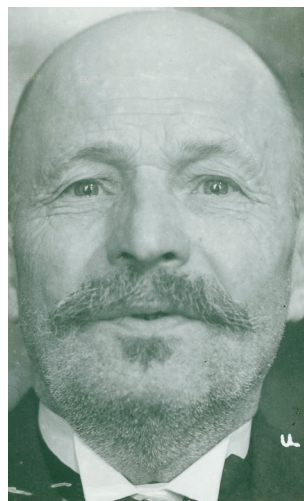
Rāndakīeldõ rōkāndõm,
sīepierāst, ku ārmaztõm.
Võ'lmõ seļlizt kui mā'd izād,
līvlizt nemē kivīd vizād.

Kuula luuletust veebiõpiku 2. osast.

→ Kõrli Stalte (1870–1947) oli liivi kultuuri-tegelane, kirjanik, tõlkija, õpetaja ja ajakirja Līvli toimetaja. Ta oli mitmete teadlaste jaoks ka oluline keelejuht. Juuresoleval 1936. aasta fotol hääldab Stalte vokaali *u* Tartu Ülikooli foneetika laboris.

→ Luuletus on jäädvustatud filmi „Liivi rannal“ (1966, režissöör Endel Nõmberg, stsenaaristid Eduard Vääri ja Ants Vist) jaoks. Luuletust loeb liivlane Vilma Silanagla (snd Damberg).

3

optõbkabāl / õppetükk

- Nõtkūd / Käänded
- Kūsisõnad / Ki'zsõnād

Ki'zzõ võib, mitikš i'ļ sū ä'b ra'b.
Sū rōkāndõb siedā, missōks sidām u'm tāuž.

Līvõd ro'vkuodā Irēl / Liivi rahvamaja Irēl

3.1. Nõtkūd / Käänded

Liivi keeles muutuvad nimisõnad, omadussõnad, arvsõnad ja asesõnad nii käändes kui ka arvus. Produktiivseid käändeid on kaheksa, mis on sõnade *kalā* 'kala', *nai* 'naine', *pū* 'puu' ja *ke'ž* 'käsi' näitel toodud alljärgnevas tabelites.

Käändelõpud ainsuses

Kääne	Küsisõna	Käändelõpp	Näited	
Nominatiiv	Kis? Mis?		kalā	nai
			pū	ke'ž
Genitiiv	Kīen? ~ Kīnga? Mis?		kalā	naiz
			pū	kā'd
Daativ	Kīen? ~ Kīngan? Missõn?	-õn -n	kalā n	naiz õn
			pū n	kā'dd õn
Partitiiv	Kīenta? ~ Kīenda? Midā? ~ Mis?	-tā -dā -ṭa ta -da -tõ -dõ -t -õ -i	ka'll õ	nāiz ta
			pū dõ	kā tā
Instrumentaal	Kīenkõks? ~ Kīngaks? Missõks?	-kõks -õks -ks	kalā ks	naiz õks
			pū kõks	kā'd kõks
Illatiiv	Kīenõ? Missõ?	-zõ -õ -õz	ka'll õ	naiz õ
			pū' zõ	kā'dd õ
Inessiiv	Kīensõ? Missõs?	-õs -s -sõ -šõ -š	kalā s	naiz õs ~ nai sõ
			pū sõ	kā'd sõ
Elatiiv	Kīenstõ? Missõst?	-õst -st -stõ -št -štõ	kalā st	naiz õst ~ nai stõ
			pū stõ	kā'd stõ

Käändelõpud mitmuses

Kääne	Küsisõna	Käändelõpp (koos mitmusetunnusega)	Näited	
Nominatiiv	Kis? ~ Kīend? Mis?	-t -õd -d	kalā d	naiz t
			pū d	kādū d
Genitiiv	Kīend? Mis?	-t -õd -d	kalā d	naiz t
			pū d	kādū d
Daativ	Kīendõn? Missõn?	-ddõn -dõn -tõn	kalā dõn	naiz tõn
			pū dõn	kādū dõn
Partitiiv	Kīendi? Midā? ~ Mis?	-ṭi -ḡi -ti -di -i	ka' ḡi	naiz i
			pū ḡi	ke'žž i
Instrumentaal	Kīendõks? Missõks?	-dkõks -tkõks -dõks -tõks	kalā dõks	naiz tkõks
			pū dkõks	kādū dõks
Illatiiv	Kīeniž? Missõ?	-ži -īž -iž -ž -īz -iz	ka' ž	naiz iz
			pū' ž	kež īz
Inessiiv	Kīeniž? Missõs?	-ši -īs -is	ka' š	naiz is
			pū š	kež īs
Elatiiv	Kīenšti? Missõst?	-šti -īst -ist	ka' š	naiz ist
			pū š	kež īst

Üldiselt sõltub käändelõpu valik leksikaalse tüve ehitusest või tüve ja käändelõpu piiril aset leidvatest muutustest. Käändelõpu valikul rakenduvaid peamisi reegleid on kirjeldatud alljärgnevate peatükkide juures.

Nagu tabelitest nähtub, on sõnal *kis* nii ainsuslikud kui ka mitmuslikud vormid, samas kui *mis* esineb vaid ainsuses. Kuigi *kis* viitab pigem elusale ning *mis* elutule, on märgata ka üldistumist (ilmselt läti keele mõjul, kus on üks üldine küsiv-siduv asesõna *kas* 'kes, mis').

Liivi keele käänded ei kattu täielikult eesti keele vastavate käänetega. Seetõttu on ka õpikus eelistatud rahvusvahelisi käändenimetusi. Lisaks on liivi keele käändeparadigmas daativ ja instrumentaal, mille funktsioone eesti keeles täidavad muud käänded.

- Saajat ja omajat ei väljendata liivi keeles mitte väliskohakäändega, nagu on tavaks eesti keeles, vaid **daativiga**, nagu ka mordva ja balti keeltes, nt *Mi'nnõn vò'ļ i'bbi* 'Minul oli hobune'. Daativiga väljendatakse ühtlasi kogejat, nt *Tä'mmõn u'm kīlma* 'Tal on külm'.

- Kaasaütleva ja saava käände aset täidab liivi keeles **instrumentaal**, nt *Pi'ŋ nūoliz kīelkõks iļ sū* 'Koer lakkus keelega üle suu'. Kohati on lõpudel *-kõks* ning *-(õ)ks* vastavalt kitsam kaasasolu või muutuse tulemust märkiv funktsioon, vrd *pi'ŋkõks* 'koeraga' ja *pi'ŋõks* '(muutus) koeraks'.

3.2. Ä'bproduktīvīz nōtkūd formōd / Ebaproduktiivsed käändevormid

Ebaproduktiivsete käändevormide hulka võib lugeda need vormid, millest on keeles küll jälgi, kuid mida igast sõnast ei moodustata.

- **Allatiiv** (*-lõ -l*), **adessiiv** (*-lõ -l*) ja **ablatiiv** (*-ld -ldõ -ldõst*) esinevad teatud kohanimedega, nagu liivi külanimedega Irē, Sīkrõg, nt *Ma jelāb Irēl* 'Ma elan Irēl'. Samuti leiab neid teatud fraasidest ja määrsõnadest, nagu *sīel āigal* 'sel ajal', *a'bbõl* 'appi, abis'. Üksikuid näiteid on ka nimisõnadest, nt *põrandõl* 'põrandal, põrandale'. Vastavad käändevormid tulevad ette vaid ainsuses ning ei ole seotud niivõrd objekti välispinnaga, vaid väljendavad ka üldisemat kohta. Vormidest on näha allatiivi ja adessiivi kokkusulamist: üks ja sama käändelõpp võib märkida nii kuhugi suundumist kui ka kuskil paiknemist. Nn *l*-käänete taandumist ilmestavad ka juhud, kus vormis esineb nii *l*-käände kui ka *s*-käände tunnus, nt vormis *pāldõst* 'pealt' viitab *-ld* ablatiivile, *-st* aga elatiivile.
- **Instruktiiv** (*-tŋ -iŋ*) võib väljendada tegevuse toimumise viisi, nt *jālgiŋ* 'jala', kuigi enamasti väljendab see mõõte ja muid ühikuid, mille haaval või kaupa midagi esineb, liigub või mõõdetakse, nagu *sumāriŋ* 'raasukese haaval', *stūndiŋ* 'tundide kaupa', *sadīŋ* 'sajakaupa' jne. Tunnus liitub mitmuslikule vormile.
- Leidub ka leksikaliseerunud **essiivivorme** (*-n*) või essiivse põhisõnaga fraase, eriti ajamäärusi, nt *õ'dõn* 'õhtul', *tu'lbiz āigastõn* 'tuleval aastal', harva ka kohamäärusi, nt *ku'onno* 'kodus', ja seisundimäärusi, nt *opātijizõn* 'õpetajana'.

3.3. Nominatīv ja genitīv formōd / Nominatiivi ja genitiivi vormid

Ainsuse nominatiiv ja genitiiv on üldiselt lõputa ning enamasti on need ühesugused, nt *sõbrā* : *sõbrā* 'sõber : sõbra'. Osal sõnadest on nominatiivi ja genitiivi vormid siiski erinevad. Järgnevalt on toodud välja tüüpilised juhud, mil see nii on:

1. Nominatiivis *i*-lõpulistel kahe- ja enamasilbilistel sõnadel (ennekõike omadussõnad, tegija- ja teonimed), kahel ühesilbilisel sõnal (*tuoi* 'teine' ja *nai* 'naine') **lisandub genitiivis z**, nt *e'žmi* : *e'žmiz* 'esimene : esimese', *jūokšiji* : *jūokšijiz* 'jooksja : jooksa', *nai* : *naiz* 'naine : naise'. Sõnatüvi võib sealjuures muutuda, nt *si'ņņi* : *siņīz* 'sinine : sinise' (vt tüvevahelduste kohta osa 1.8). Ka tähenduseta isikunimedel puhul, mis lõpevad täishäälikuga, võib lisanduda *z*, nt *Oto* : *Otoz*.
2. Kui sõna lõpeb nominatiivis *z*-iga, siis **genitiivis z kaob**, nt *ro'vz* : *ro'v* 'rahvas : rahva', *mīez* : *mī'e* 'mees : mehe', *tōurōz* : *tōurō* 'kallis : kalli'. Taas kord võivad sõnatüves aset leida muutused, nt *rikāz* : *rikkō* 'rikas : rikka'. Siinsesse tüüpi kuuluvad ka järgarvud alates kolmandast, milles *z* vaheldub *nd*-ga, nt *kuolmōz* : *kuolmōnd* 'kolmas : kolmanda'.
3. Hulk ühesilbilisi sõnu, mis nominatiivis lõpevad kaashäälikuga *ḑ ḥ ṛ ḷ*, on **genitiivis peenenduseta**, nt *tu'l* : *tu'l* 'tuli : tule', *sēḥ* : *sīen* 'seen : seene'. Siia alla kuuluvad ka juhud, kus *ḑ ḥ ṛ ḷ* esineb konsonantühendis, nt *nurḡm* : *nurm* 'nurm : nurme'.
4. Nominatiivis *š*-lõpulistel konsonantühendiga lõppevatel sõnadel on erinev genitiivi vorm, nt *lāpš* : *laps* 'laps : lapse', *ikš* : *ī'd* 'üks : ühe'.
5. Nominatiivis ühesilbilised *ž*-ga lõppevad sõnad saavad mõnikord genitiivi vormis *d*, nt *ve'ž* : *vie'd* 'vesi : vee', *ke'ž* : *kā'd* 'käsi : käe'.

Mitmuse nominatiivis on kolm võimalikku tunnust: **-t**, **-d** ja **-ōd**. Need liituvad genitiivitüvele.

Tunnus -t esineb *z* ja *ks* järel, nt *nai* (nom) : *naiz* (gen) : *naizt* (pl nom) 'naine : naise : naised', *vastūks* : *vastūkst* 'vastus, vastuse : vastused'.

Tunnus -d esineb järgmistel juhtudel:

- a) täishääliku järel, nt *pū* : *pūd* 'puu : puud', *pi'ḥ* : *piḥīd* 'koer, koera : koerad';
- b) püsitooniga silbi pikale täishäälikule järgneva *l r* ja *j* järel, nt *sūr* : *sūrd* 'suur, suure : suured';
- c) rõhutu silbi pikale täishäälikule järgneva *l r* ja *j* järel, nt *mātāl* : *mātāld* 'mätas, mätta : mättad', *salāj* : *salāj d* 'varas, varga : vargad';
- d) katketooniga silbi täishäälikule järgneva *j* ja *v* järel, nt *ra'j* : *ra'jd* 'tool, tooli : toolid', *nō'v* : *nō'vd* 'nõuanne, nõuande : nõuanded'.

Tunnus -ōd esineb kaashäälikuga lõppeva tüve järel, nt *loul* : *lōlōd* 'laul, laulu : laulud', *vōīdag* : *vōīdagōd* 'või : vōid'.

Mitmuse genitiiv erineb mitmuse nominatiivist vaid isikulistel ja näitavatel asesõnadel, nt *ne* : *nānt* 'need : nende' (vrd *sõbrād* 'sõbrad, sõprade').

3.4. Ki'zsõņđi ja ki'zzimiži / Kūsisõnu ja kūsimusi

Kūsisõnade *kis* ja *mis* käänamine põhilistes käänetes on esitatud osas 3.1 toodud tabelis. Järgnevad näited on nii nende kui ka mõningate muude kūsisõnade kasutuse kohta.

Kis sa ūod?	Kes sa oled?
Kīen kuoṭ se u'm?	Kelle kott see on?
Kīenda sa nād?	Keda sa näed?
Mis se u'm?	Mis see on?
Mis (midā) ta tṭ'b?	Mis ~ mida ta tahab?
Kus se neitst jelāb?	Kus see tüdruk elab?
Kus ta ni lā'b?	Kuhu ta nüüd läheb?
Kunā sa tulād?	Millal sa tuled?
Mingi si'n jemā u'm?	Milline su ema on?
Kummi kilg u'm kaṭki?	Kumb külg on katki?
Mikšpierāst sa pietād?	Miks sa valetad?
Mits pāuvõ u'm ṭ'ds nādī's?	Mitu päeva on ühes nädalas?
Mitsmõz kū u'm mai?	Mitmes kuu on mai?
Kui si'nnõn lā'b?	Kuidas sul läheb?
Või sa opūd līvõ kīeldõ?	Kas sa õpid liivi keelt?
Kas ta jelāb le'žgõl?	Kas ta elab lähedal?

Niisamuti nagu kūsiv asesõna *mis* näitab üldistumist (esineb tähenduses 'mis, mille' ning on suuresti välja tõrjunud asesõna *midā* 'mida'; vt ka osa 3.1), on üldistumist märgata ka *kus* puhul – väljendab nii tähendust 'kus' kui ka 'kuhu'.

3.5. I'lzandõkst / Ülesanded

3.5.1. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi

Kis sä'l u'm? Sä'l u'm ikš pois. Kis se u'm? Se u'm ikš neitst. Mis se u'm? Se u'm löda. Sä'l u'm ra'j. Või pois istāb? Äp, pois pī'lõb, se u'm neitst, kis istāb. Ta istāb ra'j pāl. Mis ne tīebõd? Ne rōkändõbõd. Kus ne ātõ? Ne at kuo'nnõ. Mis sa tīed? Ma istāb ja kēratõb. Kis ātõ ne neitsõd, kis tānõ vaņlõbõd? Ma ä'b tīeda. Või sa tīedad, mis se u'm? Nā, ma tīedab: se u'm ro'vkuodā. Mis ro'vkuodā se u'm? Se u'm Līvõd ro'vkuodā. Või tēg tīedat, kus mēg jelām? Nā, mēg tīedam, tēg jelāt tāsā. Kus tēg lā'tõ? Mēg lā'mõ kuodāj. Kus u'm tā'd kuo'd? Mā'd kuo'd u'm sä'l. Se ä'b ūo kougõn, se u'm le'žgõl.

Izā u'm tämpõ kuo'nnõ. Ta istāb ja lugüb rõntõzt. Jemā u'm ka tāsā. Ta kēratõb. Pūoga opüb. Tidār tulāb kuodāj, kītõb „Jõ'vvõ õ'dõgt!“ ja kizüb: „Kui tā'ddõn lā'b? Mis tēg tāsā tīetõ?“ Izā vastātõb: „Tienū, mā'ddõn lā'b jõvīst! Minā lugüb. Agā sa nād ī'ž, mis mēg tīemõ. Mis si'n ve'ļ ni tīeb?“ Pūoga kītõb: „Mi'nnõn lā'b sliktī! Ma u'm ä'bvõndzi. Mi'n sõzār tulāb o'bbõ kuodāj. Minā istāb amā āiga kuo'nnõ ja opüb, opüb ja opüb!“

Irma: Kis tāsā u'm?

Pētõr: Se u'm minā.

Irma: Ak ne'i! Või sa ūod tämpõ kuo'nnõ?

Pētõr: Nā, ma u'm.

Irma: Või sa tulād mūpõ varāld kuodāj?

Pētõr: Äp, ä'b tu'l, mūpõ ma tulāb o'bbõ.

Irma: Se u'm sliktī!

Pētõr: Mis sa mõtlõd?

Irma: Ma mõtlõb, ku sa mõtlõd, mis ma mõtlõb. Ne'ikuine'i sa ä'd või mõtlõ, mis ma mõtlõb.

**3.5.2. Vīt ikšlu'g genitīv ja pāgiņlu'g nominatīv/genitīv formõd /
Moodusta ainsuse genitiivi ja mitmuse nominatiivi/genitiivi vormid**

Ains nom	Ains gen	Mitm nom/gen	Nom	Ains gen	Mitm nom/gen
sūr			ārmaz		
nai			u'ņ		
ki'v			tidār		
opātiji			kūdõz		
kievād			sinā		

3.5.3. Kērat kōlbatõb ki'zsõnā / Kirjuta sobiv kūsīsõna.

1. ve'ļ se põis u'm?
2. sa ūod tāmpõ ne'i ä'bvõndzi?
3. tā'd izā tulāb kuodāj?
4. pi'ņņõ sā'l u'm?
5. nāntõn lā'b?
6. u'm paṛīmi – kalā agā vòzā?
7. si'n sõbrā jelāb?
8. se rõntõz u'm?

3.5.4. Lu'g, tulk ja kērat kuolm ki'zzimizt / Loe, tõlgi ja kirjuta kolm kūsimumst

Kievād / Kevad

Kievād um rāndas obāļi. Siedā tīeb jej miersõ, mis āndab kilmõ. Agā ku kievād um jūs, siz ta ka um knaš. Līvli mõtlõb, ku nei knaššõ kievādt kui rāndas mittõkuskis āb ūo.

Pajdõn ja rīemgõdõn āt kaņkizt jūs. Umārztarši ēdriksõbõd pūd, mis immõr võndzõbõd nigļizt, mietā võtšõs. Pešlinkizt līndabõd idõpūol ja tūolapūol, pivāлинд pīlõb īd jālga pāl eņtš piezās, keg kegāstõb ja amā mõtsā kilūb lindlõlist.

Jougūd ja ūrgad āt vietā tādõd, ne jūokšõbõd kierdiz õvāks mier pūol, mārātõs eņtš golātõksõks.

Kalāmīed võibõd tegīž mierrõ lādõ ja jelājd sõbõd kaŗŗõl ajdõd. Ku nīemõd āt ezmizkõrd kōŗal vōnnõd, siz sõbõd, laz vōlkõ emīņ semđi, kōŗapainõd õdõn giltõd. Kōŗapainõd gīltabõd vastõ. Sie jūs võtābõd jaggõ ka lapst ja sīe õdõn amād ād rīđļõt, aŗ lapstõn āt kaŗżizt õrõnd.

(Stalte 2011: 40)

Kūsimumsed teksti kohta:

1.

2.

3.

3.5.6. Kõld ja lu'g / Kuula ja loe

Kaunis liivi rahvalaul „Puhu, tuul, ja tõuka paati“ kõlab tuttavalt nii eestlastele kui ka lätlastele. Lugu räägib sellest, kuidas mindi Kuramaale kosja. Järgmisel leheküljel on laulusõnad koos meloodiaga laulikust „Līvõd lōlōd“ (Līvõd Kultūr It, 1989). Siin on aga tekst praeguses liivi kirjaviisis koos katketooni ja pika madala o-ga.

Pū'gõ, tūl / Puhu, tuul

Pū'gõ, tūl, ja ajā laijõ,
ajā mīnda Kurāmōl!
Ku'rmõnikād mi'nnõn tōitizt
eņtš tidārõd jovājizt.

Tōitõs tōitizt, bet i'zt āndat,
kītizt mīnda jūojizõks,
kītizt mīnda sūr jūojizõks,
ibīz ailijizõks ka.

Kīngan rō' ma jarā jūond u'm,
kīngan ibīz a'ilõn mō'z?
Ī'ž eņtš rō'dõ jūob ma krūogõs,
ī'ž eņtš ibīzt a'ilõb ma.

Põlaks, pallõs, krūogõnikā,
tūo sa vò'ltõ võlga pāl!
Kazāb ri'gž ja kazāb vò'ddõrz,
ma si'n guođig aizmaksāb.

Tulāb si'gž, ma võtāb nāizta,
kutsūb sīnda kōznigiz.
Jūom kuolm pāuvõ kōznigidi,
panūksnikād daņtšõgõd.

Luštīng jelāmi,
la'z kōgaz ki'llõg, kōgaz ki'llõg.

Pūgõ, tūl!

Rov meldiņ

1. Pū-gõ, tūl, ja a-jā laj-jõ, a-jā mīnda Ku-rā-mõl!
Ku-mõ - ni-kād min-nõn tõitist eņtš ti - dā-rõd jo-va-jist.

Pūgõ, tūl, ja ajā lajjõ,
ajā mīnda Kurāmõl!
Kurmõnikād minnõn tõitist
eņtš tidārõd jovajist.
Tõitõs tõitist, bet ist āndat,
kītist mīnda jūojizõks.
Kītist mīnda sūr jūojizõks,
ibiz ailijizõks ka.
Kīngan rō ma jārā jūond um,
kīngan ibiz ailõn mōz?
Iž eņtš rōdõ jūob ma krūogõs,
iž eņtš ibist ailõb ma.
Pōlaks pallõs, krūogõnika,
tūo sa vōltõ vōlga pāl!
Kazāb rig. ja kazāb vōdrõz,
ma sin gucõdig aizmaksāb.
Tulāb siqz, ma võtāb nāista,
kutsūb sīnda kōznigiz.
Jūom kuolm pāvõ kōznigidi,
panūksnikād daņtšõgõd.
Luštīng jelāmi,
laz kōgaz killõg, kōgaz killõg!

Kuula laulu veebiõpiku 3. osast. Sealt leiad selle laulu sõnad ka Salatsi liivi, eesti ja läti keeles.

4

optõbkabāl / õppetükk

- **Datīv / Daativ**
- **Partitīv / Partitiiv**
- **Kūož nõtkud, kūož adverbõd ja tagāsõnād /
Kohakäänded, -määrsõnad ja tagasõnad**
- **U'mmitsõnād / Omadussõnad**

Mingi jemā, seļļizt lapst.

Mingi lind, seļļi loul.

Mingi mēļ, seļļi kēļ.

Līvõd plagā vērmõd / Liivi lipu värvid

4.1. Datīv / Daativ

Daativiga väljendatakse liivi keeles saajat (*Ānda kēra tidārõn* 'Anna kiri **tüt-rele**'), omajat (*Mi'nnõn vo'ļ rõntõz* '**Minul** oli raamat'), kogejat (*Nāntõn u'm kīlma* '**Neil** on külm'), vahel harva ka ilmajääjat (*Võ'ļ ne'i ku alz mingi tõ'ks nānt tū'mmõn jarā võttõ* 'Oli nii, justkui tahaks keegi need temalt ära võtta'). Daativ on kasutusel ka osa-terviku suhte märkimiseks (*Rõntõn ātõ pu'nnizt kõndõd* 'Raamatul on punased kaaned') ning kuuluvuse väljendamiseks (*Se mõ um mā'ddõn* 'See maa on meie (oma)'). Samuti esineb daativ kohustust märkivas modaalkonstruksioonis, vormistades seda, kellel kohustus lasub, nt *Lapstõn u'm oppõmõst* '**Lastel** tuleb õppida' (modaalkonstruksioonide kohta vt ptk 6).

Daativi tunnus on ainsuses **-n** või **-õn**, mille valik sõltub tüve lõpuhäälikust, nt *tidār* : *tidārõn* 'tütar, tütre : tütrele, tütrele', *sõbrā* : *sõbrān* 'sõber, sõbra : sõbral, sõbrale'. Üldjuhul ongi genitiiv daativi alusvormiks. Mitmuse daativi moodustamisel liitub daativi tunnus mitmuse genitiivi vormile, mis enamasti kattub mitmuse nominatiivi vormiga, nt *suodād* : *suodādõn* 'sõjad, sõdade : sõdad, sõdadele', *lapst* : *lapstõn* 'lapsed, laste : lastel, lastele', *pu'nnizt* : *pu'nniztõn* 'punased, punaste : punastel, punastele'. **-ddõn** on mitmuse tunnuseks isikulistel asesõnadel *mēg* : *mā'ddõn* 'meie : meil, meile' ja *tēg* : *tā'ddõn* 'teie : teil, teile'.

Tuleb tähele panna, et daativis põhisõna korral on täiend genitiivis, nt *piškīz pi'nnõn* 'väiksel(e) koeral(e)'.

Hea teada. Asesõna 1. ja 2. isiku vormidel on pikkade vormide kõrval lauserõhitud lühivormid, mis on kujult samased genitiivvormidega, vrd *mi'nnõn* ~ *mi'n*, *si'nnõn* ~ *si'n*, *mā'ddõn* ~ *mā'n*, *tā'ddõn* ~ *tā'n*. Lühivorme kohtab siiski oluliselt harvem (vt ka osa 2.2).

4.2. Partitiiv formõd / Partitiivivormid

Partitiiv on üldine objektikääne. Teatud tagasõnad on ootuspärased vaid partitiiviga, nt *Või sa ārmastõd mīnda?* 'Kas sa armastad mind?'. Samuti on partitiiv osaaluse kääne, nt *Vietā u'm je'nnõ* '**Vett** on palju', ja osasihitise kääne, nt *Vanāāma kūjastiz lešti* 'Vanaema kuivatas **lesti**'. Põhiarvsõnad alates kahest nõuavad enda järel partitiivi, nt *kakš*, *kuolm* ... *lapstā* 'kaks, kolm ... last'. Eituse korral on enamikes lausetüüpides vajalik partitiivi kasutus, nt omajalause: *Mi'nnõn u'm bumb* 'Mul on pall' > *Mi'nnõn ā'b ūo bumbõ* 'Mul ei ole palli'; olemasolulause: *Kāpsõ ātõ ūd tassõd* 'Kapis on uued tassid' > *Kāpsõ ā'b ūo ūži tassidi* 'Kapis ei ole uusi tasse'.

Ainsuse partitiivi lõppude -dā, -tā, -da, ta, -ta, -dō, -tō, -t, -ō ja -i tarvitamine oleneb suurel määral tüve ehitusest.

- Lõpp **-tō** esineb sõnades, kus
 - a) genitiivis järgneb ühesilbilise tüve lõpul pikale täishäälikule või pikale täishäälikuühendile *z, d, m, n* või *r*, nt *vīž* 'viis' : gen *vīd* : *vīd/tō* 'viit', *kīntš* 'küüs' : gen *kīnd* : *kīnd/tō* 'küünt', *sēŋ* 'seen' : gen *sīen* : *sīend/tō* 'seent';
 - b) katketooniga silbi lühikese täishääliku järel on *l, m* või *r* ja kus katketoon säilib, nt *mu* 'r' 'mure' : *mu* 'r/tō, *vō* 'l' 'õlu' : *vō* 'l/tō.
- Lõpp **-dō** liitub
 - a) ühesilbilisele pika täishäälikuga või mõne pika täishäälikuühendiga tüvele, nagu *mō* 'maa' : *mō/dō* 'maad', *tīe* 'töö' : *tīe/dō* 'tööd';
 - b) genitiivi tüvele sellistes sõnades nagu *kēļ* 'keel' : gen *kīel* : *kīel/dō* 'keelt', *tūļ* 'tuul' gen *tūl* : *tūl/dō* 'tuult'.
- Lõpp **-ō** liitub *ā-*, *ē-*, *ō-* ja *ū-*tüveliste nimisõnade konsonanttüvele, kusjuures sõnatüvi võib mõnikord muutuda, nagu näiteks *kaš* 'kass' : *kašō* 'kassi', *pūoga* 'poeg' : *poigō* 'poega'. Erandlik on vaid sõna *sēmḍa* 'piim', mille lõpp on *-i*: *semḍ/i* 'piima'.
- Lõpp **-t** liitub mitmesilbilistes sõnades
 - a) genitiivi tüvele, kus nominatiivi tüve lõpul on *z* ja genitiivi tüve lõpul *nd*, nt *kuolmōz* 'kolmas' : gen *kuolmōnd* : *kuolmōnd/t* 'kolmandat';
 - b) *z*-lõpulisele tüvele, kus *z*-lõpuline tüvi vaheldub vokaaltüvega, nt *tōvaz* 'taevas' : gen *touvō* : *tōvaz/t* 'taevast', *pu* 'nni' 'punane' : gen *punīz* : *punīz/t* 'punast';
 - c) konsonanttüvele, mis ei vaheldu, nt *ō* 'dōg' 'õhtu' : *ō* 'dōg/t 'õhtut', *salāj* 'varas' : *salāj/t* 'varast'.
- Lõpp **-ta** liitub
 - a) genitiivi tüvele sõnades *tuoi* 'teine' : gen *tuoiž* : *tūoiž|ta* 'teist' ja *nai* 'naine' : gen *naiz* : *nāiz|ta* 'naist', seejuures mitmiktäishäälik pikeneb *-ta* ees;
 - b) ühesilbilisele nõrgaastmelisele tüvele, kus mõnele tüves esinevale mitmiktäishäälikule või kaashäälikutele *l, n, r* järgneb nominatiivis *ž* ning genitiivis *d* ja kus *d* partitiivis kaob, nt *tāuž* 'täis' : gen *tāud* : *tā|ta* 'täit' ja *vařž* 'vars' : gen *vārd* : *vār|ta* 'vart';
 - c) *g*-d sisaldavate sõnade tüvedele, kus *g* partitiivis kaob, nt *kilg* 'külg' : gen *kilg* : *kīl|ta* 'külge', *vōrgō* 'võrk' : *vōr|ta* 'võrku'.
- Lõpp **-tā** liitub ühesilbilisele nõrgaastmelisele genitiivitüvele (konsonant-tüvi)

- a) sellistes sõnades nagu *läps* 'laps' : gen *laps* : *laps/tā* 'last', *ku* 'ž' 'kusi' : gen *ku* 'z' : *kuz/tā* 'kust';
- b) *d*-kaolistes sõnades, nagu *ke* 'ž' 'käsi' : gen *kä* 'd' : *kä/tā* 'kätt' ning *kuo* 'd' 'kodu' : gen *kuo* 'd' : *kuo/tā*.
- Lõpp **-da** liitub pikenenud vokaaliga nõrgas astmes tüve lõpu-konsonandile
 - c) asesõnades *minā* 'mina', *sinā* 'sina' ja *tāmā* 'tema', nt *minā* : gen *mi* 'n' : *mīn/da* 'mind' ja *kis* 'kes' : gen *kīen* : *kīen/da* 'keda',
 - d) rea nimisõnade puhul, nagu nt *tu* 'l' 'tuli' : gen *tu* 'l' : *tūl/da* 'tuld', *mie* 'r' 'meri' : gen *mie* 'r' : *mīer/da* 'merd'.
- Lõpp **-dā** esineb vaid asesõnade *mis* ja *se* partitiivivormis, vrd *mi/dā* 'mida', *sie/dā* 'seda', ja samuti sõnapaaris *siedā-tuodā* 'seda ja teist'.
- Lõpp **-ta** esineb sõna *jõugõ* 'liiv' puhul: *jõg/ta* 'liiva'.

Mitmuse partitiivi lõppude -di, -đi, -ti, -ti ja -i kasutamine oleneb tüve lõpuhäälikutest või mitmuse nominatiivi/genitiivi vormist.

- Lõpp **-đi** liitub
 - a) ühesilbilisele tüvele, mille lõpul on pikk vokaal, täishäälikuühend, *j* või *v*, nt asesõnades *mēg* 'meie' : *mē/đi*, *tēg* 'teie' : *tē/đi*, *ne* 'nemad, need' : *nē/đi*; nimisõnades, nt *mō* 'maa' : *mō/đi*, *salāj* 'varas' : *salāj/đi*, *ro* 'vz' 'rahvas', gen *ro* 'v' : *ro* 'v/đi' 'rahvaid', kusjuures *ā* ja *īe* teisenevad lõpu ees *ē*-ks, nt *pā* 'pea' : *pē/đi* 'päid', *tīe* 'töö' : *tē/đi* 'töid';
 - b) *ā*-/*a*-, *ū*- ja *ō*-tüveliste sõnade ühesilbilisele tugevaastmelisele tüvele, nt *kalā* 'kala' : *ka* 'l/đi' 'kalu', *va* 'g' 'vagu' : *va* 'g/đi.
- Lõpp **-ti** liitub *ā*/*a*-tüveliste sõnade tugevas astmes *p*- või *k*-lõpulisele tüvele, nt *liepā* 'lepp' : *lep/ti*, *sukā* 'sukk' : *suk/ti*.
- Lõpp **-di** liitub *ā*/*a*-tüveliste sõnade tugevas astmes ž-lõpulisele tüvele, nt *ažā* 'asi' : *a* 'ž/di.
- Lõpp **-ti** liitub *ā*/*a*-tüveliste sõnade tugevas astmes š-lõpulisele tüvele, nt *oksā* 'oks' : *okš/ti*.
- Lõpp **-i** liitub
 - a) *a*- või *ō*-tüvelise sõna ühesilbilisele tugevaastmelisele tüvele, mille lõpul on kas *g*-, *ž*- või *m*-lõpuline konsonantühend või kaashäälikud *l*, *n*, *r*, millele eelneb täishäälikuühend, nt *kānga* 'king' : *keng/i* 'kingi', *silma* 'silm' : *siļm/i* 'silmi', *āina* 'hein; ravim' : *aiņ/i* 'heinu; ravimeid';
 - b) mitmesilbilisele konsonanttüveliselisele sõnale, mis lõpeb kaashäälikuga *l*, *n* või *r*, kusjuures peenendamata kaashäälik peenendub,

- ning lõpukonsonandile eelnev *õ* muutub *i*-ks, nt *kõõdõl* 'küünal; pisar' : *kõõdõli* 'küünalaid; pisaraid';
- c) kaheasilbilise sõna nõrgaastmelisele mitmuse nominatiivi/genitiivi vormile, kusjuures mitmuse tunnusele eelnev tüvevokaal *ā/a*, *ū* või *õ* muutub *i*-ks, nt *kēra* 'kiri', *kērad* 'kirjad, kirjade': *kēridli* 'kirju', *kuo'd* 'kodu', *kuodūd* 'kodud, kodude': *kuodīdi* 'kodusid';
- d) mitmesilbilise astmevahelduseta sõna mitmuse nominatiivi/genitiivi vormile, kusjuures mitmuse tunnusele eelnev *õ* muutub *i*-ks, nt *sielõ* 'selge' : *sielididi* 'selgeid'.

4.3. Kõõõ nõtkud, kõõõ adverbõd ja tagāsõnad / Kohakäänded, -määrsõnad ja tagasõnad

Koha väljendamiseks on kasutusel käändsõna kohakäändevormid. Produktiivsetest käänetest on koha väljendamise funktsioon illatiivil, inessiivil ja elatiivil (*s*-käänded). Üksikutest nimisõnadest on käibel ka *l*-käänded (allatiiv, adessiiv, ablatiiv), kuid pigem on neist vaid jälgi teatud määrsõnades (vt ka osa 3.2). Kohta ja finaalsust võivad väljendada ka supiini ehk *ma*-tegevusnime kohakäändevormid.

Kus? / Kuhu?		Kus? / Kus?		Kust(õ)? / Kust?	
Illatiiv	Ma panāb sē kāppõ 'Ma panen selle kappi'	Inessiiv	Se u'm kāpsõ 'See on kapis'	Elatiiv	Ma võtab sē kāpstõ 'Ma võtan selle kapist'
Allatiiv	Ma bro'utšõb Ēstimõlõ 'Ma sõidan Eestisse'	Adessiiv	Ma jelāb Ēstimõl 'Ma elan Eestis'	Ablatiiv	Ma u'm Ēstimõld perī 'Ma olen pärit Eestist'
Supiin	Ma lā'b võigõm 'Ma lähen ujuma'	Supiini inessiiv	Ma vò'ļ võigõmõs 'Ma olin ujumas'	Supiini elatiiv	Ma tulāb võigõmõst 'Ma tulen ujumast'

On hulgaliselt kohasuhteid, mida käänete abil ei saa väljendada. Nende jaoks on tarvitusel kohamäärsõnad ja kaassõnad. Näiteks ei ole liivi keeles käänet, mis väljendaks millegi juurde liikumist, millegi juures paiknemist ning millegi juurest eemaldumist, vaid selleks tuleb kasutada tagasõnu. Järgnevas tabelis on toodud mõningaid näiteid määrsõnadest (osa neist esineb ka kaassõnadena), mis moodustavad kolmeseid sarju, märkides suunda, paiknemist ja eemaldumist.

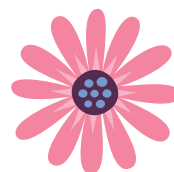
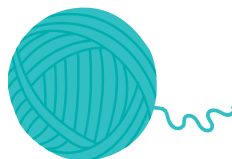
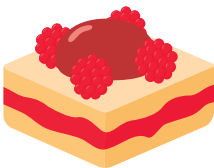
Kus?	Kus?	Kust(õ)?	
alā	allõ ~ al	aldõ(st)	'alla, all, alt' Rõntõz sadīz lōdan alā 'Raamat kukkus laua alla'
i'lzõ	i'llõ	i'ld(st)	'üles, üleval, ülevalt' Ve'l pāva u'm i'llõ , õ'dõg ve'l kougõn 'Veel on päike kõrgel, õhtu veel kaugel'
je'ddõ	je'dsõ	je'dst	'ette, ees, eest' Tulgid je'ddõ! 'Tulge ette!'
jū'rõ	jū(r)s(õ)	jüst(õ)	'juurde, juures, juurest' Irma tulāb aŗšt jüstõ 'Irma tuleb arsti juurest'
kaŗŗõl	kõŗal	kõŗald	'karja, karjas, karjast' kaŗŗõl lē'mi 'karjaminek'
kilgõ	kilgs(õ)	kilgst	'kõrvale, kõrval, kõrvalt' Kis istāb mi'n kilgsõ? 'Kes istub minu kõrval?'
kõgaz	kougõn	kougõnd	'kaugele, kaugel, kaugelt' Izā lekš kõgaz 'Isa läks kaugale'
le'żgõl	le'żgõl	le'żgõld	'lähedale, lähedal, lähedalt' Ta jelāb jõvāgõt le'żgõl 'Ta elab päris lähedal'
kuodāj	kuo'nnõ	kuo'ndõ(st)	'koju, kodus, kodust' Lāpš u'm kuo'nnõ 'Laps on kodus'
pālõ	pāl(õ)	pāldõ(st)	'peale, peal, pealt' Kaš īekiz ra'j pāldõst pōrand pālõ 'Kass hüppas tooli pealt pōrandale'
sīņõ	sāl	sāldõ(st)	'sinna, seal, sealt' Ma jetīz ta sīņõ ī'ż 'Ma jätsin ta sinnasamasse'
sidāmõ(z)	sidāmõs	sidāmõst	'keskele, keskel, keskelt' Ta u'm mā'd sidāmõs 'Ta on meie keskel'
si'zzõl	sizāl	sizāld(õ(st))	'sisse, sees, seest' Võrābõz tu'ļ põzõd sizāld knaš vakāks 'Orav tuli põdsaste seest ilusa korviga'
tagān	tagān	tagānd(õ(st))	'taha, taga, tagant' Pi'ņ vaņļlõb nūrka tagānd 'Koer vaatab nurga tagant'
tānõ	tāsā	tāstā	'siia, siin, siit' Tāstā jo'ug sõņõ u'm ikš kilomētõr 'Siit jõeni on üks kilomeeter'
u'lzõ	ullõ	uldõ(st)	'välja, väljas, väljast' Ullõ vò'ļ vā'ggi lem ja knaš āiga 'Väljas oli väga soe ja ilus ilm'

Liivi keele käändesüsteemis toimunud muutuste tõttu võib toodud vormides märgata üksjagu varieerumist (vt ka osa 3.2). Näiteks võib 'seest' olla väljendatud nii *sizāld*, *sizāldõ*, *sizāldõst* ning 'tagant' nii *tagānd*, *tagāndõ* kui ka *tagāndõst*. Sealjuures on *sizāldõst* ja *tagāndõst* näiteks selle kohta, kuidas vanad kohakäänevormid (*l*-kääne ja ekstsessiiv) on taandunud ja oma funktsiooni kaotanud ning lisandunud on produktiivne elatiivi käände marker.

Mõned toodud kohamäärsõnadest ja -kaassõnadest esinevad ka ühendverbide osana, nt *u'lzõ võttõ* 'välja võtta', *i'lzõ nūzõ* 'üles tõusta', *si'zzõl lā'dõ* 'sisse minna' jne.

4.4. U'mmitsõnād / Omadussõnad

sūr 'suur'	piški 'väike'
kievām 'kerge'	lālam 'raske' (ka 'rase, tiine')
jõvā 'hea'	ä'bjõvā 'paha', sliktõ 'halb, paha' (lt slikt)
ma'gđi ~ ma'gđõ 'maitsev; magus'	ki'bđi 'kibe; mõru'
knaš 'ilus, kaunis'	ä'bknāš 'inetu'
pī'emdi ~ pīemdõ 'pehme'	vizā 'kõva'
lem 'soe'	kīlma 'külm'
tu'ļļi 'tuline, kuum'	jeiji 'jäine'
luštīg, rīemli ~ rōmli 'rõõmus, lustlik'	mu'rri, murāgli 'kurb, nukker, murelik'
pitkā 'pikk'	līti 'lühike'
laigā 'lai'	kitsāz, q'dõz 'kitsas'
immõrgoutlimi 'ümmargune'	kaņtlimi 'kandiline'
pīenti 'peen, peenike'	ja'mdi ~ ja'mdõ 'paks, jäme'
kierdi 'kiire, nobe'	lougli 'aeglane'
kuordi ~ kuordõ 'kõrge'	madāli 'madal'
tõvā 'sügav'	

Vērmõd ~ kōrad / Vārvid

Kirjuta tähendus ja ka vähemalt üks vastavat värvi sisaldav nimisõnafraas.

vālda – nt 'valge' *vālda lu'm*

mustā –

brūni –

rōza –

vī'ri –

q̄laz –

mõltsi –

si'ņņi –

pu'nni –

lilla –

zirmi –

q̄'gi –

U'mmitsõnād ī'tlimi / Omadussõnade võrdlemine

Liivi keeles on **keskvõrde** tunnuseks **-imi** või **-īmi**, nt *sūr* 'suur' : *sūrimi* 'suurem', *piški* 'väike' : *piškīmi* 'väiksem', *kuordõ* 'kõrge' : *kuordimi* 'kõrgem'. Sageli moodustatakse keskvõrdevormid siiski hoopis eessõna *jo* abil, mispuhul omadussõna jääb tüüpiliselt algvõrdevormi, nt *kīlma* 'külm' : *jo kīlma* 'külmem', *lem* 'soe' : *jo lem* 'soojem'. Omadussõna *jõvā* 'hea' keskvõrde vormis tuleb aga esile teine tüvi – *paṛīmi* 'parem'.

Ülivõrre moodustatakse **amā** 'kõik, kõige' abil, mis liitub kas kesk- või algvõrdevormile, nt *amā sūrimi* 'kõige suurem', *amā piškīmi* 'kõige väiksem', *amā kuordimi* 'kõige kõrgem', *amā kīlma* 'kõige külmem', *amā lem* 'kõige soojem'.

Millegagi võrdlemisel seostub omadussõna võrdlusalusega üldiselt *ku* 'kui', *äbku* 'kui' (otsetõlkes 'ei kui') ja vahel ka lätipärase *nekā* 'kui, nagu' abil, nt *vāldim ku amād puṛṛōd īlma pāl* 'valgem kui kõik purjed ilma peal', *tāmpō u'm jo lem äbku e'glō* 'täna on soojem kui eile'. Võrdlusaluse märkimine elatiiviga on liivi keeles olnud võimalik (*Jōn u'm mi'nstō jo nūor* 'Jaan on minust noorem'), kuid sellised näited on äärmiselt harvad. Küll aga võib elatiiviga olla väljendatud esiletõusmine mingi rühma liikmete seas, nt *vaṇīmi nēsti* 'vanim neist'.

4.5. P'lzandõkst / Ülesanded

4.5.1. Lu'g, tulk ja vastāt ki'zzimiztõn / Loe, tõlgi ja vasta küsimustele

Rānda / Rand

Mēg jelām līvlizt kilīš rādanaigās. Ōļaz mōtsā, siṇṇi meṛ ja vāldad jōugō kōṅkad āt ne, mis mēg tās jegā pāva nāmō.

Nei jōvā māngami, kui vālda rānda jōugō sizāl āb ūo lapstõn mittō kus-kis. Sāl vōib kuoṛṛō ka rāndakōšidi. Mūndakōrd um nēḍi vāggō jennō aigās.

Pōiškizt tībōd piedāg lōudstō kuoigīdi, panbōd nāntõn pīeld pālō, pīeld jūr papīerst puṛṛōd ja panbōd nānt vōigōm. Tūļ ajāb kuoigīd āiga jūst jarā, kuṇṭš ne sōbōd oṛa pāl, kus lāinōd nānt immōr ētabōd.

Až set tōb, vōib ka lādō mierrō gilgōm. Sūrd rovzt vōibōd gilgōs lādō iļ tuoiz, mūndakōrd ka iļ kuolmōz oṛa. Lapst āb sōt tūoizta aṛṛō sōṇō, jūom um jubā jennōks tōvā. Tuoiz jūoms um vež emīṇ vil, āb ku alizōs jūoms.

Ku um sieldi āiga, siz vōib nādō tūolapūol mīerda Sōrmōdō. Vālda Sōrmō bōik pāistab pigātagā idtōluggō.

Pids mīerda lābōd kuoigīd ja kalāmīed laiḍi nāb kil mierrō lāmō, kil aigō tulumō. Kalāmīed tūobōd mierstō amā jemīṇ lešti, sīļkidi ja brēļiži. Mūndakōrd āt aigāvōrgis ka sūrimōd kalād nemē tūrskad, sīgōd, lašīd ja munt.

(Stalte 2011: 38)

1. Kus u'm lapstõn jōvā māngami? Mikšpierāst?
2. Mis vōib mie'rsō tī'edō?
3. Mingi u'm ve'ž tuoiz jūoms?
4. Vōi Sōrmō bōik u'm pu'nni?
5. Mingiži ka'ļḍi kalāmīed mie'rstō tūobōd? / ve'jjōbōd?

4.5.2. Viṭ ikšlu'g partitīv formõd / Moodusta ainsuse partitiivi vormid

1. Sa tīed (töö), bet ma novūb amā āiga.
2. Kakš(nādal) ta vò'ļ kuo'nnõ, kuolm
(päev) ta novīz.
3. Ne oppõbõd vaḡā (keel).
4. Va'ņbizt vò'dlõbõd eņtš (poeg) kuodāj.
5. Mi'n ve'ļļõn ä'b ūo (naine).
6. Jemā panāb sõzārõn si'llõ kim (lill).
7. Kas si'nnõn u'm jūomiznāлга? Jūo (vesi),
..... (tee) agā (piim)!
8. (see kala) alā sīe! Sīe
(lest), se u'm paṭīmi!

4.5.3. Tulk līvõ kīeldõ / Tõlgi liivi keelde

Lehm on maja ees/kõrval. Majal on kaks akent.

.....
Paat läheb merele. Poisil on lipp käes. Nad sõidavad kaugele.

.....
Ranna ääres on lõke. Inimesed kõnnivad ümber lõkke.

.....
Toidud on laual. Me istume laua taha ja hakkame sööma.

.....
Seina ääres on raamatukapp. Kapi peal on pildid.

Laua kõrval seisab lamp. Tugitool (*ti'gra'j*) on kamina ees.

.....
Kivid on vastu paati. Paadi sees on lilled/taimed. Majade vahel on suur puu.
.....

4.5.4. Līvõd plagā / Liivi lipp

Mida võiksid tähistada liivi lipu värvid?

➔ Liivi lipu sünd 1923. aastal on seotud samal aastal asutatud liivi ühiskondliku organisatsiooni Liivi Liiduga. Mõõtudelt ja värvide suhtelt Läti riigilipuga sarnanev liivi lipp pühitseti 1923. aasta 18. novembril Irē kirikumõisas.

Vihje. Loe uuesti teksti osas 4.5.1 või kuula veebiõpiku 4. osast luuletust „Mi'n izāmõ“ Tiit-Rein Viitso esituses filmis „Professor Viitso liivlased“.

4.5.5. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi

Ve'ļ u'm sūr pòis. Ta kã'b skūolsõ. Vaņīmi sõzār u'm sūr neitst, ta opūb iļizskūolsõ. Nūořimi sõzār u'm amā piškīmi. Ta ä'b kã' skūolsõ, ta kã'b ve'l lapsttarās. Ta u'm jõvā lāpš. Ku ta u'm rujā, tu'lbõd ja vōidabõd tãnda vanāizā ja vanājemā. Tãmpõ nūořimi sõzār ä'b ūo ve'l tiera. Vanāizā ja vanājemā istābõd ja vaņļõbõd, kui lāpš mǎngab. Mǎng u'm amā pařimi āina. Va'nbizt ä'b ūotõ kuo'nnõ. Ne ātõ eņš tē jūrsõ.

4.5.6. Mingi se u'm? / Milline see on?

Kirjuta lünka sobiv omadussõna.

Ma u'm ja rištīng.

Mi'n izāmō u'm ja

Ve'ž u'm ja

Mis u'm ja ? – Se u'm pāvaļikki.

Studentõdõn ātõ ja pāvad.

Tä'd lōja u'm ābku nānt kuo'ig, bet mā'd lōja u'm amā
.....

Tallõ ātõ īed ābku sō'vvõ.

Küsi ka ise.

Mingi u'm ?

Mis se u'm, ja?

Või si'nnõn u'm kõr?

Kummi u'm , ki'v agā munā?

4.5.7. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe

Laulavad Ulla Fraser ja Ģirts Gailītis.

Kuula laulu veebiõpiku 4. osast ja täida lüngad.

Vērmõd / Vārvid

pu'n̄ni – u'm pu'n̄ni, õļaz – u'm õļaz,

si'ņņi – u'm si'ņņi, vālda – u'm vālda,

vīri – u'm vīri, mustā – u'm mustā.

Refr: Ne'i knašīd vērmõd, ne'i knaš mõīlma.

lilla – u'm lilla, rōza – u'm rōza,

oranž – u'm oranž, õ'gi – u'm õ'gi,

brūni – u'm brūni, kuldi – u'm kuldi.

Refr: Ne'i knašīd vērmõd, ne'i knaš mõīlma.

➔ Ulla Fraser on liivi muusik ja laululooja. Tema on ka laulu „Vērmõd“ autor. Ģirts Gailītis on liivi muusikat viljeleva Salaspīlsi koori Lõja (Paat) dirigent ja liivi muusika uurija.

5

optōbkabāl / ōppetūkk

- Tīemizsōnā lā'ndāiga / Tegusōna lihtminevik
- Lu'gsōnād / Arvsōnad

*Mu'ļki rōkāndōb, mis tīedab,
kovāl tīedab, mis rōkāndōb.*

Knaššōn knaš rujā.

*Ī'dōn u'm mīel pie'rrō jemā,
tuozōn tidār.*

Šlītōr bōik / Slītere majakas

5.1. Irdzi lā'ndāiga / Lihtminevik

Kindla kõneviisi lihtmineviku ehk imperfekti tunnused on **peenendus**, **-i**, **-š**, **-ž**, **-īz** ja **-iz**. Tuleb tähele panna, et neile liituvad isikulõpud erinevad mõneti olevikuvormides avalduvatest isikulõppudest (vt oleviku kohta pkt 2).

Lihtmineviku jaatava kõneliigi 1. ja 3. isikus avaldub üksnes minevikutivi (tähistatud märgiga \emptyset). Ainsuse 2. isiku lõpp *-d* liitub täishäälikule või helilisele kaashäälikule, *-t* helitule kaashäälikule. Mitmuse 2. ja 3. isikus on märgata üldistumist: mõlemal juhul on kasutusel *t(δ)*-lõpuline vorm. Lõpud *-mā* ja *-tā* on antud sulgudes, sest need esinevad vaid sõnas *lā'dō* 'minna' (*lekšmā* : *lekštā*).

Isikulõpud lihtmineviku jaatavas kõneliigis verbide *nā'dō* 'näha' ja *rōkāndō* 'rääkida' näitel:

Ains	1. isik	\emptyset	Nt	ma neiz, rōkāndiz
	2. isik	-d ~ -t		sa neiz t , rōkāndiz t
	3. isik	\emptyset		ta neiz, rōkāndiz
Mitm	1. isik	-mō (~ -mā)		mēg neiz mō , rōkāndiz mō
	2. isik	-t ~ -tō (~ -tā)		tēg neiz tō , rōkāndiz t(ō)
	3. isik	-t ~ -tō		ne neiz tō , rōkāndiz t(ō)

Lihtmineviku eitavas kõneliigis moodustatakse lihtminevik eitustegusõna lihtminevikuvormi ja põhitegusõna eitusvormi abil. Põhitegusõna eitusvormid kattuvad eitava kõneliigi vastavate olevikuvormidega (vt osa 2.3). Seega on eitavas kõneliigis lihtmineviku tähistajaks just eitustegusõna.

Ains	1. isik	i'z	\emptyset	Nt	ma i'z nā, rōkānd
	2. isik	i'zt	\emptyset		sa i'zt nā, rōkānd
	3. isik	i'z	\emptyset		ta i'z nā, rōkānd
Mitm	1. isik	i'z	-mō ~ -m ~ -ōm		mēg i'z nāmō, rōkāndōm
	2. isik	i'zt	-tō ~ -t ~ -ōt		tēg i'zt nātō, rōkāndōt
	3. isik	i'zt	-tō ~ -t ~ -ōt		ne i'zt nātō, rōkāndōt

Võrdle:

Olevik

Mēg **rõkändõm** līvõ kīeldõ

'Me räägime liivi keelt'

Mēg **ä'b rōkändõm** līvõ kīeldõ

'Me ei räägi liivi keelt'

Lihtminevik

Mēg **rōkändizmō** līvõ kīeldõ

'Me rääkisime liivi keelt'

Mēg **i'z rōkändõm** līvõ kīeldõ

'Me ei rääkinud liivi keelt'

I pöördkond

Tegusõnade *võlda* 'olla', *pānda* 'panna' ja *tūlda* 'tulla' puhul on lihtmineviku tunnuseks peenendus. Lihtminevikus ilmub sõnatüvesse *-l* või *-n*, mis asendab oleviku eitava kõneliigi (ja ka infinitiivi) vormides esineva *l*-i või *n*-i.

	võl da 'olla'	pān da 'panna'	tūl da 'tulla'
ma	võ'ļ	pa'ņ	tu'ļ
sa	võ'ļ d	pa'ņ d	tu'ļ d
ta	võ'ļ	pa'ņ	tu'ļ
mēg	võ'ļ mõ	pa'ņ mõ	tu'ļ mõ
tēg	võ'ļ tõ	pa'ņ tõ	tu'ļ tõ
ne	võ'ļ tõ	pa'ņ tõ	tu'ļ tõ

ma	i'z ūo	i'z pa'n	i'z tu'l
sa	i'z t ūo	i'z t pa'n	i'z t tu'l
ta	i'z ūo	i'z pa'n	i'z tu'l
mēg	i'z ūo mõ	i'z pa'n mõ	i'z tu'l mõ
tēg	i'z t ūo tõ	i'z t pa'n tõ	i'z t tu'l tõ
ne	i'z t ūo tõ	i'z t pa'n tõ	i'z t tu'l tõ

II pöördkond

Ühesilbilise vokaaltüvega tegusõnade lihtmineviku tunnuseks võib olla

- **-i** – esineb nt tegusõnades *kā'/dõ* 'käia', *tī'e/dõ* 'teha', *sõ/dõ* 'saada', *jūo/dõ* 'juua'. Nendes sõnades tüvevokaalid lihtminevikus lühenevad, kusjuures lihtmineviku tüves on *ā* ja *īe* asemel *e*, nt *tī'eb* 'teeb' > *tei* 'tegi', ning *ō* asemel *a*, nt *sōb* 'saab' > *sai* 'sai';
- **-ž** – nt tegusõnades *vī/dõ* 'viia', *vōi/dõ* 'või|da', *tō'/dõ* 'tahta' (vt järgmisest tabelist);

- **-iz** – vaid tegusõnaga: *nā'dõ* 'näha', mille minevikutüvi on *ne-*, nt *neiz* 'nägi';
- **-š** – üksnes tegusõnaga *lā'dõ* 'minna', mille minevikutüvi on *lek-* (vt tabelist).

	sõ dõ 'saada'	vī dõ 'viia'	tī'e dõ 'teha'	tõ' dõ 'tahta'	lā' dõ 'minna'
ma	sa i	vī ž	te i	tõ' ž	lek š
sa	sa i d	vī ž t	te i d	tõ' ž t	lek š t
ta	sa i	vī ž	te i	tõ' ž	lek š
mēg	sa i mõ	vī ž mõ	te i mõ	tõ' ž mõ	lek š mõ ~ lek š mā
tēg	sa i tõ	vī ž tõ	te i tõ	tõ' ž tõ	lek š tõ ~ lek š tā
ne	sa i tõ	vī ž tõ	te i tõ	tõ' ž tõ	lek š tõ ~ lek š tā

ma	i'z sõ	i'z vī	i'z tī'e	i'z tõ'	i'z lā'
sa	i'z t sõ	i'z t vī	i'z t tī'e	i'z t tõ'	i'z t lā'
ta	i'z sõ	i'z vī	i'z tī'e	i'z tõ'	i'z lā'
mēg	i'z sõ mõ	i'z vī mõ	i'z tī'e mõ	i'z tõ' mõ	i'z lā' mõ
tēg	i'z t sõ tõ	i'z t vī tõ	i'z t tī'e tõ	i'z t tõ' tõ	i'z t lā' tõ
ne	i'z t sõ tõ	i'z t vī tõ	i'z t tī'e tõ	i'z t tõ' tõ	i'z t lā' tõ

III pöördkond

Sellesse pöördkonda kuuluvad kahesilbilised *a/ā-*, *u-* ja *õ-*tüvelised astmevahelduslikud tegusõnad, mille lihtmineviku tunnusteks on **-iz** või **-iz̄**. Kui sõna esimeses silbis on pikk täishäälik, on tunnus **-iz**, kui aga lühike täishäälik, siis **-iz̄**. Nende tegusõnade lihtmineviku jaatava kõneliigi vormid on alati nõrgaastmelised, kusjuures oleviku ainsuse vormides esinev tüvevokaal kaob minevikutunnuse eest (vt osa 2.4).

	je' lõ 'elada'	pall õ 'paluda'	lu'gg õ 'lugeda'	opp õ 'õppida'	tund õ 'tunda'
ma	jel iz̄	põl iz̄	lug iz̄	op iz̄	tünd iz̄
sa	jel iz̄ t	põl iz̄ t	lug iz̄ t	op iz̄ t	tünd iz̄ t
ta	jel iz̄	põl iz̄	lug iz̄	op iz̄	tünd iz̄
mēg	jel iz̄ mõ	põl iz̄ mõ	lug iz̄ mõ	op iz̄ mõ	tünd iz̄ mõ
tēg	jel iz̄ t(õ)	põl iz̄ t(õ)	lug iz̄ t(õ)	op iz̄ t(õ)	tünd iz̄ t(õ)
ne	jel iz̄ t(õ)	põl iz̄ t(õ)	lug iz̄ t(õ)	op iz̄ t(õ)	tünd iz̄ t(õ)

ma	i'z je'l	i'z pal	i'z lu'g	i'z op	i'z tund
sa	i'z t je'l	i'z t pal	i'z t lu'g	i'z t op	i'z t tund
ta	i'z je'l	i'z pal	i'z lu'g	i'z op	i'z tund
mēg	i'z jelā m	i'z pōla m	i'z lu'gg ōm	i'z opp ōm	i'z tund ōm
tēg	i'z t jelā t	i'z t pōla t	i'z t lu'gg ōt	i'z t opp ōt	i'z t tund ōt
ne	i'z t jelā t	i'z t pōlat	i'z t lu'gg ōt	i'z t opp ōt	i'z t tund ōt

IV pöördkond

Selle pöördkonna moodustavad astmevahelduseta mitmesilbilise konsonant-tüvega tegusõnad, mille lihtmineviku tunnus on üldjuhul **-iz**.

	kīt ō 'õelda'	kūld ō 'kuulata'	salānd ō 'varastada'	arr ō 'arvata'	mōtl ō 'mõelda'
ma	kīt iz	kūld iz	salānd iz	arr iz	mōtl iz
sa	kīt iz t	kūld iz t	salānd iz t	arr iz t	mōtl iz t
ta	kīt iz	kūld iz	salānd iz	arr iz	mōtl iz
mēg	kīt iz mō	kūld iz mō	salānd iz mō	arr iz mō	mōtl iz mō
tēg	kīt iz t(ō)	kūld iz t(ō)	salānd iz t(ō)	arr iz t(ō)	mōtl iz t(ō)
ne	kīt iz t(ō)	kūld iz t(ō)	salānd iz t(ō)	arr iz t(ō)	mōtl iz t(ō)

ma	i'z kīt	i'z kūld	i'z salānd	i'z ar	i'z mōtlō
sa	i'z t kīt	i'z t kūld	i'z t salānd	i'z t ar	i'z t mōtlō
ta	i'z kīt	i'z kūld	i'z salānd	i'z ar	i'z mōtlō
mēg	i'z kīt ōm	i'z kūld ōm	i'z salānd ōm	i'z arr ōm	i'z mōtlōm
tēg	i'z t kīt ōt	i'z t kūld ōt	i'z t salānd ōt	i'z t arr ōt	i'z t mōtl ōt
ne	i'z t kīt ōt	i'z t kūld ōt	i'z t salānd ōt	i'z t arr ōt	i'z t mōtl ōt

5.2. Lā'ndāiga ī'tāigad / Mineviku liitajad

Mineviku lihtajavormide kõrval on liivi keeles ka mineviku liitajavormid, mis moodustatakse *vōlda* 'olla' + põhiverbi mineviku kesksõna abil.

Kui **perfekt** ehk täisminevik koosneb olevikuvormis abiverbist *vōlda* + aktiivi mineviku partitsiibist, siis **pluperfekt** ehk ennemineviku korral on *vōlda* minevikuvormis (vt tegusõna *vōlda* olevikuvormide kohta osa 2.3–2.4

ja minevikuvormide kohta osa 5.1; aktiivi mineviku partitsiipide kohta vt osa 8). Abiverb ühildub alusega.

Täisminevik loob üldiselt seose mineviku ja oleviku vahel, nt

Ma u'm je'llõn tāsā kōgimt aigõ. 'Ma olen elanud siin pikemat aega.'
Mēg ä'b ūomõ nānd tānda. 'Me ei ole näinud teda.'

Enneminevik on käsitatav nn mineviku minevikuna, kuna pidepunktiks on mingi minevikuline ajahetk. Järgmises kahes lauses on enneminevikuga väljendatud sündmus varasem mingist minevikulisest sündmusest (lausetes alla joonitud).

Õ'dõn, ku amād vō'ltõ pie'zzõnd ja vie'ddõnd pū'dõd sērkdõd, āma pa'n pivād õ'dõgizt lōda pālõ. 'Õhtul, kui kõik olid pesnud ja pannud puhtad särgid selga, pani ema pühadesöömaaja laua peale.'
Mittõ kunāgid ta i'z ūo nānd ne'ije'n rō'dõ, kui ta ni sai. 'Mitte kunagi ta polnud näinud nii palju raha, kui ta nüüd sai.'

Nii täis- kui ka ennemineviku puhul on sündmuse täpsest toimumisajast olulisem sündmuse ühe- või mitmekordne aset leidmine minevikus ning olulisus olevikulise vaatlushetke seisukohalt või selle algamine minevikus ning jätkumine hilisemal vaatlushetkel.

Täis- ja enneminevikuvormid on sagedased muinasjuttudes jm narratiivides, kusjuures abiverb jääb sageli välja, nt

Ta lū'nd nānt jū'rõ ja kaibõn eņš ädā. 'Ta läinud nende juurde ja kaevanud oma häda.'

5.3. Lu'gsõnād / Arvsõnad

Liivi keeles esineb kümnendsüsteem, mis tähendab, et alus on 10 ning eraldi sõnad on kümne kordsete jaoks, nt *sadā* '100', *tū'ontō* '1000'. Teistkümned moodustatakse *-tuoistõn* 'teist' liitmise teel, nt *ikštuoistõn* '11', *kakštuoistõn* '12' jne; täiskümnete puhul liitub *-kimdō* 'kümmend', nt *kuolmkimdō* '30', *nēļakimdō* '40' jne. Ühelised on tavaks kirjutada kümmelistest, sajalistest jne lahku, nt *vīžkimdō kūž* '56', *seissa'ddō kq'dōks* '708'.

Arvsõnad jagunevad põhi- ja järgarvsõnadeks.

Põhiarvsõnad		Järgarvsõnad	
0	nul	0.	nullõz
1	ikš	1.	e'žmi
2	kakš	2.	tuoi
3	kuolm	3.	kuolmõz
4	nēļa	4.	neļļõz
5	vīž	5.	vīdõz
6	kūž	6.	kūdõz
7	seis	7.	seismõz
8	kq'dōks	8.	kq'dōksmõz
9	ī'dōks	9.	ī'dōksmõz
10	kim	10.	kimmõz
11	ikštuoistõn	11.	ikštuoistõnõz
30	kuolmkimdō	30.	kuolmkimdõz
41	nēļakimdō ikš	41.	nēļakimdō e'žmi
100	sadā	100.	sadāz
500	vīžsa'ddō	500.	vīžsadāz
610	kūžsa'ddō kim	610.	kūžsadā kimmõz
1000	tū'ontō	1000.	tū'ontõz
2003	kakš tū'ontō kuolm	2003.	kakš tū'ontō kuolmõz
1 000 100	(ikš) miljon ikšsadā	1 000 100.	(ikš) miljon ikšsadāz

Kui põhiarvsõna on ühest suurem arv ja seda laiendab nimisõna, on nimisõna partitiivis, nt *īr : ī'dōks īrtō* 'hiir : üheksa hiirt'. Sel põhjusel on ka nt *vīžsa'ddō* 'viissada' (vrd *sadā* 'sada'). Kui põhiarvsõna esineb mingis muus käändes kui nominatiivis, siis kaob ka partitiivi nõue, nt kaassõna *i'ļ* nõuab laiendit genitiivis: *Ma mõtlõb i'ļ ī'dōks īr* 'Ma mõtlen üheksast hiirest'.

Järgarvsõnad moodustatakse põhiarvsõnadest tuletusliitega *-z* või *-õz*. Käänamisel ilmub tüvesse *-nd*, nt *kimmõz* : *kimmõnd* 'kümnes : kümnenda'. Liitsõnalistel põhiarvsõnadel käändub alati esimene osa, vrd *vīztuoistõn* 'viisteist' : *vīdtuoistõn* 'viieteistkümne'. Daativis ja instruktiivis jääb esimene osa genitiivi ja käändetunnus liitub vaid viimasele osale, nt *vīdtuoistõnõn* 'viieteistkümnendal, viieteistkümnendale', *vīdtuoistõnõks* 'viieteistkümnendaks'. Kohakäänetes käänduvad kõik osad, nt *kõ'dskimdõs irdtõks* 'kahekümnes harjutus'.

Toimumisaasta näitamiseks kasutatakse üldiselt inessiivi, kusjuures muutub vaid viimane sõna, nt *Mi'n vanāama sīndiz 8.* (*kõ'dõksmõs*) *septembõrs 1921.* (tū'ontõ t'dõkssa'ddõ *kakškimdõ e'žmis*) *āigasts* 'Mu vanaema sündis 8. septembril 1921. aastal'.

5.4. Nädilpävad, kūd ja āigastāigad / Nädalapäevad, kuud ja aastaajad

Ī'ds āigasts um nēļa āigastāigõ: kievād, sõ'v, si'gž, tõla.

Āigasts um kakštuoistõn kūdõ agā vīžkimdõ kakš nādīltõ. Kūdõn ātõ eņts nimūd: janvār, februar, märts, april, mai, jūnij, jūlij, august, septembõr, oktõbõr, novembõr ja detsembõr. Va'ņšti ne kūd saitõ nuttõd ūdāigastkū, kīņdõlkū, kievādkū agā pastkū, kõļimkū, lī'edõdkū, jõņkū agā jõņpāvākū, āinakū, vīļakū, si'gžkū, vī'mõkū, kīlmakū, taļšpivādkū.

Jegās nādīļs um seis pāvõd. Tīepāvad ātõ e'žžõmpāva, tūoiznapāva, kuolmõndpāva, neļļõndpāva ja brēdõg. No'vdõbpāvad ātõ pūolpāva ja pivāpāva.

Nādīlpāvad / Nädalapäevad

Ežžõmpāvan rūoik set īd,
Siz amā nādīļ kierdi līd.
Tūoiznapāvan mõttõl nei,
Ku pāvaks nādīļ lītiks ei.
Kuolmõndpāvan murt īļ sīe
Laz tīemõt īegõ mitikš tīe.
Neļļõndpāvan um se irg,
Ku rūoikõ tegīž ūdpāl irg.
Brēdõn mõttõl sinā nei:
Ikš tīepāva set pālõ ei.
Pūolpāvan um rūoikõmõst,

Um amā tie sin loptāmõst.
Pivāpāvan novvõmõst
Um amādõn tie tiemizõst.

(Stalte 2011: 70)

5.5. P'izandõkst / Ülesanded

5.5.1. Lieda tekstõst irdziz lā'ndāiga formõd / Leia tekstist lihtminevikuvormid

Tõmba lihtminevikuvormidele joon alla.

Kõma ja liestā / Kammeljas ja lest

Ī'd ūõndžõl kõma pütiz liestān vastõ ja tēriņtiz: „Jõ'vvõ ūomõgt, liestā, vāndi-sū. Kus si'z sa ni lā'd?“ Liestā, kīen seļļi tēriņtimi i'z ūo sugīd mīel pie'rrõ, kītiz kõman ne'i vastõ: „Jõ'vvõ ūomõgt! Mīs sa siestõ tq'd, kõma, kra'mmi-sāļga?“ Kõman sugīd se i'z ūo mīel pie'rrõ, ku liestā tā'mmõn ne'i kītiz vastõ. Ta i'z mūõšta ka liestān jemīņ midēgõst kītõ ja lekš ūigali eņš riekkõ.

(Damberg 1935: 8–9)

Sõnavara: *vāndi* 'viltune', *kra'mmi* 'kärnane, kärnas', *ūigali* 'hābelikult'

5.5.2. Kērat irdziz lā'ndāiga formõd / Kirjuta lihtminevikuvormid

ka'ddõ 'kaduda', *sīedõ* 'süüa', *kēratõ* 'kirjutada'

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5.5.3. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi

Vanātõṭi kūoliz 1908. āigasts, ku ta vò'ļ 70–75 āigast va'nnit. Vanātõṭi u'm vònd vanāāmast jõvāgid vaṇīm – (9–12 āigastõ), sīest vanāāma kūoliz 1921. āigasts 74 āigast va'nnit. 1868. āigasts nāntõn u'm sindõn pūoga Di'drõk ja set 1879. āigasts tuoi pūoga – mi'n tõṭi Kõrli. Di'drõkõn vò'ļ seļļi tergiļ ilā. Ta i'z vòi kuskis kõgiṇ kūoṣ pāl je'llõ. Ī'dtõkabāl ta vòtšiz paṇimtõ si'zzõltu'lmizt. Immar 1895. āigastõ ta vòtīz nāizõks va'nlikiz neitst, mõmī'e perīmī'e Pigā tidār Vilhelmīn. Pie'rrõ nāiztavõtāmõt mi'n vanātõṭi āndiz Di'drõkõn perīmī'e õigizt, ĩ'ž ei vanāperīmī'e leibõ. Di'drõk kõgiṇ perīmī'ekõks i'z ūo. Agā sīli vò'ļ ka nai, kis „seļļizt va kalāmī'e kõrandtõ“ vò'ļ ĩ'dtõkabāl laitõn.

(Katkend Pētõr Dambergi tekstist „Mi'n muinizva'nbit“,
TÜ EMSA F1098-03,-04)

Kuula tervet teksti veebiõpiku 5. osast.

5.5.4. Ki'z ja vastāt / Kūsi ja vasta

1. Mits päuvõ u'm ĩ'ds kūs?
2. Mits päuvõ u'm ĩ'ds āigasts?
3. Mis kū ni u'm?
4. Mingi kū vò'ļ?
5. Mingi kū līb?
6. Mitsmõz kū u'm februar / mai / detsembõr?
7. Mis kūd ātõ si'gžkūd / kievādkūd / sõ'vkūd / tõlakūd?
8. Mis kūsõ u'm si'n sindõpāva?
9. Kunā sa tīed tīedõ / opūd?
10. Kunā sa novūd?
11. Kui vanā sa ūod? / Kui je'n si'nnõn u'm āigastidi?
12. Mits āigastõ si'nnõn līb?
13. Kis tēšti u'm se vaṇīmi / nūõṛimi?

5.5.5. Profesor Tiit-Rein Viitso lĩvlizt / Professor Tiit-Rein Viitso liivlased

Vaata filmi „Professor Viitso liivlased“. Vasta filmi põhjal küsimustele ja täida tekstis lüngad.

Mits lĩvlizõks u'm profesor Tiit-Rein Viitso ku'bbõ pütõn?

- a) 59
- b) 49
- c) 65

Kis u'm se lĩvõ nai bĩlda pāl?

- a) Poulĩn Kļaviņa
- b) Grizelda Kristiņ
- c) Katriņ Krason

Kus ta jelĩz sĩe film āigal?

- a) Kurāmõļ
- b) Ēstimõļ
- c) Kanādsõ

Või ta mũoštiz rāndakĩeldõ rõkāndõ?

- a) Nā, jõvĩst!
- b) Set veitõ.
- c) Āp.

Leia filmist katkend vahemikus 19:16 kuni 21:26 ja täida lüngad.

- Mēg leṭkĩelkõks. Sĩepierāst ku rāndakĩelsõ ju u'm tuoisti lu'ggimi kuiUn ku mēg lekšmā skũolõ, si'z ju rāndakĩelsõ (mittõ) i'z ũo un lu'ggõmõst mēg ja mēg paldĩņ ikš-tuoi lu'ggõm, si'z se u'm kui mēg iž ũomõ oppõnõd siedā. Un minā ju ka, ku minā lugũb, mināne'i kierdõ lu'ggõ, ku minā leṭkĩeldõ lugũb. Ma

- lugüb, bet ma, kui siedā u'm tī'emõst, bet mi'nnõn se
..... vä'ggi (kõgiņ). No ne'i se u'm, mis se võib tī'edõ.
- Skūolsõ ju set leḗkīeldõ, skūolsõ ju rāndakīeldõ i'z opāt.
Ikš stuņḗ i'ļ nādīl ku minā lekš
No mis se ikš stuņḗ se võib ja ä'b ūo mitikš rõntõz.
- Vò'ļ mingizt või loulõ vò'ļtõ
rāndakielsõ kēratõd, la'z ansambõļõn vò'ļ, mis
rāndakīelsõ. Se vò'ļ Helsingis druktõd.
- Nā... minā ä'b tīeda, mi'nnõn ä'b ūo e'mmit või minā
e'žmõks u'm rōkāndõn rāndakīeldõ või leḗkīeldõ. Ma mõtlõb, ku mò'lmõd
kīeld ī'ds āigas.

Filmilink on veebiõpiku 5. osas.

→ Keeleteadlane Tiit-Rein Viitso (1938–2022) oli läänemeresoome keelte ajaloo ja fonoloogia uurija, Tartu Ülikooli läänemeresoome keelte professor ja Liivi Sõprade Seltsi esimees. Tema eriline huvi oli liivi keel, mille talletamise, uurimise ja õpetamisega tegeles ta aastakümneid ja mille parimaid tundjaid ta läbi aegade oli.

5.5.6. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe

Kalāmīe loul / Kalamehe laul

Kis kil mīnda, piškīzt, āltiz?
 Kis vòļ minnõn võidaji?
 Kis kil minnõn lōlõd lōliz?
 Kis vòļ maggõm paņņiji?
 Piškīzt mīnda jemā āltiz,
 jemā vòļ min võidaji,
 lōlidi ta minnõn lōliz,
 vòļ min maggõm paņņiji.

Sūrõks kazzõn, lāinõd mīnda
 mier pāl lōjas āltabõd,
 lougõ vīerõs iļ vied pīnda
 sāl ne mīnda võidabõd.
 Kuņtš siz tōvaz pūgõs minnõn
 perīz loulõks lōlab sīe:
 „Kalāmīez, um āīga sinnõn,
 pūojõ maggõm tānõ īe.“

(Stalte 2011: 110)

Kuula laulu nii Staltede perekonna kui ka Valdis Dišlersi esituses veebiõpiku 5. osast.

➔ Stalted on tuntud liivi suguvõsa, kes hoiab elus liivi rahvamuusika pärandit. Dainis Stalts ja Helmī Stalte asutasid 1976. aastal folklooriansambli Skandinieki, mis viljeleb nii läti kui ka liivi muusikat. Nende tütar Julgī Stalte on muusik ja laulude looja, kes on lisaks Stalte perekonna rahvamuusikaansamlile ja Skandiniekile üles astunud ka mitme teise muusikakollektiivi koosseisus, nt Nurmorkestõr, Tuļļi Lum, TaiTai (vt ka ptk 6.5.4).

6

optõbkabāl / õppetükk

- Imperatīv, konditsionāl ja modālkonstruktsijd / Käskiv kõneviis, tingiv kõneviis, modaalkonstruktsioonid
- Jelājd, sīemnäigad ja jūomnäigad / Loomad, söögid ja joogid

Taļ tãuž lambidi, amād āt bās tabārtõ. (Lēbakukil̄d q'jsõ.)
Suodā dāņtšõb roudiz silda pāl. (Jernõd kēbõd kaļļās)

Sūrkakūd / Suurkakud

6.1. Kītõmiži / Väljendeid

<i>Tu'l si 'zzõl!</i>	Tule sisse!
<i>Tu'lgid tu'bbõ, põlaks!</i>	Tulge tuppala!
<i>Astāgid je'dspēdõn!</i>	Astuge edasi!
<i>Võ'ddõl rõz!</i>	Oota natuke!
<i>Võ'dlõgid uks tagān!</i>	Oodake ukse taga!
<i>Põlaks, istā / istāgid!</i>	Palun istu / istuge!
<i>Alā võtā vigāks, ku ma obāstiz!</i>	Ära pane pahaks, et ma hilinesin!
<i>Ānda andõks, ma ei rõz o'bbõks!</i>	Anna andeks, ma jäin veidi hiljaks!
<i>Rõkāndigid, ma küldõb!</i>	Rääkige, ma kuulan!
<i>Vaņtõl tānõ / sīņõ!</i>	Vaata siia / sinna!

6.2. Imperatīv / Käskiv kõneviis

Imperatiivi ehk **käskiva kõneviisi** abil vormistatakse üldiselt käsku, üleskutset, palvet või keeldu, mis on suunatud kõnelejalt ühele kuulajale (ainsuse 2. isik) või mitmele kuulajale (mitmuse 2. isik), kuid kaasatud võib olla ka kõneleja (mitmuse 1. isik).

Isik	Lõpp	Näide
Ains 2. isik (sa)	ø	<i>Rõkānd vizāstiz ja lougõ!</i> 'Räägi kõvasti ja aeglaselt!'
Mitm 1. isik (mēg)	-gõm, -õgõm	<i>Oppõgõm līvõ kīeldõ!</i> 'Õppigem liivi keelt!'
Mitm 2. isik (tēg)	-gid, -igid	<i>Põlaks, võ'dlõgid, kuņš mēg tu'lmõ kuodāj!</i> 'Palun oodake, kuni me tuleme koju!'

Pane tähele!

- **Ainsuse 2. isik** on üldiselt **lõputa**, nt *ai'l* 'jookse', *võtš* 'otsi', *nīž* 'jutusta'. Tegusõnadel nagu *mõtlõ* 'mõelda' ja *na'grõ* 'naerda' kasutatakse ainsuses konsonanttüve, nt *mõttõl* 'mõtle' ja *alā mõttõl* 'ära mõtle' (vrd *mõtlõgid* 'mõelge' ja *na'grõgid* 'naerge'). Täishäälik on lõpus ühesilbilistel vokaaltüvelistel tegusõnadel, nt *vī* 'vii', aga sageli ka *ā/-a*-tüvelistel tegusõnadel, nt *ānda* 'anna'.
- **Mitmuse 1. isikus** on käskiva kõneviisi vormi asemel ootuspärasem kindla kõneviisi vorm ilma asesõnata, nt *Lā'm gilgõm!* 'Lähme ujuma!'
- **Mitmuse 2. isikus** esineb kahel juhul lõpp *-gīd*: *sālgīd* 'sähke' ja *li/gīd* 'minge'.

- Käsklause **täissihitis** on jaatavas kõneliigis genitiivis, nt *Tūo sīe rōntō tānō!* 'Too see raamat siia!' (vrd *rōntōz* 'raamat').

Keeldkõne

Isik	Lõpp	Näide
Ains 2. isik (sa)	alā + ø	<i>Alā rōkānd ne'i vā'giž ja kīerdō!</i> 'Ära räägi nii vaikselt ja kiiresti!'
Mitm 1. isik (mēg)	a'lgōm + -gōm, -ōgōm	<i>A'lgōm oppōgōm set engliš kēldō!</i> 'Ärgem õppigem ainult inglise keelt!'
Mitm 2. isik (tēg)	a'lgid + -gid, -igid	<i>A'lgid tēgid ne'ije'n mārō!</i> 'Ärge tehke nii palju lärmi!'

Pane tähele!

- **Ainsuse 2. isikus** võivad *ā-/a-*tüvelised vormid erineda jaatavast vormist, nt *Alā istā (ist, istō) lōda pālō, istā ra'j pālō!* 'Ära istu laua peale, istu tooli peale!'
- Sarnaselt jaatava kõneliigiga on ka keeldkõne korral **mitmuse 1. isikus** ootuspärane kindla kõneviisi kasutamine käskiva kõneviisi asemel, nt *A'lgōm i'mlōm!* 'Ärgem imestagem!' (otsetõlkes 'Ärgem imestame!')
- **Mitmuse 2. isik:** *A'lgid oppō/gid!* 'Ärge õppige!', *A'lgid ānda/gid!* 'Ärge andke!'
- Keeldkõnes on **sihitis** partitiivis, nt *Alā tūo siedā rōntōzt tānō!* 'Ära too seda raamatut siia!'

6.3. Modālkonstruktsiid / Modaalstruktsioonid

Liivi keeles on kohustuse ja vajaduse väljendamiseks kasutusel erisugused konstruktsioonid. Kõige levinum on tarind, mis koosneb abiverbist *vōlda* 'olla' + põhitegusõnast nn debitiivivormis (*-mōst*). Seda, kellel kohustus või vajadus lasub, väljendatakse daativiga. Kui daativis osalist pole lauses eksplitsiitselt väljendatud, kasutatakse *vōlda*-verbi koos põhitegusõnaga või siis esineb ainult põhitegusõna.

Mi'nnōn u'm a'ilōmōst kuodāj. 'Mul tuleb koju joosta.'

Kēra je'dstō ü'b ūo maksamōst. 'Kirja eest ei pea maksma.'

Ku o'bbō, si'z o'bbō, mis sā'l vōib tī'edō, tu'lmōst mūpō vařīm. 'Kui hilja, siis hilja, mis teha, homme tuleb varem tulla.'

6.4. Konditsionāl / Tingiv kõneviis

Konditsionaali ehk **tingivat kõneviisi** kasutatakse ennekõike sündmuse või seisundi irreaalsuse väljendamiseks. Üldjuhul seostub sellega võimalikkuse tähendus, st esinemise tõenäosus mingis kujuteldavas situatsioonis. Tingival kõneviisil on nii oleviku kui ka mineviku aeg.

Tingiva kõneviisi olevik moodustatakse tunnuste **-ks** ja **-õks** abil.

Näide tegusõnade *võlda* 'olla', *sõdõ* 'saada', *je'llõ* 'elada', *lu'ggõ* 'lugeda' ja *mõtlõ* 'mõelda' pööramisest **jaatavas kõneliigis**:

	võl da 'olla'	sõ dõ 'saada'	je'll õ 'elada'	lu'gg õ 'lugeda'	mõtl õ 'mõelda'
ma	võl ks	sõ ks	jelā ks	lu'gg õks	mõtl õks
sa	võl ks t	sõ ks t	jelā ks t	lu'gg õks t	mõtl õks t
ta	võl ks	sõ ks	jelā ks	lu'gg õks	mõtl õks
mēg	võl ks mõ	sõ ks mõ	jelā ks mõ	lu'gg õks mõ	mõtl õks mõ
tēg	võl ks tõ	sõ ks tõ	jelā ks tõ	lu'gg õks tõ	mõtl õks tõ
ne	võl ks tõ	sõ ks tõ	jelā ks tõ	lu'gg õks tõ	mõtl õks tõ

III pöördkonda kuuluvatel *ū-* ja *õ-*tüvelistel verbidel (nt *lu'ggõ*) liitub tingiva kõneviisi tunnus tugevaastmelisele vormile (vrd osa 2.4).

Eitava kõneliigi ainsuse vormides esineb vaid tüvi koos konditsionaali tunnusega, mitmuse vormides lisandub isikulõpp (nagu ka jaatavas kõneliigis). Pööramine eitavas kõneliigis verbide *je'llõ* ja *lu'ggõ* näitel:

ma	ä'b jelā ks	ä'b lu'gg õks
sa	ä'd jelā ks	ä'd lu'gg õks
ta	ä'b jelā ks	ä'b lu'gg õks
mēg	ä'b jelā ks mõ	ä'b lu'gg õks mõ
tēg	ät jelā ks tõ	ät lu'gg õks tõ
ne	ä'b jelā ks tõ	ä'b lu'gg õks tõ

Olevikuvormiga väljendatakse seda, et sündmus pole vaatlushetkeks veel toimunud, kuid võib toimuda edaspidi, nt

Võlks ni mi 'nnõn rõz võita, ma fīeks võidagstleibõ, bet leibõ ä 'b ũo. 'Oleks mul nüüd natuke võid, ma teeks võileiba, kuid leiba ei ole.'

Tingiva kõneviisi minevik moodustatakse **võlda**-verbi tingiva kõneviisi vormi + **põhiverbi kesksõnavormi abil**. Näide tegusõna *mängõ* 'mängida' vormidest mineviku jaatavas ja eitavas kõneliigis (vt kesksõnavormide kohta ptk 8):

ma	võl ks	mängõn
sa	võl ks t	
ta	võl ks	
mēg	võl ks mõ	mängõnd
tēg	võl ks tõ	
ne	võl ks tõ	

ma	ä'b võl ks	mängõn
sa	ä'd võl ks	
ta	ä'b võl ks	
mēg	ä'b võl ks mõ	mängõnd
tēg	ät võl ks tõ	
ne	ä'b võl ks tõ	

Minevikuvormidega väljendatakse seda, et sündmus jäi mingil põhjusel toimumata, kuigi oleks võinud toimuda, nt

Ku sa ka võlkst skūolsõ kää'nd ja oppõn, si 'z ka si 'nnõn võlks ne 'i t'ž jõvā jelāmi. 'Kui ka sina oleksid käinud koolis ja õppinud, siis ka sinul oleks niisama hea elu.'

Eitusvormidest järeldub aga just vastupidine, st mingi sündmus leidis aset, kuigi oleks võinud jääda ka toimumata, nt

Lu'ggõ ki'l ta u'm mõistõn, mõitiz päp tä'mmõn ä'b võlks andõn 1858.
[tū'ontõ kq'dõkssa'ddõ vīžkimdõ kq'dõksmõs] āigasts bībõl. 'Lugeda ta küll on mõistnud, muidu kirikuõpetaja ei oleks talle andnud 1858. aasta Piiblit.'

6.5. I'lzandõkst / Ülesanded

6.5.1. Jelājd / Loomad

Kis se u'm? – Se u'm pi`ņ, lāmbaz, su`ž, īr, okš, nī'em(õ), kaš, re`bbi

liivi								
eesti	hiir	hunt susi	kass	karu ott	rebane	koer peni	lehm	lammas
soome	hiiri	susi	kissa kasi	karhu ohto	kettu repo	koira	lehmä	lammas

Mõistatusi. Kellega või millega on tegu?

Ī'd mī'en sadā nāizta? –

Mīez kazāb mō sizāl ibūkst ullõpē`đi? –

Lip lipū pāl, lap lapū pāl, bās nõ`ggõl siskāmõt? –

Lōda rōkāndõb, aim sīeb? –

Vālda pivākuodā pu`nnizt tōļpad pāl? –

Mis amād vā`ggi ma`gđistiz sīebõd, agā lōda pāl ā`b sō pandõd? –

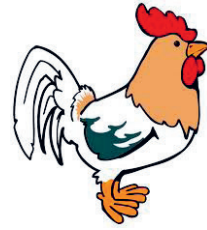
.....

Ikš pit bās vitsõ, bās pie`rrõ, sā`l u'm kōļim sizāl, mingizt vōib nūzõ jeng? –

.....

Mingi i`bbi nāb ne`i-ī`ž je`nnõ je`dst neku tagānd? –

(Setälä 1953: 471–482 põhjal)

Vihjeid:*kanā munā**sigā un pòrzõd**kik**pivā lind**borknõz**i'bbi***6.5.2. Siemnāigad ja jüomnāigad / Sõõgid ja joogid**

Otsi sõnaraamatust meelepäraseid sõnu veel juurde.

<i>irēmõra</i> 'sõstar'	<i>rok</i> 'puder'	<i>kaffe</i> 'kohv'
<i>pu'nni irēmõra</i> 'punane sõstar'	<i>võidag</i> 'või'	<i>tē ~ tēj</i> 'tee'
<i>ērškõmõra</i> 'tikker'	<i>sõira</i> 'sõir, juust'	<i>ve'ž</i> 'vesi'
<i>sēņ</i> 'seen'	<i>mõka</i> 'vorst'	<i>i'/(d)žēmða</i> '(piima)koor'
<i>nõļõz</i> 'kapsas'	<i>võzā</i> 'liha'	<i>sēmða</i> 'piim'
	<i>liestā</i> 'lest'	<i>appõn sēmða</i> 'hapupiim'
	<i>zup</i> 'supp'	<i>kõļim</i> 'mahl'
	<i>lēba</i> 'leib'	<i>tsukkõr(z)</i> 'suhkur'
	<i>pīrag</i> 'pirukas'	

Mi'nnõn tīkõb.....

Mi'nnõn ä'b tīk.....

Amā ä'bjõvā sīemnāiga u'm.....

Ma aldz / irdiztiz / va'istõ sīeb võdāgizi (*Tõmba õigele variandile joon alla*).

Lõinagizis ma irdiztiz sīeb ja jūob

Õ'dõgizis ma ä'bkunāgid ä'b sīe

Mi'nnõn vólks jemīņ sīemõst

Ma sīeb pa je'nnõks

6.5.3. Mis u'm tīemõst? / Mida tuleb teha?

Allolev õpetus pärineb Hilda Grīva, Pētõr Dambergi ja Ints Čače raamatust „Esperantist Leṭmāl līvlist jūsõ“. Kirjuta parempoolsesse kasti tõlge, sh ka tegusõnade algvormid tänapäevases liivi ortograafias.

Tsukkõrbīeṭīdi um:	
kylamõst,	
kytkõmõst,	
vagtõmõst,	
āraltõmõst,	
pierrõ ulzõ kīskõmõst,	
jūrd pūdõks tīemõst,	
liedõd jara iedõmõst,	
valamõst kuoṭiz,	
saltõmõst automobīlõ,	
vīmõst statsijõ,	
lāṭõmõst vagonõ	
ja sātõmõst tsukkõrfabrikõ!	

(Grīva jt 1964)

B: Mēg si'n jūr ja muzīkõ, bet
mä'ddõn u'm lē'mõst kuodāj.

nūzõ – , *tõ'dõ* –

A: i'izõ!

B: Bet ma rõz ve'l ma'ggõ!

jūodõ – , *võttõ* –

võlda –

A: Alā botīlstõ, glõz!

B: mi'nnõn glõz, siz ma sē.

bro'utšõ – , *kilāstõ* –

võidõ –

A: Mä'ddõn (oleks
vaja sõita) Rīgõ ja līvõd institütõ.

B: Nā, mēg bro'utšõ ī'dsku'bsõ.

oppõ –

A: A'lgid engliš kīeldõ, līvõ kīeldõ!

B: Jõvist! :)

Koosta ka ise üks näide.

A:

B:

6.5.6. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi

Võtā sīe rõntõ ja tu'l tãñõ! Tīe rõntõ vãldiž ja lu'g! Se u'm lu'gdõbrõntõz. Alã viedã vīpšidi rõntõ si'zzõl!

Võtā kēratõbpülka ja kērat! Kērat vanājemān ī'd kēra! Si'nnõn u'm sõtõmõst kēra Rīgõ ve'l tämpõ, si'z se līb Rīgõs mūpõ agā tagāmūpõ. Või sa ä'd līeda kēratõbpulkõ? Vaņtõl, või se ä'b ūo pu'ddõn lõdan alã. A'ž kēratõbpülka ä'b ūo jarã ka'ddõn, se pī'lõb sã'l. Nustã sīe i'lzõ ja alã kõ't jarã. Alã kērat sīe bleifēdõrõks, se ä'b ūo mingi jõvã! Siedã kerrõ vanājemã ä'b nã lu'ggõ, kēratã'dõd ãtõ ne'i piškizt.

Võtã bũođštõ ī'd lēba, ī'd kilo tsukkõrzt, ī'd kilo ni'zziži jo'vđi, ī'd kilo sũrmidi ja lītõr semđi! Alã set võtã valdõleibõ! Võita ä'b ūo vajãg. Võlks võtãmõst ka mõukõ ja sõirõ. Kũjastõt mõka võlks amã pařimi. Võtã, mis ä'b ūo pa je'nnõks tõurõz.

Irma: Tēriņtš, Pētõr! Kīt, mis sa ni tīed!

Pētõr: Tēriņtš, Irma! Ma set ku mõtlõb ja mõtlõb.

Irma: Alã ne'i je'nnõ mõttõl, agã tīe!

Pētõr: Ma tõ'b mõtlõ i'l sīe, ku ...

Irma: Ku sa ne'i je'nnõ mõtlõd, si'z sa tēd vanãks.

Pētõr: Irma, a'ž sa tõ'd tieudõ, mis ma mõtlõb, pī'l vã'giž!

Irma: Ānda andõks, Pētõr! Rõkãnd, ma kũldõb!

6.5.7. Kũld ja lu'g / Kuula ja loe

Katšīn võ'l kaš /Katšil oli kass

Katšīn võ'l knaš
 kērabi kaš.
 Se kilgsõ tā'm magīz,
 ta īridi akīz.
 Salãndiz a'mmõ:
 ne'i liestõ kui kammõ,
 võ'zzõ ja semđi,
 amã emīņ i'lđzemđi!

→ Filmis „Liivi rannal“ esitab selle laulu liivlanna Katriņ Krason (1890–1979), kes oli oluline keelejuht paljudele uurijatele. Ta oli ka tuntud rahvalaulik, kes osales aktiivselt liivi muusikaelus. Laulu „Katšīn vò’ļ kaš“ sõnad eri allikates alati ei kattu. Fotol on Katriņ Krason koos keeleteadlase, liivi keele ja kultuuri uurija Eduard Vääriga (vt osa 8.4.2).

Alā jūo / Ära joo
(August Skadiņ)

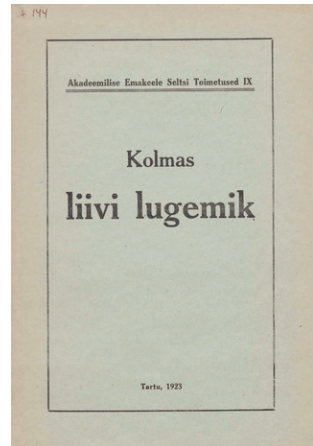
Alā jūo, alā jūo,
mittõ tilkõ alā jūo!
Jegā tīlka eļļõ sõtõb,
rišting arū pāstõ kq’ tõb,
rõ’ un vīļa tikkiž vīb,
jõ’vvõ midēgõst ä’b tūo.
Kālma je’lsõld lejās līb,
nālaima set sadāb sālgõ,
amā igā nāb set nālgõ,
sīestõ tilkõ alā jūo!

→ See August Skadiņi tekst ilmus 1923. aastal liivi lugemikus „Kolmas liivi lugemik. Kolmāz līvõd lugdõbrõntõz“. Eesti Karskusliidu kulul välja antud lugemik pühendati alkoholismivastasele teemale. Liivi noormees August Skadiņ asus Akadeemilise Emakeele Seltsi kutsel 1921. aastal õppima Tartu Õpetajate Seminaris.

Laulud on veebiõpiku 6. osas.

7

optõbkabāl / õppetükk

- Leṭkīel mõ'jjimi / Lāti keele mõju
- Jussīv ja kvotatīv / Jussiiv ja kaudne kõneviis
- Irdõkst ja ēļdõd / Tavad ja uskumused

*Se pū, kis lūotšõb, se ä'b sadā.
Tē opātõb tējizt.*

Vaid kilā tām / Vaidi küla tamm

7.1. Letškīel mò'jjimi / Lāti keele mõju

Lāti keele mõju liivi keeles on märgata kõigil keeletasanditel. Kõige kergem on tuvastada erisuguseid laensõnu, nagu näiteks *bro 'utšõ 'sõita'* (läti *braukt : brauc*), *dadžā 'takjas'* (läti *dadzis*) jm. Samuti on liivi keeles üldlevinud ja kinnistunud lätilaenulised funktsioonisõnad, nagu *un 'ja'*, *bet 'aga'*, *bās 'ilma'*, *pa* (translatiivi abisõna, nt *pa sūrõks 'suureks'*). Nende kõrval on siiski jäänud kasutusele ka liivikeelsed *ja, agā, ilmõ*.

Lätimõjuline on prefiksitate ehk eesliidete kasutamine liivikeelsete tegusõnadega. Nende hulgas on nii selliseid, millele vastab liivikeelne ühendverb, nt *samūoštab* (läti *saprot*) 'mõistab' (vrd *sõb arū*), kui ka selliseid, mille puhul prefiks lause tähendusele midagi juurde ei anna, nt vrd *piepõlab* (läti *pielūdž*) 'palub'. On siiski täheldatud, et prefiksitate kasutus varieerub isikuti, nt üks kõneleja ütleb *iegrumānikād* (läti *ienaidnieki*) 'vaenlased', teine aga *grumānikād*.

Liivi keel on oma jälje jätnud ka läti keelde. Kõige tuntum näide on rõhu esinemine esisilbil, mida on peetud liivi või laiemalt (lõunapoolsete) läänemeresoome keelte mõjuka läti keeles. Seda, et läti keele lokatiivi käännet võidakse kohati kasutada suuna märkimiseks, on seostatud liivi keele mõjuga. Samuti on läti keeles mitmeid sõnu, mis on laenatud liivi keelest, nt *sēne* (liivi *sēņ* 'seen'), *maksāt* (liivi *maksõ* 'maksta').

7.2. Jussīv / Mõõnev kõneviis

Jussiivi ehk mõõnvat kõneviisi kasutatakse tüüpiliselt siis, kui käsk, keeld või palve lähtub kelleltki teiselt kui kõnelejalt ja on suunatud kellelegi teisele kui kuulajale. Enamasti koosneb vastav tarind partiklist *la 'z* ning põhiverbi jussiivivormist; sageli on eksplitsiitselt väljendatud ka see, kellele käsk vms on suunatud, nt

La'z vōtāg sē ibīz ja pangõ rattõd je 'ddõ. '(Ta) võtku see hobune ja pangu vankri ette.'

La'z ne gilgõgõd pāvaļikīz kūldas ja tundõgõd rīemõ eņtš jelāmizõs. 'Nad supelgu päikesekullas ja tundku rõõmu enda elus.'

Nai kītõn, a'lgõ Mikīļ kārtag. 'Naine öelnud, ärgu Mihkel kartku.'

Jussiivitarind on tavapärane ka otstarbekõrvallauses, nt

Ne'i ta āndab sē botīļ la'z jūogõ. 'Nii ta annab selle pudeli, et (ta) jookks.'
Ne'i vōļļi sōidamõst, a'lgõ vadā mā'dõg jarā. 'Nii tuli sõuda, et noot ei mädaneks ära.'

Ainsuses esinevad järgmised tunnused:

- **-g** – kasutatakse kahesilbilistele *ā-/a*-tüvede puhul, nt *jelā/g* 'elagu'.
- **-õg** – lisandub ennekõike ühesilbilistele konsonanttüvedele, nt *opp/õg* 'õppigu'.
- **-gõ** – esineb ühesilbiliste vokaaltüvede korral (v.a *lā'dõ*) ning samuti keelutegusõna ja kahe ühesilbilise konsonanttüve korral, st *a'l/gõ* 'ärgu', *tul/gõ* 'tulgu' ja *pan/gõ* 'pangu'.
- **-kkõ** – üksnes *lā'dõ* puhul, st *lä/kkõ* 'mingu'.
- **-kõ** – üksnes *võlda* puhul, st *võl/kõ* 'olgu'.

Mitmuses lisandub tunnus **-d**.

Isik	võl da 'olla'	tī'e dõ 'teha'	pall õ 'paluda'	lu'gg õ 'lugeda'	mõtl õ 'mõelda'
ma, sa, ta	võl kõ	tīe gõ	põla g	lu'gg õg	mõtl õg
mēg, tēg, ne	võl kõ d	tīe gõ d	põla g õd	lu'gg õg õd	mõtl õg õd

Eitavas kõneliigis lisandub eitusverb *a'lgõ* või *a'lgõd* tulenevalt sellest, kas tegu on ainsusliku või mitmusliku isikuga. Pööramine eitavas kõneliigis verbi *pallõ* 'paluda' näitel:

ma, sa, ta	a'lgõ	põla g
mēg, tēg, ne	a'lgõd	põla g õd

7.3. Kvotatiiv / Kaudne kõneviis

Kvotatiiv ehk kaudne kõneviis on kasutusel vahendatud informatsiooni edasiandmiseks. Nii on näiteks järgnevas lauses kasutatud kvotatiivi kolmanda isiku poolt öeldu refereerimiseks: *Mi'nnõn Loorits ētiz je'ddõ, mikš ma võlji nāizta võttõn*. 'Mulle Loorits heitis ette, miks ma olin naise võtnud'. Kvotatiivi kasutamine on tavapärane komplementkõrvallausetes, mille juhatab sisse ütlemist või taju väljendav tegusõna, nt *ki'zzõ* 'küside', *külõ* 'kuulda', *nā'gõd* 'näidata' jne, nt *Neitst tund u'lzõ ja ki'zzõn, mis ta tõ'ji, skūolmēstar ve'l ma'ggiji* 'Tüdruk tulnud välja ja küsinud, mis ta tahab, kooliõpetaja veel magab'. Seega kui eesti keeles osutab kaudne kõneviis üldiselt asjaolule, et kõneleja ei võta vastututust öeldava sisu õigsuse eest, siis liivi keeles on peamine ülesanne vahendatuse

märkimine. Samas on mõningane kahtluse väljendamine paratamatult vahendatusega seotud ning kohati võib see esiplaanilegi tõusta.

Liivi keeles on kvotatiivi tunnusteks **-i**, **-ji** ja **-iji**, mitmuse vormides lisandub **-d**.

- **-i** – kasutatakse tegusõnade *võl̥da* 'olla', *tūl̥da* 'tulla' ja *pānda* 'panna' puhul: *võl̥|i* 'olevat', *tūl̥|i* 'tulevat', *paṅṅ|i* 'panevat'. Sõnatüvesse ilmub *-l̥* või *-ṅ* analoogiliselt nende tegusõnade lihtminevikuvormidega, vrd *vó'l̥* 'oli', *tu'l̥* 'tuli', *pa'ṅ* 'pani'.
- **-ji** – esineb
 - a) ühesilbiliste vokaaltüveliste tegusõnadega, nt *vī|ji* 'viivat'. Siia hulka kuuluvad ka sellised tegusõnad, mille tüvevokaalid lihtminevikus lühenevad, samas kui kvotatiivi tüves on *ā* ja *īe* asemel *ē*, vrd *kā'/dō* 'käia' : *kei* 'käis' : *kē|ji* 'käivat', *sīe/dō* 'süüa' : *sei* 'sõi' : *sē|ji* 'söövät';
 - b) kahesilbiliste *a-/ā*-tüvedega.
- **-iji** – esineb *ū*-, *ō*- ja konsonanttüveliste tegusõnade puhul; astmevahelduslike verbide korral liitub tugevaastmelisele vormile.

Isik	võl̥ da 'olla'	sõl̥dō 'saada'	pall̥ō 'paluda'	lu'gg ō 'lugeda'	kērat ō 'kirjutada'
ma, sa, ta	võl̥ i	sõl̥ ji	põl̥ laji	lu'gg iji	kērat iji
mēg, tēg, ne	võl̥ i d	sõl̥ ji d	põl̥ laji d	lu'gg iji d	kērat iji d

Nt *Tā'mmõn võl̥|i* ũž ja interesant rõntõz, mis ta tõ'ji mi'nnõn nā'gõd. 'Tal olevat uus ja huvitav raamat, mida ta tahtvat mulle näidata.'

Eitavas kõneliigis lisandub eitusverb; eristus on ainsuses ja mitmuses. Pööramine verbi *kēratō* 'kirjutada' näitel:

ma	ä'b	kērat iji
sa	ä'd	
ta	ä'b	
mēg	ä'b	kērat iji d
tēg	ät	
ne	ä'b	

Nt *Sel̥|i vanā rišt̥ṅ ä'b võiji jemīṅ midēgõst siel̥dõks oppõ*. 'Selline vana inimene ei võivat enam midagi selgeks õppida.'

Pane tähele! Sama tunnuse abil väljendatakse liivi keeles ka **tegijat**, nt *kēra-tiji* tähendab ka 'kirjanik', *lu'ggiji* 'lugeja' jne. Lisaks on vastavad vormid kasutusel oleviku kesksõnana, nt *itkiji läpš* 'nuttev laps', *likkiji rištīng* 'liikuv inimene', *õgijizt sidūd* 'hõõguvad söed'. Sageli on siiski tegu omadussõnaks muutunud vormiga, nt *tīe tēji rištīng* 'töökas inimene' (ehk 'töö tegija inimene'). Oleviku kesksõnade kohta vt ka osa 8.1.1.

7.4. P'lzandõkst / Ülesanded

7.4.1. Lu'g ja tulk / Loe ja tõlgi

Leia tekstidest läti keele mõjusid.

Mi'n ve'ļ rō'mīez / Minu vend rahamees

Se u'm vōnd ne'i, ku tāmā u'm pand pūolpāva õ'dõn ma'ggõm. Si'z tä'mmõn u'm tund kītõn u'nsõ ikš mīez, ku la'z tulgõ rō'dõ kōvam, ku ä'b vōļļi kougõn se rō', tāsā iž mā'd pīedrõb (~ rī') jūs. Ne'i tāmā u'm sõnd virgõ un ta u'm mõtlõn, mis se ni vō'ļ, mis ta u'm kītõn, se rištīng. Ni ta u'm iend ma'ggõm tegīž.

Un si'z tund tūoizta kõrd tegīž tä'mmõn ne'i kītõm. Si'z tāmā, se mīez, u'm kītõn tä'mmõn ne'i ku: „A'ž si'nnõn irm u'm, si'z vōtā eņtš izā, agā tegīž mingiz tundtõb iņiz!“ Un tāmā u'm mõtlõn, mis se ni u'm, tūoizta kõrd jōvā tulāb kītõm. Tāmā u'm kīerõn tuoiz kilg pāl un iend ma'ggõm tegīž.

Bet ni ta u'm tund kuolmõz kõrd tä'mmõn kītõm sīes eņtš īesõ un kītõn, la'z ruoikõg, ku tulīņ līb pāvava'l ullõ un naizt lā'bõd nīemidi lipšām, la'z tulgõ tu'bbõ un vōtāg tutkāmõz lä'b pāld āita vōļīm un läkkõ aitõ un vōtāg uks tagānd lä'bđi. Bet tāmā ä'b ūo lā'nd.

Si'z tāmā ūoņdžõl u'm sõnd virgõ un nūzõn i'lzõ un tund tu'bbõ un vaņļlõn, või tutkāmõz lä'b pāl u'm se vōļīm, aga siedā ä'b ūo vōnd. Si'z tāmā u'm ki'zzõn jemā kā'dstõ, kus tāmā u'm õ'dõg pand āita (~ āļa) vōļīm. Jemā u'm kītõn, ku tāmā u'm pand tutkāmõz lä'b pāl. No, un si'z tāmā u'm lā'nd vaņļlõm aitõ, või se lä'bđi u'm sāl uks tagān, sīepierāst ku tāmā ä'b ūo tieudõn, kus se lä'bđi riktig u'm nopandõd vōnd. Si'z tāmā u'm lieudõn sīe lä'bđi sāld āļa uks tagānd.

Sr.1. VII 1922

Karl Damberg, 43, s Sr 1879

(LF IV)

Kīlaji / Kūlvaja

Ikš perīmīez u'm killõn sīemtõ. Tā'mmõn pi'ddõz u'm lā'nd ikš vanā mīez. Vanā mīez u'm tēriņtõn perīmīestõ jumāl a'bkõks, bet perīmīez ā'b ūo savõttõn tā'm tēriņtõmist un mõtlõn, ku vīļa nokazāji ne'ī'ž bās jumāl a'bbõ. Vanā mīez u'm lā'nd je'dspēdõn smagā sidāmõks.

Ku ni u'm attund si'gžõ, si'z sāl, kus vanā mīez u'm lā'nd i'ļļõ, u'm võnd seļļi vīļa, ku lušt u'm võnd nā'dõ. Mūs u'm võnd set āina. Ni perīmīez u'm apvõttõn, ku ta savõtāji tikkiž, missõks tānda tēriņtiji.

Sīkrõg 1. I 1924

Alfred Damberg, 9. III 1909

(LF IV)

7.4.2. Kērat õigizt formõd / Kirjuta õiged vormid

Kirjuta sulgudes olev fraas õiges vormis, kasutades tegusõnade puhul jussiivormi.

1. Kīt eņš pūogan, (joosta koju)
ja (võtta võti).
2. Pe'rnai kītõn kilāliztõn, (tulla tuppa)
ja (võtta istet).
3. Ta lā'b vā'giž, a'lgõ (üles äratada ema).
4. Ma tūob kūõdõn tas, (võida teed juua).
5. Vanāāmā pļliz, a'lgõ
(lapsed mängigu liiga kaua õues).

7.4.3. Kis ta u'm agā mis ta tī'eb? / Kes ta on vōi mis ta teeb?

Kis ta u'm?

Nt *Ġirts Gailītis jū'odõb kūorõd. → Ta u'm kūorjū'ondiji.*

Mi'n kāima pū'dstõb kūoršnigidi. → Ta u'm

Kēņig võliksõb mõdõ. → Ta u'm

Ne mī'ed bõuvõbõd je'ltõbkuodīdi. → Ne ātõ

Kõrli kēratõb lüoltõksi Salāts līvõ kielsõ → Ta u'm

agā

Kis kõgiņ midēd mõtlõb vōi ā'b mūõšta → Se u'm

Mis ta tī'eb?

Nt *Kuņštnikā mõļtõb mõļtõkši.*

Matkiji

Īžoppiji

Mie'rbro'utšiji

Lāiskandiji

Latārtiji

7.4.4. Lu'g, mõttõl i'ļ tekst ja tulk / Loe, mõtle teksti üle ja tõlgi

Sarnaselt teiste soome-ugri keeltega on ka liivi keele ülesmärkimiseks kasutatud mitmesuguseid transkriptsioonisüsteeme, mille detailsusaste valitakse vastavalt eesmärgile. Foneetilises transkriptsioonis antakse edasi võimalikult täpset hääldust. Allolevad soome-ugri foneetilises transkriptsioonis tekstikatted on pärit Julius Mägiste kogumikust „Liiviläisiä tekstejä“ (1964) ja Seppo Suhoneni kogumikust „Liivin kielen näytteitä“ (1975). Loe tekste, proovi need ümber

panna praegusse kirjaviisi ja tõlgi eesti keelde (lisa ka katketoon ja pikk madal õ). Võta abiks sõnaraamat ja mõtle, mida võiksid erinevad transkriptsioonimärgid tähendada.

Su'dmaļ / Veski

mā't kō·rand_jūs ro'l su·dmat¹. / pi·ški su·dmat. / si·e te·itš
sō·rmō mi·ed. / mi·n mi·es pā·giñ ke'i sō·rmōļ / sā·l ne·iz ne·di
su·dmatidi / un si·s ta t^{uo}·i sā·ld ne mi·ed / tā·n / k^{uo}·lm mi·estā. /
un si·z ne te·itš s'e·dā su·dmatl.

(Mägiste 1964: 19)

Tekst on kirja pandud Kuoštrõgi külas 27.09.1943. Loo jutustas 84-aastane Trīn Fletnou (snd Kūolkas).

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

D: līvlistēn vo'lttē miḡgist äb-miḡgist jemàD / neì
vo'í mⁱe'r-jemà se vòidiZ i' l' mⁱe'r ja vòidiZ kalà-mē'-
dí / kiš mⁱe'r-je^{mm}ā o'uttist / ne ka / nāñt kalà-mi'e-
dān ka siZ mⁱe'r-jema teì je'uṽvā / nu mⁱe'r-jemàn vo' l'
ādamāst ziedā [pro zi'edā] / nu jemìn sⁱedā teittē neì
ku ēttist mⁱe'rrā miḡgist punist aga meittiz je'ḡgāD pu-
nìZ lāḡga / no neì siZ mⁱe'r-jemàn vo' l' vōlikš i' l' mⁱe'r

(Katkend tekstist „Haldjad“, Suhonen 1975: 108)

Uuri rahvakombeid iseloomustavaid kirjeldusi ja tõmba joon alla jussiivi- ja kvotatiivivormidele.

Īra.

brē'dig [ūdān >] ĭ'dān naist āb tu'od'at vērbiķšā, siz lambād āb kazājid.

vastālova ĭ'dān siz neitsād v'edābād vāldad sērkiđ sālġā un lā'bād kākīđ ajām. siz dañtšābād un lōlabād. siz perīnai āndab kakīđ [süödā >] süüdā.

māri pāva uoñdžil āndab sigādān [utim >] vjt'im kā'ddā laz ne iž ni [tiedagād >] tiedagād, kust ne süödā sābād. aš vel um [lūnda > lui'm >] lu'im, siz lapst vībād piškiđ [k'ot't'āks >] k'et'kāks [v'uo'dridi >] ve'dridi mįtsā, laz siz sigād nēd'i süögād.

mārt pāva ĭ'dān siz puešid lā'bād mārtidi ajām, kā'skād v'edābād sālġā, pā'miz puol pālā, aga siz [vuolgud >] vēlgud ümmṛ kādūd um ümmṛ sūdām un ümmṛ ka'glā. siz sovā kā'ds un sie sovā jūs kiela un tieb sellist sūrd a'bnād siz neme kure, siz p'eksābād lāpši un neitsidi.

talži pūvād üözā lā'bād ulz tā'didi vañt'l'ām, kas līb ka jen'nā piškiž lambidi. tal'ži pūvādāks tieb vēl'tā amā rou'ž un ūdābād sājaleibā. siz juobād vēl'tā nei'ku ā'i ieb pa siezārāks, siz amad mi'edān ā't vīž ārgā tal'l'š. siz dañt'šābād, ūökābād neme mul'kist.

ūd-ā igast üözā siz lā'b kiela kakš-t'ēistān āigal kouv jūr vīnā juēm, siz kouvās se ve'ž ie pa vīnāks. siz üözā lā'b kūldām, ku ü'bbist [rūkāndābād >] rjūkāndābād tal'l'š.

(Setälä ja Kyrölä 1953: 457–459)

Vaata veel kord ülal toodud katkendeid ja vasta järgmistele küsimustele:

1. Milliseid häälikulisi jooni tekstis esineb, millest on aru saada, et tegu pole 20. sajandi teise poole liivi keelega? (Vt meeldetuletuseks ptk 1.)
2. Too näiteid sõnadest, mille puhul tänapäeva liivi ortograafiareeglite järgi oleks kirja pilt teistsugune. (Kuigi tegu on Īrast üles kirjutatud tekstikatketega, pole vastavatel juhtudel tegu murdeliste joontega).

Hea teada. Kandilistes sulgudes on Setälä tehtud parandused ja märkused. Neist on toimetaja siiski jätnud sisse vaid osa, lähtudes põhimõttest, et esimene parandus on näha, edaspidi on juba esitatud vaid parandatud versioon. Toimetaja tehtud muudatuste kohta vt täpsemini tekstikogumiku eessõnast.

7.4.6. Kūld ja lu'g / Kuula ja loe

Kui Kūolka nanā um su'ggõn /
Kuidas Kūolka nina on sugenened

Se amūstiz vò'ļ vanāst va'nnõ,
ku i'z ūo mittõ Kūolka na'nnõ.
Si'z vanā kuṛē īezõ vā'giž
ke'i Ku'rmõld Sõrmõļ je'dspēṇ, tā'giž.

Ve'l paldiṇ ātõ sūod ja vigād,
kus vā'grõbõd set mõtsāsīgād.
Ne sugīzt tīlkist, mō' mis vīerizt,
ku ta eṇtš ka'žžizt bikšõd kīeriz.

Si'z ikškõrd mõtliz ta i'ļ amā:
"Kui vòlks, ku i'ļ mie'r tī'eks ma damā.
Si'z vòlks mi'n paṛīm īezõ lā'dõ,
võiks kūjad jālgadõks set kā'dõ."

Ne'i mõtlõn, pie'rrõ pūoldõ īedõ
ta īrgiz siedā lālamt tīedõ.
Eṇtš si'l ta rõibiz tādõks mōdõ,
ikštāuž, kus võiz ta siedā sōdõ.

Si'z rūoikiz siedā je'dspē'ṇ kandõ
ja reptīz mō'zõ Kūolka randõ.
Ta tō'ž, ku je'dsõ pāva va'llõ
vòlks damān vò'lmõst Sõrmõ allõ.

Bet i'z ūo agā ne'i je'n joudõ.
I'z või ta amā vaļmõks joudõ.
Ta kūliz kikīd loulõ ke'ržõm
ja īrgiz amās lejās ve'ržõm.

Eṇtš kāndam mōdõ viskīz mō'zõ
ja ī'ž pa'ṇ jālgad vāldiṇ sūozõ.
Bet sāl, kus kāndam viskīz vanā,
sai kōgaz mie'rrõ Kūolka nanā.

Kuula luuletust veebiõpiku 7. osast.

Liivi rannale on iseloomulik valgete liivaluidetega maastik. Sisemaa poole liikudes on mererannaga rööbiti asetsevad luitevallid ehk seljandikud (liivi keeles *kāngar* ~ *kāngar*) enamasti kaetud kuiva männimetsaga ning need vahelduvad madalate piklike nõgudega (*vigā*). Luided on tekkinud merelainetuse ja tuule kuhjaval mõjul. Luidetevahelised nõod on väga eriilmelised, kus võib kohata nii soid kui ka väikseid järvekesi. Meretuulte tõttu on rannal kasvavad puud isearalikulult kõverad ja lippu meenutavate võradega (loe rohkem nt Samīte 2015).

8

optõbkabāl / õppetükk

- Tī'emizsõnā infinītformõd / Tegusõna infiniitvormid

Sā'l kus mēḡi ä'b ūo, sā'l u'm jõvīst.

Kakš sõzārt, ikš mustā, tuoi vālda, ku ī'diõ nāb, siz tūoizta ä'b nā? (Īe un pāva)

Kuoštrõg rānda tallõ / Kuoštrõgi rand talvel

8.1. Partitsīpõd ja nānt kõlbatõmi / Kesksõnad ja nende kasutus

Kesksõnad ehk partitsiibid on verbivormid, millel on ühiseid jooni omadussõnadega, nt vrd *aļļõd pūlī'edõd* 'rohelised puulehed' ja *mõ'zõ sa'ddõnd pūlī'edõd* 'mahakukkunud puulehed', kus *sa'ddõnd* on kesksõna. Liivi keeles leiduvaid kesksõnu võib liigitada tegumoe, aja ja arvu järgi. Nii osutab *-nd* tegusõna *sa'ddõ* 'kukkuda' korral isikulisele tegumoele, lõppenud sündmusele ja mitmusele (vrd ainsus: *mõ'zõ sa'ddõn pūlē'q* 'mahakukkunud puuleht'). Tabelis on kesksõnade erinevaid vorme ilmetatud tegusõnade *a'ilõ* 'joosta' ja *nutõd* 'kutsuda' abil.

Tegumood	Aeg	Ains	Näide	Mitm	Näide
aktiiv	olevik	(-b, -bõ, -õb) -iji, -ji, -i	a'iliji 'jooksev' nutāji 'hüüdev'	(-bõd, -õbõd) -ijid, -jid, -id	a'ilijid 'jooksvad' nutājid 'hüüdvad'
passiiv		-dõb, -tõd, -õb	a'ildõb 'joostav' nutõb 'hüütav'	-dõbõd, -tõbõd, -õbõd	a'ildõbõd 'joostavad' nutõbõd 'hüütav'
aktiiv	minevik	-n, -õn, -nd	a'ilõn 'jooksnud' nutõn 'hüüdnud'	-nd, -õnd, -nõd	a'ilõnd 'jooksnud' nutõnd 'hüüdnud'
passiiv		-dõd, -tõd, -õd	a'ildõd 'joostud' nutõd 'hüütud'		

8.1.1. Paldīņāiga partitsīpõd / Oleviku kesksõnad

Aktiivi oleviku kesksõnu kasutatakse harva (ülal tabelis esitatud sulgudes), sest need langevad vormiliselt kokku kindla kõneviisi 3. isiku vormidega, nt *jelāb* tähendab nii 'elab' (seega ka 'elan') kui ka 'elav'. Kuigi *jelāb rištīng* 'elav inimene' on põhimõtteliselt võimalik, on ootuspärasem tegijanimel põhinev aktiivi oleviku kesksõna, nt *va laigāld jelāji rištīng* 'va laialt elav inimene' (vt ka osa 7.3). Arvus ühildumine oleneb sõnast, nt *õgijizt sidūd* 'hõõguvad söed', vrd *lu'ggiji lapst* 'leerilapsed' (otsetõlkes 'lugev lapsed'). Nimelt nii mõnelgi juhul on tegu adjektiveerunud kasutusega.

Passiivi oleviku kesksõnade abil moodustatakse üks kohustust väljendavatest modaaltarinditest, nt *Si 'nnõn um sīedõb se lēba* 'Sul tuleb süüa see leib' (vt teise põhilise modaaltarindi kohta osa 6.3). Alati siiski pole tegu modaalse kasutusega, nt *Tā 'mmõn vò 'l nī'emõ mīdõb* 'Tal oli lehm müüa'. Tarindiga võidakse väljendada ka otstarvet, nt *Ta vò 'l sōtõd Rīgõ le 'bbõ vaņtõltõb* 'Ta oli saadetud Riiga läbivaatamiseks'. Ühtlasi leidub näiteid instrumentaalivormide kohta, nt *Se ažā sōb tieudtõbõks* 'See asi saab teatavaks'.

Passiivi oleviku kesksõnu tuleb ette mitmesugustes liitsõnades kas põhi- või täiendsõnana, nt *kā 'dakātõb* 'käepide', *sīedõbažā* 'toiduaine', *suoimdõbsõnā* 'sõimusõna'. Sageli kumab ka liitsõnadest otsemini või kaudsemalt läbi ots- tarve, nt *sulātõb rīst* 'sulatamisonõ' (ehk sulatamiseks mõeldud nõu). Otstarbe väljendamisel võib passiivi oleviku kesksõna esineda koos tagasõnaga *pierāst* 'jaoks', nt *Kuoņīdnõ 'ggõl vò 'l kuoņīd paiktõb pierāst* 'Kotinõel oli kottide paikamise jaoks'.

8.1.2. Lā'ndāiga partitsīpõd / Mineviku kesksõnad

Aktiivi mineviku kesksõnad on kasutusel põhiverbina **liitmineviku**vormides, nt *Mēg ūomõ sīenõd / ä'b ūomõ sīenõd lōinagiži* 'Me oleme / ei ole lõunat sõõnud' (täisminevik), *Ta vò 'l / i'z ūo kānd skūolsõ* 'Ta oli / ei olnud käinud koolis' (enneminevik), aga ka liittuleviku vormides, nt *Si 'z ta līb / ä'b lī loptõn iļīzskūol* 'Siis tal saab / ei saa ülikool lõpetatud'.

Tüüpilised on juhud, kus aktiivi mineviku kesksõna käitub öeldistäite- määrusena, iseloomustades alust, nt *Mēg jelām la 'ggõnd* 'Meie elame lahus (= lagunenu)' . Seega ei seostu kesksõna üksnes tegusõnaga 'olla'. Leidub ka instrumentaalivorme, nt *Se ažā tēb ka 'ddõnõks* 'See asi jääb kadunuks'.

Aktiivi mineviku kesksõna esineb ka täiendina, ühildudes arvus nt *jarā kuijõn kábā : jarā kuijõnd kábād* 'ära kuivanud sõrg : ära kuivanud sõrad'. Mõned kesksõnad on adjektiivistunud, nt *jūobõn* 'joobnu'.

Passiivi mineviku kesksõnade abil moodustatakse aga passiivseid tarindeid (vt täpsemmini osast 8.2).

8.2. Passīv ja impersonāl / Passiiv ja impersonaal

Liivi keeles ei ole läänemeresoome keeltele omast sünteetilist impersonaali (vrd nt eesti *tehakse : tehti, minnakse : mindi* jne). Selle asemel on kasutusel abiverbist *võlda* 'olla', *sōdõ* 'saada' või *līdõ* 'olema saada' ning põhiverbi passiivi mineviku kesksõnast koosnevad ühendid. Ajaline tähendus oleneb abiverbi

ajavormist, aga ka laiemast kontekstist. Minevikulise tähenduse korral on abi-verb minevikuvormis, nt *Ta sai freilenõks nuttõd* 'Teda kutsuti preiliks', *Tä 'm lejā vò'ļ q̄ 'võdõks kattõd* 'Tema keha oli kaetud haavadega', olevikulise või tulevikulise tähenduse korral aga olevikuvormis (tõlgendus oleneb ka kontekstist), nt *Ne s̄õbõd ibūkstõks nuttõd* 'Neid nimetatakse juusteks', *Se tīe s̄õb tī'edõd* 'See töö saab tehtud'.

Hea teada. Passiivitarinditele on iseloomulik, et tegija on aluse positsioonilt eemaldatud. Tegija väljendamine mingi muu lauseliikmena pole passiivitarindites ootuspärane. Vaid harvadel juhtudel võib kohata elatiivi või tagasõnafraasiga väljendatud tegijat, nt

Ne vò'ļtõ brūdganāst kutstõd. 'Nad olid peigmehe poolt kutsutud.'

Tāmā s̄õb kēnig k̄'dst jarā taptõd. 'Ta saab kuninga poolt ära tapetud.'

Alusega väljendatud tegija väljajātu korral võib ka 3. isiku ainsuslik või mitmuslik verbivorm saada impersonaalse tõlgenduse, nt *vietā k̄āndiz* 'kanti vett' (otsetõlkes 'vett kandis'), *Būoq̄ tīeb vāldiņ ūd nādīļ* 'Pood tehakse (otsetõlkes 'teeb') lahti järgmisel nädalal'. Samuti on liitminevikuvormid aluse puudumise korral tõlgendatavad impersonaalsetena, nt *Ikškõrd ātõ lā'nõd lapstā ristõm* 'Ükskord on mindud last ristima'. Taolistel puhkudel on sagedased juhud, mil objekt säilitab oma käände (vrd *vietā k̄āndiz* 'kanti vett' ja *ta k̄āndiz vietā* 'ta kandis vett'). Seevastu ülal kirjeldatud passiivitarindites on objekti käände säilimine küll võimalik, kuid pigem saab aktiivilause objektist siiski passiivilause subjekt (*X nutiz tānda freilenõks* > *Ta sai freilenõks nuttõd*).

8.3. Konverbkonstruktsiid / Konverbikonstruktsioonid

Konverbi tunnuseks liivi keeles on *-dsõ*, *-õs*. Üldiselt väljendab vastav vorm määruslikke suhteid, lisades ajalise (a) või viisilise (b) tähenduse, nt

a) *Ta lieudõn skūolstõ tuldsõ...* 'Ta leidnud koolist tulles...', *Lā'dsõ ta nānd...* 'Minnes ta nägi...'

b) *Ta lekš jaļgi vie'ddõs jemān tagān.* 'Ta läks jalgu vedades ema järel.'

Ajasuhte poolest on enamasti tegu samaaegsusega, kuid konverbitarindiga väljendatud sündmus võib ka järgnenud sündmusele vahetult eelneeda, nt

Siedā k̄ulõs t̄rgiz lāpš uttõ. 'Seda kuuldes hakkas laps nutma.'

Konverbitarindite eitavateks vasteteks on supiini abessiivivormid (**-mõt**), mis võivad esineda koos eitussõnaga *ilmõ* (või läti keelest laenatud samatähendusliku sõnaga *bās*), nt

Ve'l kõgiņ vanāmīez vaņļlõn, ilmõ sīlmad pīltamõt, mie'rjemān tagān. 'Veel kaua vanamees vaadanud, ilma silmi pilgutamata, mereemale järele'.

8.4. P'lzandõkst / Ülesanded

8.4.1. P'rtsõnād sādimi / Liitsõnade moodustamine

Leia õige paariline, et moodustuks liitsõna.

kä'd	kastõb
kīel	jo'vtõb
kaffe	kābīņtõb
q̄'rõnd	piekstõb
põrand	pi'dtõb
linād	la'gtõb

Kasuta saadud liitsõnu lauses.

1. Meil on kodus palju riidepuid.

.....

2. Hoia käepidemest kinni.

.....

3. Ma ei leia kuskilt kohviveskit.

.....

4. Põrandavaibad kuivasid päikese käes.

.....

5. Ostsime poest natuke keelekastet ja söögipoolist.

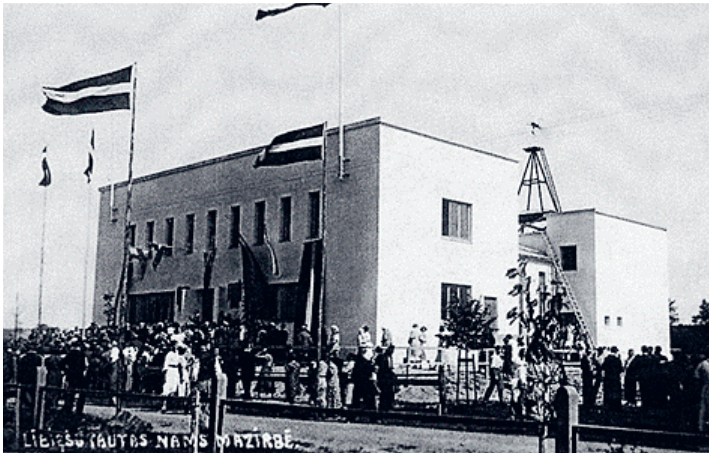
.....

6. Vanaema lõuguti seisvat pööningul.

.....

8.4.2. Līvõd kuodā nustāmi / Liivi rahvamaja ehitamine

➔ Liivi rahvamaja, mis ehitati hõimurahvaste toel, asub Irēl. Juuresolev pilt on tehtud rahvamaja avamise päeval 6. augustil 1939.

➔ Liivi rahvamaja ajaloost on põhjaliku ülevaate andnud Renāte Blumberga oma monograafias „Lībiešu tautas nama vēsture. No ieceres līdz atklāšanai“ (2021).

Liivi rahvamaja ehitamisest, avapidustustest ja järgnenud rasketest aastatest on kirjutanud Eduard Vääri oma liivikeelses artiklis „Līvõd kuodā nustāmi – Liivi rahvamaja ehitamine“:

/.../ Līvõd kuodā vòļ vaļmõz un 6. ougustõs 1939 sai Līvõd kuodā pivāstõd. Nei ku avīzõd kēratizt, vòļ Irēl līvliži un leļliži 1500 rištīngtõ, sūomidi 27, ēstliži 15, ungāridi 3. Paikõl vòļtõ Leļmõ kultūrnodeļast direktõr J. Labvīrs, Ēsti pūolstõ H. Rebane, Sūomõ-Ugrõ Kultūrīt pūolstõ F. A. Heporauta ja Ungār pūolstõ doktõr Tibor Eyssen. Ēsti kultūrfilm pūolstõ vòļ Ēsti Rovmuzēj direktõr Ferdinand Linnus. ¹⁾Teitõ ka film sīestõ, kui Līvõd kuodā sai pivāstõd.

²⁾Rovkuodā vòļ bõuvtõd Sūomõ arhitekt Huttunen projekt pierrõ, sizālizarhitektõks vòļ V. Paegle. Bõuvijiks vòļ Kronbergs. Bõuvimi, mēbõl un amā mū maksīz 100 000 lattõ, pūol vòļ sõdõd Sūomõst, tuoi pūol Ēstist un Leļmõld. Ungārõst tuļ rõdõ amā veitõ.

Pivād īrgiztõ kīela kakštuistõn. Nēđi jūodiztõ Līvõd Īt un Līvõd Rovkuodā Fond. Ežmõks līvlizt tēriņtiztõ kilālīži. Siz rõkandizt līvõd pāp H. K. Erviõ un Irē pāp A. Abakuks. Erviõ rõkandiz līvõ kīelkõks, Abakuks leļkīelkõks.

/.../

³⁾Õdõn vòļtõ õdõgizt, kūõļ lõliz līvõd lõlidi, rovzt dāņtsiztõ. Edgar Vālgamā vòļ līvõ kīeldõ tulkõn Aleksis Kivi „Īe un pāva“. Jūodiji Hilda Tserbah vòļ sīe tīend nādõbõks amādõn. Kūõļõ jūodiz Margarete Stalte.

Amād vòļtõ rīemlizt, amā emīņ līvlizt īž. Nāntõn vòļ eņtš rovkuodā, ne tīedizt, ku sugūd nēđi ābõbõd. Võiž uskõ, ku jelāmi Līvõd rāndas lāb jeddõpēđõn.

Bet 1940. āigastõs tuļtõ krīevõd sizzõl. ⁴⁾Kommunistõd võfīztõ Līvõd kuodā līvlizt kādõtõ, Līvõd Īt paņtõ vizzõ, līvlizt rõntõd saitõ kīeldõd. Āigast pierrõ tuļtõ saksād, līvlizt saitõ rõz jengõ, bet ku suodā tuļ Randõ, lekš jelāmi allõpēđõn. Ku kommunistõd tuļtõ tāgiž, vòļ līvõd rov jelāmi pagalam. Līvlizt izt sõtõ kunāgõst tāgiž eņtš kuodā, mis ne vòļtõ nustõnõd eņtš sugūd abbõl.

Didrõk Volganski murtiz kūolõmiz sõņõ iļ Līvõd kuodā. 1965. āigastõs ta rõkandiz nei: ⁵⁾„Saksād suodā aigiz kil teitõ vāggi jennõ kajjõ: kīskiztõ katūkst jarāndiz, sāldõ vež sadīz sizzõl. Ikš neļļõzjagū kuodā lagđi un sūrī pūđi mārgandizt, un vòļ panmõzt ūdpāl, ka se sai notīedõd. Katūks sai pandõd ūž. Un kuodā um paldīņ andtõd Līvõd rānda kalāmīedõn pa klubbõks, pa kultūrkuodāks. Demberg, kis vòļ sūr kivīd põrgtiji un kivīd viedāji, bāļkõd viedāji eņtš jõvād ibbiztõks, siz ku kuodā vòļ vāggi loppõn, katūks vòļ loppõn, ta iz või sāldõ lādõ piddõz, ta lekš kōlāks rinkõ, algõ ta nāgõ, ku se kuodān um lālamstiz.“

Tästõ võib nãdõ sīeldõst, kui līvlizt eņš rovkuoddõ ārmastizt. Bet perīmīed tuļtõ un lekštõ, nãntõn iz ūo murtõ, mis sõb Līvõd rovkuodãst. ⁹⁾Perīzõks sai Līvõd rovkuodã andtõd Šlītõr rezervãtõn un se vòļ ežmi jõvã perīmīez. Mēg amãd uskõm, ku rezervãt jūdijizt pidãbõd amniggõks siedã kuodã neka piemineklõ līvõ rovvõn, kis tãs rãndas um kõgiņ jellõn.

(Vãari 1989, Kurs jt 2016: 86, 88)

Jooni ũlal tekstis alla kõik passiivi-/impersonaalivormid. Mõne lause ees on number. Tee vastava lause kohta kũsimus ja kirjuta ka vastus.

Nt 1) *Või sīestõ u'm tī'edõd ka film, kui Līvõd kuodã sai pivãstõd? – Nã, sīestõ u'm tī'edõd film.*

2)

.....

3)

.....

4)

.....

5)

.....

6)

.....

 Eduard Vãari (1926–2005) oli eesti keeleteadlane, Tartu ũlikooli professor ja õppejõud, kelle kirjutised liivi keelest, liivlaste ajalooost ning nende kultuurielust on ilmunud paljudes vãljaannetes mitmel maal ja mitmes keeles. Vãari aitas trũkki toimetada ka liivlaste liivikeelset loomingut. Fotol vestleb Eduard Vãari (vasakul) liivi keelejuhi Jãņ Beltiga.

Kõlbatõd ovätõd / Kasutatud allikad

- Čače, Ints, Pēteris Dambergs, Hilda Grīva. 1966. *Esperantisto en Latvio ĉe livoj*. Pūmpuri. [käsikiri]
- Damberg, Pētõr. 1935. *Jemākīel lugdõbrõntõz skūol ja kuod pierast*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjapainon OY.
- Kolmas liivi lugemik. Kolmāz līvād lugdõbrõntāz*. 1923. August Skadiņ (toim.). (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetused IX). Tartu.
- Kurs, Ott, Karl Pajusalu, Tuuli Tuisk, Mare Valge (toim.). 2016. *Liivi rahva keel ja meel. Eduard Vääri uurimused liivlastest ja liivi keelest*. Ott Kurs, Tuuli Tuisk, Reet Vääri (koost.) (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 74). Tallinn.
- LF IV = Oskar Looritsa liivi folkloori kogu. LF IV, 5. kaust, Ii, Uu, Sr. Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv.
- Mägiste, Julius. 1964. *Liiviläisiä tekstejä*. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 276). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Samīte, Dace 2015. Liivi ranna loodust ilmestavad luited ja metsalaamad. – *Eesti Loodus* 6–7, 12–17.
- Setälä, Eemil Nestor, Väinö Kyrölä. 1953. *Näytteitä liivin kielestä*. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 106. Helsinki: Suomalais-ugrilainen Seura.
- Stalte, Kõrli. 2011. *Jelzi sõnā. Ābēd ja ȳgandõks lugdõbrõntõz*. Tartu: Jemākīel seļtš, Līvõ Kultūr sidām.
- TÜ EMSA = Tartu Ülikooli eesti murrete ja sugulaskeelte arhiiv. <https://murdearhiiv.ut.ee/>.
- Viitso, Tiit-Rein. 2008. *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud*. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut. Eesti keele sihtasutus. Tartu – Tallinn.
- Viitso, Tiit-Rein, Valts Ernštreits (koost.). 2012. *Līvõkīel-ēstikīel-leļķīel sõnārõntõz. Liivi-eesti-lāti sõnaraamat. Lībiešu-igauņu-latviešu vārdnīca*. Tartu, Rīga: Tartu Ülikool, Latviešu valodas aģentūra. Veebiversioonid <http://www.livones.net/lili/lv/vardnica/> ja <https://keelevaab.ee/>.
- Vääri, Eduard. 1989. Livõd kuoda nustami. – *Par lībiešiem: par lībiešu vēsturi, kultūru un situāciju mūsdienās*. Rīga: Lībiešu kultūras savienība 1989. 4–8.

Fotod

1. optõbkabāl – Kuoštrõg rānda / Kuoštrõgi rand (foto: Rogier Blokland), Pētõr Damberg (livones.net), si'ņņi nī'em / sinine lehm (Tuuli Tuisk), Miina Norvik ja Tuuli Tuisk (Eva Saar), Valt Ernštreit (Zane Ernštreite), Gita Kūla (Andris Kūla)
2. optõbkabāl – Īra jo'ug / Īra jõgi (Miina Norvik); Kõrli Stalte (E. Bakis 1936, TÜ EMSA PF0003-103)
3. optõbkabāl – Līvõd ro'vkuodā Irēl / Liivi rahvamaja Irēl (Miina Norvik)

4. optõbkaabäl – Līvõd plagā vērmõd / Liivi lipu värvid (Zane Ernštreite), liivi ranna fotod (Miina Norvik), Ulla Fraser ja Ģirts Gailītis (livones.net)
5. optõbkaabäl – Šlītõr bõik / Slītere majakas (Tuuli Tuisk), Grizelda Kristiņ (Tuuli Tuisk), Tiit-Rein Viitso (Tuuli Tuisk)
6. optõbkaabäl – Sūrkaakūd / Suurkakud (Miina Norvik), Eduard Vääri ja Katriņ Krason (Reet Vääri erakogu, TŪ EMSA PF0061-018)
7. optõbkaabäl – Vaid kilā tām / Vaidi küla tamm (Tuuli Tuisk), Eemil Nestor Setälä ja Indrõk Kandõs (Vilho Setälä, Museovirasto, Suomalais-ugrilainen kuvakokoelma, Antellin kokoelmat SUK126:79), Kūolka nina (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kolkas_rags.jpg)
8. optõbkaabäl – Kuoštrõg rānda tallõ / Kuoštrõgi rand talvel (Tuuli Tuisk), Eduard Vääri ja Jāņ Belt (TŪ EMSA PF0021-052), liivi rahvamaja (Baiba Šuvcāne erakogu)

Filmid

„Liivi rannal“ (1966, režissõõr Endel Nõmberg, stsenaaristid Eduard Vääri ja Ants Vist)
„Professor Viitso liivlased“ (2011, autor ja produtsent Vahur Laiapea, monteeriija Urmas Sepp, tootja Ikoon)

Laulud

YouTube’is kättesaadavad videod, Lāti Ülikooli liivi instituudi YouTube’i kanal ja TŪ EMSA audioträkid

Lisa 1. Sõnārõntõz / Sõnastik

a

a'b, -, *a'bbõ* abi

a'bbõnd, -, *a'bbiṇi* (pl) habe

agā aga, või

āiga, -, *aigõ* aeg

āigast, -, *āigastõ* aasta

aigāmõl eemal

a'ilõ, *a'ilõb* joosta

āita, -, *aitõ* ait

aim, -, *aimõ* pere

a'jjõ, *ajāb* ajada

alā alla; ära

allõ all

allõpēḏõn alla(poole)

amā, -, *a'mmõ* kogu, kõik

a'mni'ggõks ammugi

amūstiz ammu

andõ, *āndab* anda

ansambõl, -, *ansambõlt* ansambel

ārmaztõ, *ārmaztõb* armastada

arrõ, *arrõb* arvata

arū, -, - aru

ä

ä'bṭõ, *ä'bṭõb* aidata

ä'bvõndzi, *ä'bvõndziz*, *ä'bvõndzizt*

õnnetu

ältõ, *ältab* kiigutada; hällitada

äp ei (vastuses)

ārga, -, *ārgõ* härg

b

baḷk, -, *baḷkõ* palk -i

bās ilma

bet aga

bikšõd, -, *bikšīdi* (pl) püksid

bīlda, -, *bildõ* pilt

bleifēdõr, -, *bleifēdõrt* pliiats

brēḏig, -, *brēḏigt* reede

brētḷi, *brētḷiz*, *brētḷizt* kilu

bḡik, -, *bḡikõ* majakas, tuletorn

bõuvõ, *bõuvõb* ehitada

brūni, *brūniz*, *brūnizt* pruun

būoḏ, -, *būoḏõ* pool

d

damā, -, *da'mmõ* tamm -i

danktõ, *danktõb* noogutada

daṅtšõ, *dāṅtšõb* tantsida

Dēḡmḡ, -, *Dēḡmḡdõ* Taani

drukkõ, *drukūb* trükkida

e

e'gḷõ ~ *e'ggiḷ* eile

eitõ, *ētab* heita, visata

ēḷ, *īel*, *īeldõ* hääl

eḷ, -, *eḷḷõ* põrgu

e'mmit enam

engliš kēḷ inglise keel

englišmaṅ ~ *engõlmaṅ*, -, *englišmaṅõ*

inglane

eṅtš oma

ēsti kēḷ eesti keel

ēstli, ēstliz, ēstlizt eestlane
e'žmi, e'žmiz, e'žmizt esimene
e'žmõks algul, esiti

e'žžõmpāva, -, e'žžõmpāuvõ
 esmaspäev

g

gilgõ, gilgõb supelda
glõz, -, glõzõ klaas

gūngaserk, -, gūngaserkõ seelik
guoḍig, -, guoḍigt aus

i

i'bbi, ibīz, i'bīzt hobune
ibūks, -, ibūkst juus
ī'dsku'bs üheskoos
ī'dtõkabāl alati, ühtesoodu
ī'dtõlu'ggõ ühtelugu
īe, -, īedõ õõ
īedõ, īeb jääda
īekõ, īekõb hüpata
ikš, ī'd, ī'dtõ üks
ikštāuž ükskõik
ilā, -, i'llõ iseloom
ildīḥ kohe
iļīzskūol, -, iļīzskūolõ kõrgkool,
 ülikool

i'llõ üleval
i'lzõ üles
immar ~ immõr ümber; umbes
īḥõ ~ īḥõz kaasa, ühes
īnteressant, -, īnteressantõ huvitav
īrgõ, īrgõb hakata, alustada
īrgandõks, -, īrgandõkst algus, ots
īrm, -, īrmõ hirm
ī'ž, -, ī'žõ liit, ühendus
izā, -, i'zzõ isa
izāsõzār, -, izāsõzārt tädi (isapoolne)
ī'ž, eḥtš, eḥtšta ise

j

ja, un ja
jālga, -, jalgõ jalg
jarā ~ jārā ~ jarāndiz ~ jārāndiz ära
jegā, -, jegā iga
jegāikš, jegāī'd, jegāī'dtõ igauks
jelāj, -, jelājt loom
jelāmi, jelāmiz, jelāmizt elu, elamine
je'llõ, jelāb elada
je'lsõ elus
jemā, -, je'mmõ ema
jemākēļ, jemākēiel, jemākēieldõ
 emakeel
jemāsõzār, -, jemāsõzārt tädi
 (emapoolne)

jemāve'l, -, jemāve'ļļõ onu
 (emapoolne)
jemīḥ enam
je'n ~ je'nnõ palju
jeng, -, jengõ hing
jengõ, jēngõb hingata
joud, -, joudõ jõud
joudõ, jōdab jõuda
jovātõ, jovātõb jahvatada
jo'vd, -, jo'vḍi (pl) jahu
jõugõ, -, jōḡḡta liiv
jõugõkõnka, -, jõugõkõnkõ liivaluide
jõvā, -, jō'vvõ hea
jõvīst hästi

jumāl, -, *jumālt* jumal
jū'odiji, *jū'odijiz*, *jū'odijizt* ~
jū'odijit juhataja

jūodõ, *jūob* juua
jū'odõ, *jū'odõb* juhtida, juhatada
jūom, -, *jūomõ* joom -e

k

ka ka, samuti
ka'ddõ, *kadūb* kaduda
ka'ggõl, -, *ka'ggõlt* kael
kaitsõ, *kāitsõb* kaitsta; karjatada
ka'j, -, *ka'jjõ* kahju
kak, -, *kakkõ* kakk, kukkel
kalā, -, *ka'llõ* kala
kalāmīez, *kalāmī'e*, *kalāmīeztõ*
 kalamees
kālma, -, *kalmõ* haud, kalm
kāndam, -, *kāndamt* kandam,
 koorem
kattõ, *katāb* katta
katūks, -, *katūkst* katus
ka'zzõ, *kazāb* kasvada
ka'žzi, *kažiz*, *kažizt* märg
kā'dõ, *kā'b* käia
kārani, *kāraniz*, *kāranizt* lokkis,
 kähar
kārmi, *kārmiz*, *kārmizt* kärbes
kēra, -, *kerrõ* kiri
kēratē'd, *kēratā'd*, *kēratā'dtõ*
 kirjataht
kēl, *kīel*, *kīeldõ* keel
kēratõ, *kēratõb* kirjutada
kēratõbpūlka, -, *kēratõbpulkõ*
 kirjutuspulk
ke'ržõ, *ke'ržõb* täriseda
ke'ž, *kā'd*, *kātā* käsi
kīeldõ, *kīeldõb* keelata
kierdi, *kierdiz*, *kierdizt* virk, nobe
kierdõ ruttu
kīerõ, *kīerõb* keerata
kievād, -, *kievādt* kevad
ki'l küll; häälik

kilā, -, *ki'llõ* küla
kiļg, *kiļg*, *kīlta* kül
killõ, *kīlab* külvata
ki'llõ, *kilūb* kõlada
kīlma, -, *kilmõ* külm
kīņdõl, -, *kīņdõlt* küünal; pisar
kīnõ *kēļ* hiina keel
kītõ, *kītõb* öelda
kīskõ, *kīskõb* kiskuda, rebida
ki'v, -, *ki'vvõ* kivi
ki'zzõ, *kizūb* küsida
klu'b, -, *klu'bbõ* klubi
knaš, -, *knaššõ* ilus
kōgaz kaugele; kaua
kōgiņ kaua
kōma, -, *kammõ* kammeljas
kōra, -, *kaŗõ* kari
kō'skõ, -, - kasukas
kō'tõ, *kō'tõb* kaotada
kougõn kaugel
kouvõ, *kōvab* kaevata
kōlā, -, *kõ'llõ* kaar
kōzgõnd, -, *kōzgiņi* (pl) pulmad
kōļim, -, *kōļimt* mahl; kasemahl
kōnka, -, *kōnkõ* luide
kōr, -, *kōrõ* ratas
kōrd, -, *kōrdõ* kord
krī'evõ *kēļ* vene keel
krī'evõz, *krī'evõ*, *krī'evõzt* venelane
krīzdõg, -, *krīzdõgt* (pea)rätt
krūogõ, -, - kõrts
kouv, -, *kouvõ* kaev
ku kui; et; nagu
kū, -, *kūdõ* kuu
ku'bbõ *pūtõ* kokku puutuda

kui kuigi; *kui*; *kuidas*
kuigid siiski, *kuidagi*
kūja, -, *kuijõ* kuiv
kūjastõ, *kūjastõb* kuivatada;
 kūlmsuitsutada
kūldõ, *kūldõb* kuulata
kūlõ, *kūlõb* kuulda
kunāgõst ~ *kunāgid* kunagi, millalgi
kuņš kuni
kuo 'd, -, *kuotā* kodu
kuodā, -, *kuo 'ddõ* maja
kuodāj koju
kūo 'dõn otse; just
kuo 'ig, -, *kuo 'igõ* laev
kuolm, -, *kuolmõ* kolm
kuolmõndpāva, -, *kuolmõndpāuvõ*
 kolmapäev

I

la 'ggõd, -, *la 'ggidi* ~ *la 'gdi* lagi
laint, -, *laintõ* laine
laitõ, *lāitab* laita
lāmbaz, *lambõ*, *lāmbazt* lammas
lapsttarā, -, *lapstta 'rrõ* lasteaed
laskõ, *laskūb* lasta
laš, -, *laššõ* lõhe (kala)
lat, -, *lattõ* latt (raha)
la 'z las
lä 'b, -, *lä 'bbõ* aken
lä 'bdi, *lä 'bdiiz*, *lä 'bdiizt* labidas
lā 'dõ, *lā 'b* minna
lālam, -, *lālamt* raske
lālamstiz raske, raskesti
leiš, -, *leišõ* leedulane
Leišmõ, -, *Leišmõdõ* ~ *Leišõmõ*
 Leedu
lejā, -, *le 'jjõ* liha, ihu
leṭkēl läti keel
leṭli, *leṭliz*, *leṭlizt* lätlane
le 'žgõl lähedal

kūolõ, *kūolõb* surra
kūolõmi, *kūolõmiz*, *kūolõmizt*
 suremine
kuo 'nnõ kodus
kūoṛ, -, *kūoṛõ* koor -i
kūora, -, *kuorrõ* kõrv
kuordiz kõrgele
kuoṛṛõ, *kūoṛõb* korjata
kuoṭ, -, *kuoṭõ* kott
kūož, -, *kūožõ* koht
kuṛē, -, *ku 'ṛṛõ* kurat
ku 'rmõnikā, -, *ku 'rmõnikkõ*
 kuramaalane
kuskis ~ *kuskõs* kuskil
kutsõ, *kutsūb* kutsuda

līdõ, *līb* saada, tulla (tulevikus)
lī 'edpū, -, *lī 'edpūdõ* lehtpuu
liestā, -, *liestõ* lest (kala)
lieudõ, *līedab* leida
likkõ, *likūb* lükata; liikuda
lilla, -, - lilla
lind, -, *lindõ* lind
lindõ, *līndab* lennata
lipšõ, *lipšāb* lüpsa
līti, *lītiz*, *lītizt* lühike
līvli, *rāndali* liivlane, randlane
līvõ kēl, *rāndakēl* liivi keel
līvõd, *līvlizt* liivlased
lōda, -, *loudõ* laud
lōja, -, *lajõ* paat
lōlaji, *lōlajiz*, *lōlajizt* laulja
lōlami, *lōlamiz*, *lōlamizt* laulmine
loppõ, *lopūb* lõppeda; ära kuluda
loptõ, *loptāb* lõpetada
lougõ aeglaselt
loul, -, *loulõ* laul

loulõ, lõlab laulda
lõuž, lõud, lõta männikoor
lu'gdõbrõntõz, lu'gdõbrõntõ,
lu'gdõbrõntõzt lugemik

lu'ggõ, lugüb lugeda
lu'm, -, lūnda lumi
luštīg ~ luštīng, -, luštīgt rõõmus,
 lustlik

m

ma'gdi, ma'gdiz, ma'gdizt maitsev,
 magus
ma'ggõ, magüb magada
maksõ, maksāb maksta
marṙiļ marjule
māng, -, māngõ mäng
māngõ, māngab mängida
mā'rdõ (me'rdõ) mäletseda
mārgandõ, mārgandõb mädaneda
mē'bõl, -, mē'bõlt mööbel
mēg, mā'd, mēḡi meie ~ me
mēļ, mīel, mīeldõ meel, aru
midēgõst midagi
mie'r, -, mīerda meri
mie'rjemā, -, mie'rje'mmõ mereema
mie'rnaigā, -, mie'rna'igõ mererand
mie'rneitst, -, mie'rneitstõ merineitsi
minā ~ ma, mi'n, mīnda mina
mingi mingi, milline
mitikš, miti'd, miti'dtõ mitte ükski

mittõ mitte
mõ, -, mõdõ maa
mõmīez, mõmī'e, mõmīeztõ maa-
 mees; lätlane
mõṙa, -, marṙõ mari
mõistõ, mūõštāb osata, taibata
mõ'lmõd mõlemad
mõka, -, mõukõ vorst
mõtlõ, mõtlõb mõelda
mõtsā, -, mõtsõ mets
mõtsāsīgā, -, mõtsāsi'ggõ metssiga
mū, -, mūdõ muu
mu'ļki, mu'ļkiz, mu'ļkizt loll
munā, -, mu'nnõ muna
mūndakõrd mõnikord
mūod, -, mūodõ mood
mūpõ homme
mu'rtõ, mu'rtõb muretseda
mustā, -, mustõ must

n

nai, naiž, nāizta naine
nanā, -, na'nnõ nina
nā jah
nādīļ, -, nādīļt nädal
nā'dõ, nāb näha
nā'gṙõ, nā'gṙõb näidata, osutada
nāļga, -, nāļgõ nälg
nāmād ~ ne, nānt, nēḡi nemad, nad
ne'ikuine'i niikuinii
neitst, neitsõ ~ neitst, neitstõ neiu
nēļa, -, neļļõ neli

neļļõndpāva, -, neļļõndpāuvõ
 neljapäev
neļļõzjagū, -, - neljandik
nemē nagu
ni nüüd
nī'em ~ nī'emõ lehm
ni'm, -, ni'mmõ nimi
ni'zzi, nizīz, nizīzt nisune, nisust
nīžõ, nīžõb jutustada
no'vdõbpāva, -, no'vdõbpāuvõ
 puhkepäev
no'vvõ, novūb puhata

nõ'ggõl, -, nõ'ggõlt nõel
nūor, nūor, nūortõ noor

o

o'bbõ hilja
õ'gi, õ'giz, õ'gizt hall
õ'j, -, õ'jõ ahi
õlaz, allõ, õlazt roheline, haljas
opätiji, opätijiz, opätijizt õpetaja
opätõ, opätõb õpetada

õ

õ'dõg, -, õ'dõgt õhtu
õ'dõn õhtul

p

pa -ks; haaval; liiga
pagalam otsas, kutu
paint, -, paintõ = kõrapaint karjane
pakānd kohe; ruttu; varsti
paldīņ ~ paldīz praegu
pa'llõ, põlab paluda
paļštõ, pāļstab punuda
paņ, -, paņõ pang, ämber
pānda, panāb panna
panūksnikā, -, panūksnikkõ pruudi
sugulane
pā, -, pādõ pea
pāgiņ palju
pāl peal
pāp, -, pāppõ papp, kirikuõpetaja
pārna, -, pärnõ pärn
pāva, -, pāuvõ päev
pāvaļikki, pāvaļikīz, pāvaļikīzt päike
pāvasidām, -, pāvasidāmt keskpäev
pāvava'l, -, pāvava'llõ päevavalgus,
koit
pēļ, pēl, pēldõ mast
perīmiez, perīmī'e, perīmīeztõ
peremees

nustõ, nustāb tõsta
nuttõ, nutāb kutsuda, hüüda

oppiji, oppijiz, oppijizt õpilane
oppõ, opūb õppida
optõbkabāl, -, optõbkabālt õppetük
optõbrõntõz, optõbrõntõ,
optõbrõntõzt õpik
õra, -, arõõ leetseljak

õigiz, -, õigizt õigus

pe'rri, perīz, perīzt viimane, viimne
pi'ds mööda, piki
pēdrõb, -, pēdrõbt rehealune
pieksõ, pieksāb peksta, lüüa
pie'rrõ pärast, järgi
pī'lõ, pī'lõb seista
pīnda, -, pindõ pind
piški, piškīz, piškīzt väike
pit, -, pittõ pütt, tünn
pivā, -, pi'vvõ püha
pivākuodā, -, pivākuo'ddõ kirik,
pühakoda
pivāpāva, -, pivāpāuvõ pühapäev
pivāstõ, pivāstõ pühitseda
plagā, -, pla'ggõ lipp
põļaks palun
põlaz, paļļõ, põlazt paljas
põis, -, põisõ poiss
põiški, põiškiz, põiškizt poisike
põrgtõ, põrgtõb lõhata
pū, -, pūdõ puu
pu'ddõ, pudūb kukkuda
pū'dõz, -, pū'dõzt puhas
pū'gõ, pū'gõb puhuda

pu'nni, punīz, punīzt punane
pūoga, -, pōigõ poeg
pū'oj, -, pū'ojõ põhi
pūol, -, pūoldõ pool
Pūoļmõ, -, Pūoļmõdõ Poola

r

ra'bbõ, rabūb lüüa
ra'j, -, ra'jjõ tool
rānda, -, randõ rand
rāndakēļ, rāndakīel, rāndakīeldõ
 liivi keel
rāndakouš, -, rāndakoušõ rannakarp
reptõ, reptāb raputada, puistata
ri'ggõz ~ ri'gž, ri'ggõ, ri'ggõzt rükis
rī'j, -, rī'jõ rehi
riek, -, riekkõ tee (rada)
riktig korralikult, õigesti
rinkõ ringi, ümber
rištīng, -, rištīngt inimene
rõ', -, rõ'dõ raha
rõibõ, rõibõb kokku kraapida

s

sa'ddõ, sadāb sadada; kukkuda
saksā, -, saksõ sakslane
saksā kēļ saksa keel
Saksāmõ, -, Saksāmõdõ Saksamaa
salāndõ, salāndõb varastada
sangdõ paks, tihe
sā'l seal
sā'ldõ ~ sā'ld ~ sā'ldõst sealt
sālgā, -, sālgõ selg
se, sīe, siedā see
seis, -, seisõ seitse
sellī, sellīz, sellīzt selline
sēmḡa, -, semḡi piim
set ainult, vaid; aina
sidām, -, sidāmt süda
sīemt, -, sīemtõ külviv, seeme

pūolõ poole
pūoļõk, pūoļõz poolakas
pūolpāva, -, pūolpāuvõ laupäev
pūraz, pūrḡõ, pūrazt puri

rõntõz, rõntõ, rõntõzt raamat
rõz raasuke, natuke
ro'v, -, ro'vvõ rahvas
ro'vkuodā, -, ro'vkuo'ddõ rahvamaja
ro'vz, ro'v, ro'vzõ rahvas
ro'vzt, -, ro'vzti (pl) inimesed
rõza, -, - roosa
rõkāndõ, rõkāndõb rääkida
rõ'v, -, rõ'vvõ rohi, muru
rujā, -, ru'jjõ haige; haigus
rujālikki, rujālikīz, rujālikīzt
 haiglane
ruoikõ, rūoikõb rutata, kiirustada
Rūotšmõ, -, Rūotšmõdõ Rootsi

sīepierāst ~ sīestõ seepärast
sīezõr, -, sīezõrt kirp
sigā, -, si'ggõ siga
sīgõz, sīgõ, sīgõzt siig
si'gž, -, si'gžõ sügis
si'l, -, sīlda süli
sīli, sīliz, sīlizt süüdlane
silāstõ, silāstõb silitada, paitada
siļk, silk, silkõ silk, räim
sīlma, -, sīlmõ silm
sinā ~ sa, si'n, sīnda sina
sīndõbpāva, -, sīndõpāuvõ sünnipäev
si'ņņi, siņīz, siņīzt sinine
si'zzõltu'łmi, si'zzõltu'łmiz,
si'zzõltu'łmizt sissetulek
sīņõ sinna

siskõ, siskāb torgata, pista
si'z siis
si'zzõl sisse
skūol, -, *skūolõ* kool
smagā, -, *sma'ggõ* raske, ränk
sõdõ, sõb saada
sõõõ kuni; saadik
sõtõ, sõtõb saata
sovā, -, *so'vvõ* kepp
sõbrā, -, *sõ'brõ* sõber
sõira, -, *sõirõ* juust
sõnā, -, *sõ'nnõ* sõna
sõ'v, -, *sõ'vvõ* suvi
sõzār, -, *sõzārt* õde
strīplimi, strīplimiz, strīplimizt
 triibuline

z

zirmi, zirmiz, zirmizt hall

t

tagāmīpõ ülehomme
tā'giz tagasi
tal, -, *tallõ* laut, tall
talšpivād, -, *talšpi'vdi* (pl) jõulud
tādõks täis
tām, tam, tammõ tamm
tāmā ~ ta, tā'm, tānda tema
tāmpõ täna
tānõ siia
tāsā siin
tāuž täis
tē'd, tā'd, tā'dtõ täht
tegiz jälle, taas
tēji, tējiz, tējizt tegija
tēriņõ, tēriņõb tervitada
tidār, -, *tidārtõ* tütar
tīe, -, *tīedõ* töö
tī'edõ, tīeb teha

student, -, *studentõ* üliõpilane
stuņd, -, *stuņdõ* tund
su'g, -, *su'ggõ* sugulane; sugu;
 hõim; sugugi
su'ggõ, sugūb sugeneda, tekkida
sugīd sugugi
sūo, -, *sūodõ* soo
suodā, -, *suo'ddõ* sõda
sūomli, sūomliz, sūomlizt soomlane
sūomõ kēļ soome keel
Sūomõmõ, -, *Sūomõmõdõ* Soome
sūomõ-u'grõ kīeld soome-ugri
 keeled
sūr, -, *sūrtõ* suur
sūrmõd, -, *sūrmidi* (pl) tangud

tīe'nnõ, tienūb tänada
tīepāva, -, *tīepāuvõ* tööpäev
tīera, -, *tierrõ* terve
tīeudõ, tīedab teada
tikkiž kõik, kogu
tī'kõ, tī'kõb meeldida
tīlka, -, *tīlkõ* tilk
tõ'dõ, tõ'b tahta
tõla, -, *tallõ* talv
tõvaz, touvõ, tõvazt taevas
tõitõ, tõitab tõotada, lubada
tõlpa, -, *tõlpõ* post, sammas
tõurõz, tõurõ, tõurõzt kallis
tõ'v, -, *tõ'vvõ* tüvi
tõva, -, *tõ'vvõ* sügav
tūlda, tulāb tulla
tūļ, tūl, tūlda tuul
tundõ, tündõb tunda

tuoi, tuoiz, tūoizta teine
tuoisti erinev

tūoiznapāva, -, tūoiznapāuvõ
teisipäev
tūrska, -, turskõ tursk

u

ūdāigast, -, ūdāigastõ uusaasta
ūdõ, ūdõb küpseda, küpsetada
ūd̥pāl uuesti
ūkšõ, ūkšõb huigata
u 'nnõ, unūb unustada

ūomõg, -, ūomõgt hommik
ūoņdzõl hommikul
uskõ, uskūb uskuda
ūž, ūd, ūdtõ uus

v

vā 'giž vaikselt
va 'l, -, va 'llõ valgus
vālda, -, valdõ valge
Vāldamie 'r, -, Vāldamīerda
Läänemeri
vāldiņ lahti
vanā, -, va 'nnõ vana
vanāāma, -, vanāāmmõ vanaema
vanāizā, -, vanāi 'zzõ vanaisa
vanājemā, -, vanāje 'mmõ vanaema
vanātõņi, vanātõņiz, vanātõņizt vana-
taat, vanaisa
vanāvanājemā vanavanaema
va 'nbizt, -, va 'nbiži (pl) vanemad
vaņīmi vanem
vāņka, -, vaņkõ vanik, pärg
va 'nliki, va 'nlikiz, va 'nlikizt
vanaldane
va 'ņsti vanasti
vaņļõ, vaņļõb vaadata
varāld vara
vastālovā, -, vastālo 'vvõ vastlad
vastātõ, vastātõb vastata
vā 'ggi väga
vā 'grõ, vā 'grõb püherdada, väherda
veitõ vähe
ve 'l, -, ve 'ļļõ vend
venkõ, vēnkõb viibata, väänata käsi
vērbikšõ, vērbikšõb kedrata

verm, -, vermõ värv
ve 'ržõ, ve 'ržõb väriseda
ve 'ž, vie 'd, vietā vesi
vīdõ, vīb viia
vīerõ, vīerõb veereda
vigā, -, vi 'ggõ piklik soostunud org
vi 'l, -, vi 'llõ vilu, jahe
vīļa, -, viļļõ vili
vī 'mõ, -, - vihm
vīnõ, -, - vein
vīpš, -, vīpšõ joon
virgõ virgele, virgeks
vī 'ri, vī 'riz, vī 'rizt kollane
vitsā, -, vitsõ vits
vizā, -, vi 'zzõ kõva
vi 'zzõ kinni
võ 'dõr, -, võ 'dõrt vaher
võ 'ddõrz, võ 'ddõr, võ 'ddõrzt oder
võidõ, vōidab hoida
võ 'l, -, võ 'ltõ õlu
võlda, u 'm olla
võlg, võlg, võlgtā õlg -e
võstõ, võstāb osta
võtsõ, võtsūb otsida
võzā, -, võ 'zzõ liha
või kas
võidõ, võib võida, saada
võlga, -, võlgõ võlg

Lisa 2. Īrtamizōks / Harjutamiseks

Kui vanā Zūonkō skūolō lā'dsō rikkōks sai

Se vò'ļ vanāst, ku ve'l vò'ļ kē'mōst izāndōd tīesō. Set mingi ōra u'm mōizō tīestō vāldiņ sōnd. Seļļistōn si'z izānd u'm andōn mōjppāikidi rent pālō. Ikš seļļi u'm vōnd ka vanā Zūonkō. Vā'ggi lālamstiz u'm vōnd tīedō tīemōst, la'z eņtš naizt lapst vōigō i'llō pi'ddō ja izāndōn ve'l rentō ka maksō. Vōnnōd ka kū'ođōn seļļizt lālamōd āigad, ku amādōn u'm vōnd veitō kā'd jūsō. Pāgiņ perīmē'đi ā'b ūotō sōitōnd rentō maksō, nēđi izānd tōitōn kōrandist u'lzō viskō.

Bet vanā Zūonkōn āt vōnnōd rikkōd sugūd Dūoņigs. Ta lā'nd nānt jū'rō ja kaibōn eņtš ādā. Sugūd ā'bțōnd rō'kōks, ne'i ku vanā Zūonkō sōnd rent jarā maksām. Ta vie'ddōn pařimōd ō'rōnd sālgō ja lā'nd sūrīzānd jū'rō. Zūonkō u'm vōnd vā'ggi kō'zzi i'ļ ne'i ā'bōigiz kōrda, mingi sīđš īlmas u'm. – Se kis ī'ž mingizt tīedō ā'b tīe, se jelāb sūrsō knaššōs nīnōs ja sīeb a'mmō jōvāmt ī'd, bet tā'mmōn, kis jelāb tēd pāvad le'bbō, ā'b ūo pigā mis sū'zō pistō, ā'b ka jōvist rentō mis maksō. Agā tā'mmōn sugūd ā'b vōlksō seļļizt mōtkōd tunnōd mīelō, a'ž ā'b vōlks vōnd si'gži vā'ggi lie'ggi riek ja kuolmkimdō verštō seļļizt riekō aigōmōst; si'z umītigid jegā ī'dōn sidām tulāb kō'zzō tādōks i'ļ seļļiz ā'bōigiz jelāmiz. Bet mis sa vagāmīez la'z ti'egō, lē'mōst ī'd set u'm eņtš riekō! Ja vanā Zūonkō lā'nd ja pā'zzōn ka Dūoņigō: Ikš ōigi livli umītigid ā'b tund seļļizt a'žžō, mis ta ā'b vōiks agā ā'b sōitaks tī'edō.

Ta lā'nd nīnōizānd jū'rō. Sā'lō vōnd jubā pāgiņ perīmē'đi je'dsō. Mū, kīen u'm jōvist lā'nd, tie'nnōn ja kītōn jō'vvō izāndtō; mūnda, kīen tegīž tikkiž i'z ūo ne'i lā'nd, kui vōlks vōnd jōvist, vōnd izānd pālō vā'ggi kō'zzi ja astōn krūogō eņtš kōzā vō'llōglōz si'zzōļ jarā upāntōm. Vanā Zūonkō vaņļlōn, kuldōn, mis munt tī'enōd ja rōkāndōnd, ja astōn ka strepīst i'lzō: ilmō maksāmōt ne'iku ne'i ā'b pā'z. Lā'nd izānd jū'rō si'zzōļ, patšōn izānd kīndōrbūdō ja a'm ōļmīdi, si'z pand ka'ggōlkrīzdōg kōrdōļ, kie'vtōn ja si'z kītōn, ku ta ni vōļļi tund sūr ja armō izāndōn rentō maksām. Izānd palg ildīņ tēnd mōitizōks. Vanā Zūonkō sūr i'mlimizōks ta pand, la'z istāg, koņtš skrīvōr tātōb sīe rōntōd si'zzōļ ja vōtāb rō'vastō. Izānd jōvā mēļ andōn ka vanā Zūonkōn julgō mīeldō. Ta kītōn ilmō irmō amād izānd ki'zzimizt pālō vastō. Izānd ki'zzōn tā'm kā'dstō i'ļ mōjppāika ažād, i'ļ vīļa ja mōitizt perī ažād. A'mmō vanā Zūonkō seļļtōn sieldō ja julgstiz.

Si'z tā'mmōn tunnōd mīelō ka ne mōtkōd, mis ta vò'ļ pi'ds riekō mōtlōn. Vanā Zūonkō tegīž irgōn eņtš jūsō kōzīņtō ja tēnd a'mnā'mniz

punīzõks ne'i ku eņšõn su'ggõn rõz äbī i'ļ eņš kõzīņimīz. Izānd vaņļõn tā'm pālõ ja ki'zzõn, mis tā'mmõn vòļļi vigā. Vanā Zūonkõ ni ki'l rõz ädāgõn jarā, bet ikštõz vòttõn dūš ja kītõn: „O'vtõb alāstli sūrīzānd, amā pi'ds riekkõ ma mõtlīz ja mõtlīz, mikš mi'nnõn ä'b ūo mittõ jõvīst leibõ sīedõb, la'z ma ki'l ne'i lālamstīz tīegõ tīedõ; tēg ät tīetõ mittõ midēgõst, bet tā'ddõn ät amāsu'glimīzīst jõvād sīemnāīgad ja jūomnāīgad lōda pālõ. – Tēg vōitõ je'llõ sūrõdõ nīnõs, bet mi'nnõn u'm jelāmõst piškīs butkõs rānda kõnkīs jōugõ sizāl!“ Ku vanā Zūonkõ sõnd nānt sõnād kītõm, ta u'm vōnd amā le'bbõl jarā i'gtõn. Tā'mmõn u'm vōnd vā'ggi sūr irm, ku izānd ä'b īe kõzīzõks. Vanā irgõn jubā mõtlõ, ku ä'b lā'ks vōlda sugīd kītõn: pieksõ ni ne'i ku ne'i līb. Izānd seļļīz strēk vaņļõn tā'm pālõ. Vanā Zūonkõn sīest vaņļīmīzīst ī'd jubā kõtsõd ve'ržõnd. Si'z izānd mu'idlõn ja kītõn: „A'ž sa ä'd vòlkst mi'nnõn seļļi jõvā perīmīez, si'z ma vòlks pand āndam si'nnõn pieksõ, bet ni ma si'nnõn kītõb, mis sa tõ'd tīedõ sõdõ. Se jõvām, va jāmp, mi'nnõn tikkiž tulāb skūolstõ: ku sa ka vòlkst skūolsõ kā'nd ja oppõn, si'z ka si'nnõn vòlks ne'i ī'ž jõvā jelāmi.“

Vanā Zūonkõ nõtkõn sūrīzānd je'dsõ pigā mōdõ sõņõ, ma'gđīstīz patšõn izāndõn kātā, a'ilõn pi'ds strepīdi mō'zõ, pand ībīz ja rattõd kõrdõl ja rūoikõn, rōmli ku brūtganā kuodāj. Ta vōnd rōmli i'ļ sīe, ku ä'b sõnd pieksõ, ja ku izānd u'm andõn tā'mmõn ne'i jõvā nõ'v, ku skūolõ lā'dsõ vōīb ka izāndõks sõdõ. Ka krūogõ sūrstõ rōmstõ vanā Zūonkõ u'nnõn jarā ja pakānd, pakānd vōnd ku'o'nnõ tā'gīž. Pāstõn ībīz mō'zõ, rūoikõn tu'bbõ, pakānd sīend õ'dīgīži ja lā'nd ma'ggõm. Perīnai tund ka lovāna'īgõ ki'zzõm, kui si'z ka Dūoņīgs u'm lā'nd. Vanā set kītõn vastõ, ku jõvīst vòļļi lā'nd, la'z set pa'ngõ sīļkõd karpõ ja lēba kuotõ, ta lē'ji ūoņdžõl skūolõ. Perīnai ki'l i'mlõn sūrđõ i'mlimīzīst, ra'bbõn kādūd ī'dõku'bbõ, bet vanā ä'b ūo midēgõst mūdõ kītõn, ku la'z set vò'dlõg, ki'l āīga ī'ž nā'gīji, ku ta ka līji izānd. Perīnai seļļīst rōkstõ ä'b ūo sõnd midēgõst arū. Ta ä'b ūo midēgõst ki'zzõn ka, pand set lēba kuot vāļmõks ja pu'ggõn vanān kilgõ.

Ūoņdžõl pie'rřõ sīemõt Zūonkõ vòttõn lēbakuot sālgõ ja rūoikõn skūolõ. E'žmi skūol rāndas sīel āīgal vò'ļ Ūd-Zūokõ kōrand kūožõs Kuoštrõgõl, seis verštõ Zūonkõld. Opātījīks sā'lõ sīesa'ggõl vōnd ikš va Sokolovskīj – mis ta mingi krī'evõz i'z ūo. Zūonkõ lā'nd sīe jū'rõ ja kītõn, ku ta tõ'ji skūolõ tūlda. Skūolmēstar na'grõn ja kītõn, ku Zūonkõ vòļļi rõz o'bbõ tund, la'z ta pařīmstīz tāmpõ lākkõ kuodāj tā'gīž. Vanā Zūonkõ lā'nd kuodāj tā'gīž – ku o'bbõ, si'z o'bbõ, mis sā'l vōīb tī'edõ, tu'lmõst mūpõ vařīm.

Kui si'z, tuoiz ūoņdžõl vanā Zūonkõ u'm vōnd skūolsõ jubā varāld aīgīz. Skūolmēstar sōtõn tegīž kuodāj tā'gīž. Vanā lā'nd kõzīz mīelkõks

kuodāj ja kuolmōz ūomōg tund jubā ildīņ pie'rrō pūoldīedō skūoltubā jū'rō ja globātōn lā'b tagān. Neitst tund u'lzō ja ki'zzōn, mis ta tō'ji, skūolmēstar ve'l ma'ggiji. Vanā Zūonkō pallōn, la'z kītōg skūolmēstarōn, ku ta ni vōļļi tund tegīž, agā ni vōļļi varāld ki'l. Neitst virgtōn skūolmēstart ja nīžōn, mis vanā Zūonkō u'm kītōn. Skūolmēstar vōnd kō'zzi, ku tānda īe aigiz ajāb amā jōvāst u'nstō i'lzō. Perīzōks ta umītiģid mōtlōn, ku sīe vanāks u'm ne'i mīelkōks rōkāndōmōst le'bbō ja pand nutām vanā Zūonkō si'zzōl. Skūolmēstar si'z seļtōn, ku ta vōļļi vā'ggi vanā skūolsō kējiks. Seļļi vanā rištīng ā'b vōiģi jemīņ midēgōst sieldōks oppō. Pařimstiz la'z ta sōtōg eņtš lāpši skūolō, nāntōn ki'l tuļļi skūolsō kē'mizōst mingi jōvām.

Kūlōn skūolmēstar kā'dstō seļļizt opātōkst, ta lā'nd kōzīz mīelkōks kuodāj, siestō ku sūrizānd vō'l tānda piettōn. Ne'i lā'dsō, jālga ra'bbōn ī'd pī'emdz ažā vastō. Ta nōtkōn vaņtļōm, mis sā'lō ōigist u'm. Ve'l u'm vōnd vā'ggi pi'mdō. Kō'ļōs ta lieudōn seļļiz pī'emdz kierā ne'i ku nō'gōst, ōigist ā'b ūo sōnd arū ja pistōn taškō; ki'l kuo'nnō nāb, mis se u'm.

Zūonkō tund kuodāj ja pand ma'ggōm: ve'l u'm vōnd varāz. Ku ta'm sōnd virgō, vōnd jubā sūr pāva vālda. Vanā nūzōn i'lzō ja pie'rrō siēmōt lā'nd vaņtļōm, mis si'z ta skūolstō tuldsō u'm lieudōn. Mingi tā'mmōn vōnd i'mlimi, ku ta nānd, ku se u'm vōnd rō'pūnga. Bet sūřim i'mlimi ve'l u'm vōnd, ku tī'end pūnga vāldiņ: sieldō papīerrō' sa'ddōn sā'ldōst u'lzō. Ku vanā sōnd rōz lābāndōkst, ta lu'ggōn sīe rō' le'bbō, kui je'nnō si'z ōigist sā'l u'm. – Mōštād, mōštād! – kimtū'ontō rubīlt. Sūr rōmkōks ta a'ilōn q'jje'ddō, akkōn perīnaizōn immar ja irģōn īekō, ne'i ku perīnai mōtlōn, ku vanā u'm īend – la'z touvō tōģi vōidag! – jāmpōks. Ku ni vanā nīžōn, kui je'nnō rō'dō ta u'm lieudōn skūolstō tuldsō, si'z perīnai īend ne'i ī'ž rōmlizōks. Ne rōkāndōnd, ku siedā ā'b vōi kītō mitī'dōn, a'ž mitikš ā'b vōtš tagān: mōitiz sūrizānd vōib sōdō kūltō ja vōttō tikkiž jarā; taplō si'z tegīž nālgaks.

Seļļiz āiga je'llōnd, mitikš sīe rō'n tagān ā'b ūo vōtšōn ja ī'ž ka ā'b ūotō muntōn i'l sīe nīžōnd. Si'z ī'd pivāpāvan tund Dūoņigst perīnaiz sōzār sēršōm. Sīen mīez u'm vōnd Dūoņig nīnōs kazākōks – sōnākāndaģiks. Ja ni va perīnai sūrsō rōmsō, ku sōnd sōzārt ne'i kōģiņ āiga pie'rrō tegīž nā'dō, lorīkšōn ja lorīkšōn, koņtš nīžōn ka, ku ne ni vōļļid rikkōd – vanā vōļļi lieudōn pāģiņ rō'dō. Sōzār lā'nd Dūoņigō tā'ģiž ja nīžōn siedā tegīž eņtš mī'en. Se mōtlōn izānd kā'dstō sōdō mingizt jōvāmt ja nīžōn tikkiž sīen ka. I'l sīe izānd u'm andōn Dūoņig kū'oģōn tīetō. Se u'm sōtōn ī'd mī'e sa'lliz kūldōm i'l sīe rō'. Mīez u'm tund randō ja kā'nd kilād kouģi ki'zzōs, bet mitikš siestō ā'b ūo vōind midēgōst kītō.

Si'z ta lã'nd Zūonkõ eņtš jū'rõ ki'zzõm. Vanã kindõn tarãs na'ggõrmõdõ. Dūõņignikã lã'nd jū'rõ, tēriņtõn ja ki'zzõn, või se u'm tuo'ž ku ta võļļi lieudõn pãģiņ rõ'dõ. Vanã kītõn, ku võļļi tuo'ž ki'l. Mīez ki'zzõn, kunã si'z se u'm võnd. – Nã, vãņ se võļļi võnd si'z ku ta u'm skūolsõ kã'nd. Ta ni võļļi selli i'ž sūrĩzãnd ne'iku Dūõņig barõn, set eņtš tĩedõ ta tõ'ji je'llõ ne'i i'ž kui e'žmõks. Kū'ođmīez na'grõn i'ļ Zūonkõ nĩž ja lã'nd siedã kandõs Dūõņigõ tã'ģiž. Sã'l ta nĩžõn, mis vò'ļ külõn ja nãnd. Amãd ãt i'ļ sīe ma'gđistiz na'grõnd, ja izãnd u'm pand va kazãktõ mõ'lmõd naizkõks jõvĩst pieksãm, kui tū'ođijid tã'mmõn selliži tũltouvidi nĩžõ. Bet vanã Zūonkõ eņtš mielsõ kītõn ja tie'nnõn sũrdõ izãndtõ, kis andõn tã'mmõn selliz jõvã nõ'v. Ta'm vã'ggi uskõn, ku set skūolsõ kēmizõks võib amã kievãmstiz rikkõks sõdõ. Ja ve'l paldiņ vanã Zūonkõ u'm skūoldõt mīez ja rikãz izãnd, a'ž ta tegĩž ã'b ūo joutõmõks ĩend agã jarã kūolõn, missõst ki'l amãd jõvãd ja ã'bjõvãd i'llõ ja allõ tãnda la'z kaitsõgõd.

(Damberg 1935: 58–61)

Loe teksti lissas 2 ja too nãiteid, mis ilmestaksid jãrgmisi õpikus kãsitletud teemasid:

1) produktiivsete kããnete kasutus	
2) mitte-produktiivsete kããnete kasutus	
3) oleviku ja lihtmineviku eitusvormid	

4) täis- ja enneminiviku- vormid	
5) kohta väljendavad kaassõnad	
6) võrdlusastmed	
7) jussiiivormid otstarbelauses	
8) tingiva kõneviisi vormid	
9) kvotatiivivormid	

10) oleviku kesksõnad	
11) mineviku kesksõnad	
12) konverbid	
13) modaal-konstruktsioonid	

